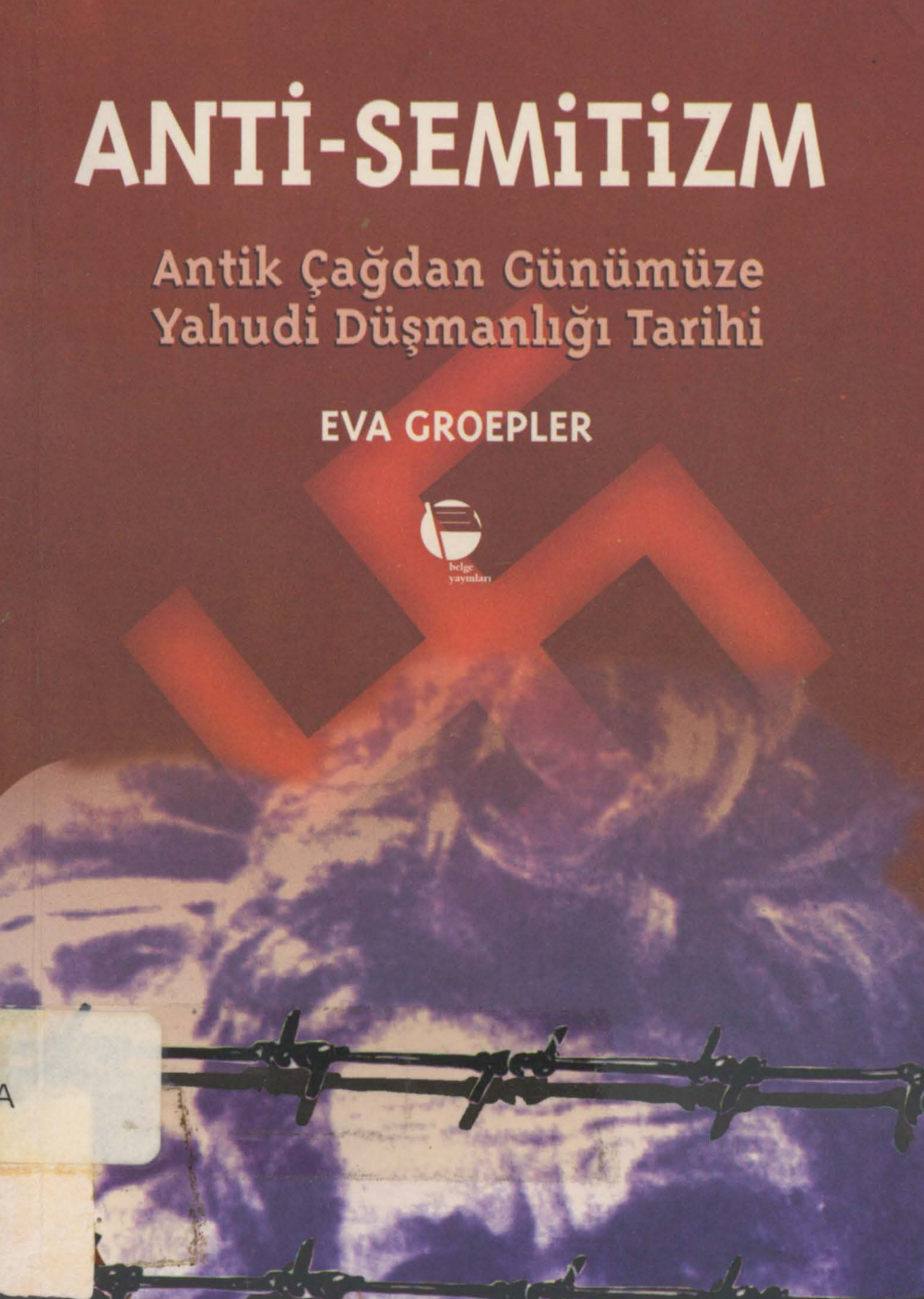
ANTİ-SEMİTİZM

Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi

EVA GROEPLER

belge yayınları

MARENOSTRUM

Anti-semitizm, Yahudi halkına karşı düşmanlık ne yazık ki, kökleri antik çağa kadar giden en eski ve yaygın ırkçı akımlardan biri. İdeolojik yada inansal gerekçelerle birbirine en zıt konumda olan gruplar da ne yazık ki, zaman zaman anti-semit bir tavrın cezbesine kapılabilmiş. Türkçede bir çok anti-semit yayın olmasına karşın, anti-semitizmin tarihsel köklerine ilişkin ve onu sorgulayan literatür ise yok denecek kadar az. Yayınevimiz bu boşluğu uzun süredir doldurmayı planlıyordu. 1994 Aralığında yayınevimizin bulunduğu binanın bombalanması nedeniyle, hazırladığımız bir çok kitapla birlikte Eva Groepler'in kitabı da aynı kaderi bölüştü. Herşeyi yeniden toparlanmak, düzenlenmek gerekti. Bir yerde kitap da, konusu ile benzer deneyimlere tanık olmuş oldu. Her şeye karşın kitabı gecikerek de olsa, okurlarımıza ulaştırdığımız için kıvançlıyız.

Eva Groepler, Almanya'nın Frankfurt kentinde yaşayan bir araştırmacı. Ailesi Hitler döneminde Musevilere yönelik zulümden kaçarak Fransa'ya yerleşmiş. O da orada doğmuş, büyümüş. Üniversite yıllarında ise Almanya'ya yerleşmeyi seçmiş. Halen Rowolt yayınları için Sartre ve Beauvoir'ın yapıtlarını Almancaya çeviriyor. Elinizdeki inceleme ilk önce Hamburg'da yayınlanan **Analysen und Kritik** adlı dergi için dizi olarak hazırlanmıştı. Groepler bu çalışmayı genişleterek Belge Yayınları için kitaplaştırdı.

BELGE YAYINLARI
Marenostrum Dizisi / İnceleme

© Eva Groepler

ANTİ- SEMİTİZM

Düzelti
A.Yasemin

Dizgi
Sena Adalı

Mizampaj
Kenan .Heybelik

İç / Kapak Baskı
Güler Ofset

İç / Kapak Montaj
Adım Grafik

Cilt
Güven Mücellithanesi

Birinci Baskı : Eylül 1999

BELGE ULUSLARARASI YAYINCILIK
Divanyolu Caddesi Binbirdirek İşhanı No: 15-4
Sultanahmet / İstanbul
Tel / Faks: (0212) 517 44 53 / 638 34 58

Eva Groepler

ANTİ-SEMİTİZM

Antik Çağdan Günümüze Yahudi Düşmanlığı Tarihi

Türkçesi: Süheyla Kaya

Yahudi sorununun çözümünü devrime bırakmak,
doğrusu biraz kaytarmacılık olur! Sorun hepimizi
ilgilendiriyor, Yahudilerle omuz omuzayız,
çünkü anti-semitizm giderek,
aşırı milliyetçiliğe, nazizme varır.
Biz İsrailoğlunun kişiliğine saygı göstermezsek,
bizimkine kim gösterir?..

Karaderili yazar Richard Wright,
geçenlerde şöyle dedi:
"Amerika Birleşik Devletlerinde bir 'Karaderili So-
runu' değil, bir 'Akderili Sorunu' var."
Biz de şöyle diyebiliriz:
Anti-semitizm bir Yahudi meselesi değil,
bizim kendi meselemizdir...

Anti-semitizme karşı ilk derneği kurmak,
Yahudiye değil, bize düşer...
Yahudiler bütün haklarına kavuşmadıkça,
hiçbir Fransız özgür olamaz!
Fransa'da ve tüm dünyada bir Yahudi,
yaşamı konusunda endişe çektikçe,
hiç bir Fransız da kendisini güven altında
sayamaz!

Jean Paul Sartre, 1946

MARENOSTRUM DİZİSİ

Ağanın Çocukları /*Yannis Manglis*
Ağrı Dağına Yolculuk / *Mustafa Bilgili*
Andonia / *Ertuğrul Aladağ*
Arnavut Vasil / *Mirivilis*
Aşkım Rodna / *Ertuğrul Aladağ*
Baykuşun Günü/ *Leonardo Sciascia*
Bizim Avlu /*Maria Yordanidu*
Bomba Nurettin /*Stratis Çirkas*
Bir Taşra Savcısının Günlüğü / *Tevfik El Hakim*
Çerkes Öyküleri/Beyaz Dağdan Bakınca / *Derleme*
Çılgın Kuşlar Gibi / *M. Yordanidu*
Çoğunluk Aydınlarında Irkçılık/*Yelda*
Eski Kürt Öyküleri / *Derleyen İlhami Yazgan*
Eski Tüfekler/*Menis Kumandareas*
Ezop'un Öyküsü/*Themas Rodantis-Fibas Asteris*
Dengbejlerim/Denemeler/Mehmed Uzun
Geleneksel Pontos Halk Tiyatrosu / *H. Samuilidis*
Girit'te Bir Şehrin Hikayesi / *Prevalakis*
Gizli Din Taşıyanlar/*Yorgo Andreadis*
Günlerin Kitabı / *Taha Hüseyin*
Hacı Manuil /*T. Kastanakis*
Hayduk'lar / *Panait İstrati*
Hegnar Çeşmesi / *Levon Haçikyan*
İstanbul'da ve Diyarbakır'da Azalırken/*Yelda*
İzak / *Panait İstrati*
Kader Kuyusu / *Mehmed Uzun*
Kani-Veran / *Pertev Raşid*
Kullar ve Efendiler/*Theodor Kallifatides*
Loksandra-İstanbul Düşü/ *Maria Yordanidu*
Moskof Selim / *G. Vizyinos*
Musa Dağ'da 40 Gün/ *Franz Werfel*
Nar Çiçekleri /*M. Uzun*
Sekene / *Ertuğrul Aladağ*
Siyabend ile Xece / *Hüseyin Erdem*
Şeker Kaynana / Girit Masalları / *Maria Amariotu*
Tamama/Pontus'un Yitik Kızı/*Y. Andreadis*
Tanrı Nil Kıyısında Öldü / *Naval El Saadavi*
Temel Garip/Todoron/Yorgo Andreadis
Yitik Bir Aşkın Gölgesinde / *Mehmed Uzun*
Yitik Kentin Kırk Yılı / *Kozmas Politis*

ANTİK ÇAĞDAN HAÇLI SEFERLERİNE KADAR

Yahudi karşıtlığının başlangıcı açıkça Hıristiyanlıktan önceki döneme kadar uzanmaktadır. Bu nedenle, bir çoktanrılı, Hıristiyanlık öncesi ya da antik Yahudi düşmanlığından söz edilebilir.

Antik çağdaki Yahudiler'in ülke ve düşünsel merkezleri hâlâ Filistin'deydi. Ancak sık sık gerçekleşen ve ülkeyi giderek yıkıma uğratan savaşlar nedeniyle Yahudiler tüm Roma İmparatorluğu'na ve daha da ötelere yayılmışlardı. Roma İmparatorluğu toplam nüfusunun yaklaşık yüzde 7-8'ini oluşturan Yahudiler (yaklaşık 1 milyon kadarı Filistin'de ve 3-4 milyon kadarı da Diaspora'da* yaşıyordu) çiftçilik, zanaatçılık ve işçilik yapıyorlardı. Yaşadıkları yörenin dil ve giyimini benimsiyor ve çabucak uyum sağlıyorlardı.

"Hıristiyanlık-öncesi Roma, Yahudi karşıtı bir politika gütmüyordu. Gerçi Roma, bağımsız Yahudi devleti Yuda'yı yıkmıştı, ancak, Roma'daki Yahudiler yasa karşısında eşittiler. Vasiyetname düzenleyebiliyor, Romalılarla yasal evlilikler yapabiliyor ve vasilik ve devlet görevleri üstlenebiliyorlardı. (R. Himserg, s.11).

Onları diğer tüm halklardan ayıran hiçbir şey yoktu-dinleri dışında: Yahudiler tek bir tanrıya inanan yegâne halktı.

Tek-tanrılı dinleri, onlara Roma'nın geri kalan uyruklarının alışkanlıklarına göze batacak ölçüde ters düşen belli yükümlülükler getiriyordu: "Benden başka bir tanrıya

**Diaspora:* Cemaatin yaşadığı anavatan dışındaki topraklar. (y.n.)

tapmayacaksın." Bu ilk emir Yahudiler'e imparatorluğun tanrılarına ve tanrı sayılan imparatora her türlü tapınmayı yasaklıyordu. Dördüncü emir: "Yedinci gün dinlenme günüdür", Yahudiler'e haftada altı gün çalışmayı emrediyordu. Yahudiler emirler konusunda ödün vermediklerinden, Romalılar onlarla bazı uzlaşmalara gitmişlerdi. Her şeyden önce de imparatora kurban vermeleri gerekmiyordu. Kuşkusuz bu ayrıcalıklar anlaşmazlıklara ve kıskançlığa neden oluyordu.

Yahudi erkeklerinin "Kutsanmışlık işareti" denen sünnet de Yahudi olmayan çoğu kişide şaşkınlık yaratmaktaydı. Buna bir de Yahudiler'in başka halklardan kişilerle evlenmelerini yasaklayan yasa ekleniyordu.

Bu dönemin ilk ve en tanınmış Yahudi düşmanı Haman'dı. Haman, İ. Ö. 3. yüzyılda Pers Kralı Ahasverus'un veziriydi ve onu Yahudiler'e karşı kışkırtıyordu, amacı onların katledilmesiydi: "Krallığının tüm eyaletlerine dağılmış ayrı yaşayan, diğer tüm halklardan farklı yasaları olan ve kralın yasalarına uymayan bir halk var." (Ester, III, 8)

Antik çağda halkta Yahudiler'e yönelik hemen hiç öfke patlaması görülmemesine rağmen bu dönemin aydınlarında belirgin bir Yahudi düşmanlığı vardı. Yahudiler bir yandan tutum ve geleneklerindeki farklılıklar, öte yandan da toplumun geri kalanına uymamaları nedeniyle yadırganıyorlardı. Bu bağlamda örneğin Horatius "curtis judaeis"den (sakat Yahudiler'den), Martial "reticutus"dan (sünnetliden), Catullus "verpus priapus ille"den (o doymaz adamdan) söz ediyordu. En açık Yahudi düşmanı görüşler, büyük bir Yahudi kolonisinin yaşadığı İskenderiyeli tarihçilerden kalmadır. ("Hiçbir çaman yabancılarla yemek yemez, uyumazlar; ve bu ırk zevk ve eğlenceye çok düşkün olmasına karşın yabancı kadınlarla her türlü ilişkiden kaçınır"; Abderalı Hekateus, İ.Ö. 3. yy., Poliakov'dan aktarılmıştır; "Geschichte des. Antiseitismus" (Yahudi Düşmanlığının Tarihi, cilt I, s. 7). Bu hakaretler kısmen de Museviliğin başarılı yayılmasından kaynaklanmaktaydı. Örneğin Yahudi tarihçi Flavius Josephus şöyle yazıyordu: " Uzun zamandır kitleler dinî uygulamalarımızı benimseme yolunda yoğun bir istek

gösteriyorlar. Yedinci gün çalışmama geleneğimizin yayılmadığı ve orucun, kandil yakmanın ve hattâ bazı yemek kurallarımızın izlenmediği hiçbir Yunan kenti, hiçbir barbar halk, hiçbir ulus yok" (agy., s. 9). Öte yandan, örneğin İskenderiyeli (Mısır) Yahudi düşünür Philo da, Yunan felsefesini Tevrat'daki (İbr. "Yasa", Musa'nın Beş Kitabı) emirlerle bağdaştırmaya çalışıyordu.

Hıristiyanlık ve Yahudi Düşmanlığı

4. yüzyıl başlarında Hıristiyanlık, Konstantin yönetimindeki Roma'da giderek güçlenmişti ve sonunda resmî din oldu. Yeni öğreti üç yüzyıl içinde tüm Roma İmparatorluğu'nda tutunmuştu.

Başlangıçta Hıristiyanlarla Yahudiler arasında hemen hiç sorun yoktu: Yahudiler Hıristiyanları bir Musevi mezhebinin üyeleri olarak görüyorlardı. Her ikisi de İbrahim'in Tanrısına tapıyor, aynı kutsal kitabı kabul ediyor, ancak bunu farklı yorumluyorlardı. Değişim, Hıristiyan topluluğu Yahudi yasasının emirlerinden ve sünnetten uzaklaştıran havari Paul ile başladı.

Yahudiler Hıristiyanların dinini kabul etmeye yanaşmazken (Bunun bir nedeni de herhalde Hıristiyanların 3. yüzyılda giderek artan biçimde izlenmelerinden kurtulmaktı), Hıristiyanlar da Yahudiler'in ağır suç işlemiş bir halk olduğunu ilân ediyorlardı: İsa'ya tanrısal bir nitelik veriliyor ve çarmıha gerilmesinin suçu Yahudiler'e yükleniyordu.

O zamandan beri Hıristiyanlık açısından varolabilecek en büyük suç sayılan bu "Tanrı katli", Hıristiyanlardaki günümüze kadar gelen Yahudi düşmanlığının çekirdeğini oluşturmaktadır. Bu suçlama Yahudi düşmanlığında en önemli rolü oynadığından, burada sözü Fransız tarihçi Leon Poliakov'a bırakmak istiyoruz. İsa'nın yargılanışı ve çarmıha gerilişi konusundaki yüzlerce yıllık tartışmayı burada aktarmamız olanaksız, bunu yapmak da istemiyoruz. Yine de İncil'deki anlatıma eleştirel bir gözle bakmak yerinde olacaktır. Poliakov şöyle yazmaktadır: "Ancak şurası özellikle

belirtilmelidir ki -çünkü bu önemli bir görüştür- dört İncil'in İsa'nın yargılanışı hakkında anlattıklarının içerisinde Hıristiyanlık dünyasındaki Kutsal Kitap eleştirisinin çeşitli noktalarının kuşkulu görünmesine yol açan epeyce olasılık dışı ve çelişkili ifade bulunmaktadır." [1]

Bu Kutsal Kitap eleştirisinin nerelere vardığını Fransız tarihçi Charles Guignebert'in yorumu göstermektedir: "... Açıkçası bu yargılama, İsa'nın öldürülüşünün başlıca sorumluluğunu Yahudiler'e yüklemek için başvurulmuş, üstelik de beceriksizce yapılmış bir hiledir... Nasıralı'nın Roma polisi tarafından tutuklanmış ve Roma temsilcisi Pilatus ya da başka biri tarafından yargılanıp mahkûm edilmiş olmasının bunun tersini göstermesi olasıdır."[2] İsa'yı ele veren havariye, Hıristiyanların Yudas ismini vermeleri de bu tahminin tümüyle asılsız olmadığını göstermektedir: Bunun, Yahudiler'in yurdu Yuda'dan türetildiği açıktır.

Hıristiyanların vaazları özellikle paganlar üzerinde giderek etkili olurken, Yahudiler arasında hemen tümüyle başarısızdı. Bu nedenle yandaş kazanma konusundaki rekabet Yahudilerle Hıristiyanlar arasında sürekli artan bir kutuplaşmaya yol açtı. Hıristiyanlık tanrıbilimindeki Yahudi düşmanlığının başlangıcı da bu sırada karşımıza çıkmaktadır: "Onlar Tanrı'nın katili, Peygamberi öldürenlerdir, Tanrı'ya karşı gelen kin dolu asilerdir; onlar yasayı ayaklar altına almakta, Tanrı'nın bağışlayıcılığına karşı direnmekte ve atalarının inancını küçümseyerek reddetmektedirler. Şeytanın figüranlarıdır onlar, bir yılanlar ırkı, hainler, karanlık düşünceli gammazlar, ikiyüzlülüğün mayası, iblisler topluluğudur, lanetlenmiş, iğrenç yaratıklardır, güzel olan herşeyin düşmanıdırlar." (Nyssa'lı Greguar, Poliakov'dan alıntı, s. 20)

"Sinagog, bir genelev, bir tiyatro ve bunun da ötesinde bir eşkiya yatağı ve yabanıl hayvan inidir... Sürekli kokan ağızlarıyla Yahudiler yalnızca işkembeleri için yaşarlar ve sır-

1. Leon Poliakov: *Geschichte des Antisemitismus* (Yahudi Düşmanlığının Tarihi), Cilt I, Worms 1977, S. 15
2. *agy.*, s.16

naşık kabalıkları ve aşırı hırslarıyla davranışları domuz ve keçilerden farklı değildir. Yalnızca bir şeyi çok iyi bilirler, bu da tıkınmak ve sarhoş olmaktır" (Johannes Chrysostomos, Poliakov'dan alıntı, s.22).

Kilise'nin zaferinden sonra ilk iş olarak, Yahudiler'in o zamana kadar Roma İmparatorluğu'nda sahip oldukları ayrıcalıklar kaldırıldı. İ.S. 4. yüzyıl başlarında misyonerlik yapmaları, yani insanları Musevi dinine kazanmak için çalışma yapmaları kesinlikle yasaklandı. "Musevilik salt halk dini olur. Halkın dini ve tarihi özdeştir. Roma devleti Museviliği kabul edeni ya da Musevilik propagandası yapanı ölüm cezasıyla tehdit etmektedir. Yine Musevilerle Hıristiyanlar arasında evlenmeler de yasaklanmakta, yasaya karşı gelenler ölüm cezasına çarptırılmaktadır. Hıristiyanlığı kabul etmiş Roma devletinin Yahudi düşmanı yasaları, İmparator II. Theodosius'un 439'da Yahudileri acımasızca tüm resmî görevlerinden atmasıyla sonuçlanmıştır."[3]

Ortaçağ arifesinde Kilise, Yahudiler üzerinde baskısını arttırdı. 7. yüzyılda İspanya'da köleleştirme ve idamlar başlamıştı. 9. yüzyılın Frank Krallığı'nda pek çok Yahudi başarılı tüccar, mülk sahibi ve çiftçiydi. Dindar Louis döneminde kendi kurallarına göre yaşamalarına izin veren "koruma mektupları" veriliyordu. Toplumda saygın kişiler olduklarından Hıristiyanlar arasından yandaş kazanmaya başladılar. Bu da giderek Kilise'yi tedirgin etti. Lyonlu başpiskoposlar Agobard ve Amolon'un bu dönemin en tanınmış Yahudi düşmanları oldukları anlaşılıyor. Bunlar kendi topluluk üyelerini Musevilik etkilerinden korumak için Yahudilerle Hıristiyanların kesin biçimde ayrılmasını savunmuşlardır. Yine de yalnızca dinbilim düzeyinde kalan bu Yahudi karşıtlığı, henüz kitlelerin Yahudiler'e saldırmasına yol açmıyordu. Ancak 1000 yılının başlarında, Kutsal Topraklar'daki Hıristiyanlara yapılan zulme katılmakla suçlanan Yahudiler'e karşı ilk saldırılar başladı.

3. W. P. Eckert ve E. L. Ehrlich: *Judenhass-Schuld der Christen?;* (Yahudi Düşmanlığı-Hıristiyanların Suçu mu?), Essen 1964, s. 25.

Ren vadisi boyunca birçok kentte Yahudiler zorla Hıristiyanlığa döndürüldü, öldürüldü ya da kovalandı.

Haçlı Seferleri

27 Kasım 1095'de Papa II. Urban, Clermont-Ferrand Kilise Konseyi'nde İlk Haçlı seferi için çağrıda bulundu. Burada, Haçlı Seferleri'nin Hıristiyan Batı'nın gelişmesine yapmış olduğu ekonomik ve kültürel etkiler üzerinde durmayacağız. Yahudiler açısından ise bu seferler ilk büyük katliamlar ve çok büyük acılarla sonuçlanmıştır. Şövalyeler, rahipler ve başıbozuk halk kitleleri "Tanrı böyle istiyor" haykırışlarıyla Kutsal Topraklar'a doğru yola koyuldular. "Giysilerine haç dikmişlerdi. Ne yaparlarsa yapsınlar kendilerine sonsuz mutluluk (!!) vaat edilmişti. Onlar, Tanrı'nın nerede bulunurlarsa bulunsunlar tüm dinsizleri yola getirmekle görevli öç alıcıydılar."[4] Sefer, Kilise tarafından kutsanmış şövalyece ideallerin ifadesiydi. "İsa'nın kanının öcü alınacak"tı: Bu, Haçlılar'ın parolasıydı, insanları Haçlı seferine çağıran ve Haçlı yığınlarını Yahudiler'e karşı kışkırtan vaazların konusu da buydu. Bir Yahudi tarihçi şöyle yazıyordu: "... Yahudiler'in bulunduğu kentlerden geçerken birbirlerine şöyle diyorlardı: 'Güçsüzlerin ve Yokedilmişlerin Evi'ni (İsa'nın Kudüs'teki mezarının İbranice bir tanımı) ziyaret etmek ve İsrailoğullarından öç almak için bunca yol geldik; ve işte ataları onu suçsuz yere çarmıha geren Yahudiler burada, aramızda yaşıyorlar. Haydi önce onlardan öcümüzü alalım ve köklerini kazıyalım ki, İsrail adı bir daha anılmasın; ya da bizim gibi olsunlar ve Fuhşun Oğlu'na (İsa'ya Yahudilerce verilen ad) inansınlar" [5]

1096 Nisan'ıyla Haziran'ı arasında Ren bölgesindeki topluluklarda Yahudiler'e yönelik acımasızca saldırılar oldu. Yahudi liderleri korunmaları için piskopos ve imparatora başvurdular. Yahudiler büyük miktarda para ödediler ve

4. Poliakov, S. 36
5. *Geschichte des jüdischen Volkes* (Yahudi Halkının Tarihi), yayın. H.H. Ben-Sasson, Münih 1979, s. 36

bunun üzerine bazı yerlerde Yahudiler'in emrine kaleler ve koruma birlikleri verildi. Ancak, kentler Haçlılara kapılarını açmışlardı. Eğitimsiz ve donatımsız Yahudiler kendilerini olabildiğince savundular. Binlercesi silahlı savaşçılar tarafından öldürüldü. Saldırılar Fransa/Rouen'de başlamakla birlikte burada fazla yayılmadı, oysa özellikle Speyer, Worms, Mainz, Trier, Köln, Metz ve Bamberg'de Yahudiler'e yönelik büyük katliamlar oldu.

Mainz Yahudileri iki gün boyunca elde silâh kendilerini savunmaya çalıştılar. "... Emicho ve çetesindeki tüm üyeler savaş konusunu görüştükten sonra, gün doğarken, balta ve mızraklarla Yahudiler'e karşı saldırıya geçtiler... Kilitleri kırıp, kapıları yıktıktan sonra, Yahudilerl'e karşılaştılar ve içlerinden, kendilerinden çok daha üstün güçlere karşı boş yere kendilerini savunmaya çalışan yediyüzünü öldürdüler. Kadınlar da öldürüldü, hattâ cinsiyetlerine bakılmaksızın küçük çocuklar bile kılıçtan geçirildi. Yahudiler, kendilerini düşman gören Hıristiyanların kendilerine ve çocuklarına karşı silâha sarıldıklarını, dahası bunların yaşlarından kaynaklanan güçsüzlüğüne hiç aldırmadıklarını görünce ele geçirdikleri silâhları kendilerine, din kardeşlerine, karılarına, çocuklarına, analarına ve kız kardeşlerine yönelttiler ve birbirlerini öldürmeye başladılar. Anlatması bile tüyler ürperten bir durum: Analar bıçağı kapıp henüz emzirmekte oldukları çocuklarının gırtlaklarını kesiyorlardı; sünnetsizlerin darbeleriyle ölmektense kendi elleriyle canlarına kıymayı yeğliyorlardı. Ancak çok az sayıda Yahudi bu korkunç katliamdan kurtulabildi; yalnızca birkaçı Hıristiyanlığı kabul etti. Onlar da Hıristiyanlığa eğilimlerinden çok ölümden korktuları için."[6] Köln Yahudiler'inin çoğu da, Hıristiyanlığı kabul etmektense kendilerini öldürmeyi yeğlediler.

Masada Kalesi'ndeki kitle intiharı "Kiddusch Haschem"in ("Tanrı adının kutsanması", aynı zamanda da şehitlik kavramı) buna bir örnektir: İ.S. 73 yılında Roma birlikleriyle tu-

6. Poliakov, s. 38

tuştukları savaşta umutsuz duruma düşen Masada'nın savunucuları yakınlarını ve kendilerini öldürdüler. "Bu inanç uğruna işkence ve şehitliği göze alma geleneği çok eskiden beri vardı; Antiochus Epiphanes'in egemenliği altındaki Hanna ve yedi oğlunun zamanından beri Yahudiler, Halakha'nın[7] şu üç kuralından birini çiğnemek yerine öldürülmeyi yeğlemeleri konusundaki kesin emrine uymuşlardır: putlara tapma, insest yapma ve kan dökme."[8]

Haçlı seferlerinde kaç Yahudinin öldürüldüğü bilinmemektedir. Ortaçağ'ın kitle katliamlarıyla karşılaştırıldığında bu sayı henüz oldukça küçüktür. Bu ilk katliamların belirleyici yanı ise "bu aylar içinde küçük bir azınlığın, çoğunluğun karşısına diktiği kahramanca ve tam bir red geleneğinin ortaya çıkmasıdır. Söz konusu olan, 'adı kutsamak için' yaşamı feda etme geleneğidir, gelecek kuşaklara örnek olacak ve yol gösterecek bir gelenek."[9] Ancak katliamların ardı arkası kesilmedi. 1146 yılındaki ikinci ve daha iyi hazırlanılmış Haçlı seferi, tıpkı sonraki seferler gibi, Yahudiler'e yönelik yeni saldırılar ve katliamlar getirdi. Yahudiler'e yönelik "Cinayet ayini" suçlaması -Almanya ve İngiltere'de aynı zamanda- ilk kez bu dönemde ortaya çıktı.

Cinayet Ayini ve Kutsanmış Ekmeğe Hakaret

1144'le 1150 arasında üç değişik yerde, "kanını ele geçirmek" için Hıristiyan bir çocuğu öldürmekle suçlanan Yahudiler'e yönelik iftiralar ortaya çıktı. Burada, Hıristiyanlarla Yahudiler arasındaki ilişkide yeni bir olgu beliriyordu: Yahudiler'e iftira. Her asılsız suçlama Yahudiler'i daha da korkunç gösteriyor ve görüntü kötüleştikçe hep yeniden ortaya atılan ve özellikle rahip ve papazlar tarafından çevreye yayılan suçlamalar daha da inandırıcılık kazanıyordu. Yahudiler'in 1144 yılında İngiltere'de Norwich'li Yahudiler'in bir Hıristiyan çocuğu öldürmekle suçlanmasından sonra,

7. ***Halaka:*** Yahudi geleneklerinin kurallar bölümü
8. *Yahudi Halkının Tarihi*, S. 40
9. Poliakov, S. 40

tüm Avrupa'da bu tür iftiralar ortaya atıldı. "Bu iftiralara inananlar Yahudiler'in İsa'yı çarmıha gerer germez yeniden saf, günahsız kana susadıklarını ileri sürüyorlardı. Bir zamanlar vücuda bürünmüş olan Tanrı artık göklerde bulunduğuna göre, şimdi de Yahudiler inananlar arasında günahı en az olanların, yani çocukların kanını istiyorlardı."[10]

İkinci iftira, kutsanmış ekmek ve şarabın tam anlamıyla İsa'nın bedeni ve kanına dönüştüğüne karar verildiği 1215'de Lateran'da toplanan Dördüncü Kilise Konseyi'nden sonra ortaya çıktı. "Artık birçok Hıristiyan, kutsanmış ekmeğin mucizevî gücüne gizemli bir tılsım olarak da inanmaya başlamıştı. Burada Hıristiyanların Yahudiler'e karşı tutumunun iç mantığı kendini gösteriyordu: Yahudiler'in kötü niyetli olduğu eskiden beri bilinmekteydi. Bunlar bir zamanlar kendilerini kurtarmak için gelmiş olan ete bürünmüş Tanrı'yı, şimdi kendini maddî olarak kutsamış ekmekte gösteren gerçek İsa'yı öldürmüşlerdi. Kutsal ekmeğe de eziyet edip kutsallığını çiğnemelerinden başka ne beklenebilirdi ki bu günahkârlardan? Bu tür bir iddia içeren ilk kayıt Berlin yakınlarında bir yerde düşülmüştür ve 1243 tarihlidir. Genel olarak suçlama şeyleydi: Bir Yahudi, Hıristiyan bir erkek ya da kadını parayla ya da kandırarak kendisine bir parça kutsanmış ekmek getirmeye razı etmiştir. Yahudi bu ekmek parçasını eve ya da sinagoga götürmüş ve kutsanmış ekmek (yani İsa) burada hırpalanmıştır. Kişi ya da topluluk buna şiş ve dikenler batırmış ve üzerinde tepinmiştir. Yahudiler, 'İsa'ya bir kez daha işkence etme' isteklerine ulaşmak için tehlikeleri bile göze almaktadırlar.

Bu suçu işlemekle suçlanan Yahudi işkence altında sorgulanıyordu. 'İtiraf' etse de etmese de genellikle yakılıyor, ayrıca ailesi ya da tüm topluluk cezalandırılıyordu. Sözde kutsal ekmeğe el uzatma gerekçesiyle birçok bölgedeki Yahudi toplulukları ortadan kaldırılmıştır. Bu iftiranın ortaya atıldığı yerler bir harita üzerinde işaretlendiğinde, çoğunun Alman topraklarında bulunduğu görülür."[11]

10. *Yahudi Halkının Tarihi*, s. 119
11. *agy.*, s. 120

Bu suçlamaların giderek artması üzerine, gerek İmparator II. Friedrich (1236'da, yani suçlamaların başlamasından 100 yıl sonra) gerekse de Yahudiler'e genelde hiç de olumlu bakmayan Papa IV. İnnocent bunların asılsız olduğunu, çünkü Yahudiler'in ayinlerinde kan kullanmadık-larını açıkladı. Ama Hıristiyanların çoğu ne imparatorun soruşturma sonuçlarına ne de papaya inandı: iftiraralar sürdü ve pek çok Yahudi yaşamını yitirdi. Cinayet suçlamalarının katliamlara bahane oluşturması nedeniyle bu girişimler Haçlı seferlerinin yerine geçti.

Yahudi Damgası

13. yüzyılda Kilise çevrelerinin Yahudiler'e yönelik saldırganlığı giderek arttı. İmparatorun dünyevî gücüne ve Hıristiyanlık içinde yeni doğmakta olan dinsel eğilimlere (özellikle de Fransiskan ve Dominikanların dilenci tarikatlarına) karşı verdiği mücadele sırasında, Kilise halkın Yahudiler'e duyduğu düşmanlıktan giderek daha fazla yararlanmaya başladı. Papa III. İnnocent, yazılarında Yahudileri gizlice Hıristiyanları öldürmekle suçlamaktan hiç çekinmiyordu. Onun tarafından 1215'de toplanan Dördüncü Lateran Konseyi'nde, tüm dünyadan yaklaşık 500 üst düzey din adamı Hıristiyanlardan ayırmak için göze çarpacak bir işaretle Yahudileri damgalamaya karar verdi. Bu karar, Hıristiyan ülkelerde Yahudiler'in (yalnızca onların da değil) taşımak zorunda kaldıkları "utanç damgası"nın ortaya çıkması anlamına gelmektedir. Aşağılayıcı işaret, ülkeden ülkeye değişiyordu. Fransa, İtalya ve İspanya'da Yahudiler'in işareti giysilerinin üzerindeki yuvarlak bir lekeydi; Almanya ve Polonya'da ise komik bir şapka giymeleri gerekiyordu. Bu cezanın sonuçlarının ortaya çıkması pek uzun sürmedi. 14. yüzyıldan başlayarak Hıristiyan, hattâ Yahudi sanatçılar bile Yahudileri bu işaretle yansıtmaya başladılar.

"Bundan böyle sünnetlileri karakterize eden gözle görülür bu işaret, Yahudi olmayanların bilincine Yahudiler'in hemcinslerinden tümüyle farklı, bambaşka bedensel görünümdeki insanlar oldukları görüşünün yerleşmesine yol

açtı; kuşkusuz bu düşüncenin çeşitli efsane ve lanetlemelerin ortaya çıkışında payı vardır... Yahudiler'in bedensel açıdan insanlardan farklı yaratıklar oldukları ve insan soyundan tümüyle başka bir kapsama girdikleri görüşü bu efsanelere dayanmaktadır."[12]

Talmud Davası

O dönemde Hıristiyanlık içindeki tanrıbilimsel tartışmalar sertleşti. Albigenler ve Waldusçularla mücadele, her türlü "dinsizce öğreti"nin kökünü kurutmak için kurulan iki örgüt, Engisizyon ve Dominiken tarikatını yarattı.

1210 ve 1213 yıllarında Papalık Aristoteles'in "fizik" ve "metafiziğini" öğretmeyi yasakladı. Birkaç Yahudi tanrıbilimci de, (başlıca Yahudi temsilcisi ünlü Maimonides olan) bu yeni akılcı akımlara karşıydı. "Bazı Fransız hahamlar 'Maimonistler' üzerinde otorite kuramayınca engizisyonculara vurarak Musevi dininin saflığını korumalarını rica ettiler... Anlaşıldığı kadarıyla Engizisyon'un dikkati Talmud'un içeriğine bu olaylar nedeniyle çekilmiştir."[13] Papa, Talmud'un Hıristiyanlara karşı olduğu gerekçesiyle Fransa, İngiltere, Kastilya ve Aragon krallarına başvurdu ve incelemesini emretti. Tüm Fransa'da Talmud nüshalarına el kondu ve 1240'da Paris'de büyük, resmî bir tartışma başladı. Sonunda Talmud mahkûm edilerek nüshaları törenle yakıldı. Artık Yahudiler yalnızca bedeni değil, ruhu da zehirliyorlardı.

Böylece 13. yüzyılın sonunda Yahudiler'in ezilmesi, izlenmesi, sürülmesi ve öldürülmesi olağan bir durum haline gelmişti. Ancak tüm bu anlatılanlar 14. yüzyılda Avrupa Yahudiler'inin üzerinde esecek ve neredeyse soylarını tüketecek olan kasırga yanında hiç kalacaktı.

12. Poliakov, s. 59
13. *agy.*

KİLİSE YASALARININ VE NAZİLERİN YAHUDİ KARŞITI ÖNLEMLERİ

KİLİSE HUKUKU	NAZİ ÖNLEMLERİ
Hıristiyanlarla Yahudiler arasında evlilik ve cinsel ilişki yasağı. (Elvira Kilise Meclisi, 306)	Alman soyu ve onurunu koruma yasası, 15 Eylül 1935. (RGBL. I. 1146)
Yahudilerle Hıristiyanların birlikte yemek yemesi yasağı. (Elvira Kilise Meclisi, 306)	Yahudilerin yemekli vagondan yararlanmaları yasaklanmaktadır. (Ulaştırma Bakanlığı'ndan İçişleri Bakanlığı'na, 30 Aralık 1939, NG-3995)
Yahudilerin Resmî Görevlerde Çalışması Yasağı. (Clermont Kilise Meclisi, 535)	Memurluk mesleğinin yeniden düzenlenmesi hakkında yasa, 7 Nisan 1933. (RGBI. I, 175)
Yahudilerin Hıristiyan uşak, hizmetçi ya da köle sahibi olması yasaktır. (3. Orleans Kilise Meclisi, 538)	
Paskalya yortusundan önceki yas haftasında Yahudilerin sokaklarda görünmesi yasaktır. (3. Orleans Kilise Meclisi, 538)	Yerel makamlara belli günlerde (yani Nazi bayramlarında) Yahudileri sokaklardan sürme yetkisi veren polis yönetmeliği, 28 Kasım 1938. (RBBI. I, 1676)
Talmud ve diğer Yahudi kitaplarının yakılması. (12. Toledo Kilise Meclisi, 681)	Nazi Almanya'sında Kitap Yakmalar.
Hıristiyanların Yahudi doktorlara başvurması yasaktır. (Trullan Kilise Meclisi, 692)	25 Temmuz 1938 Tarihli Reich Yurttaşlık Yasası'na ek 4. Karaname (RGBI. I, 969)
Hıristiyanların Yahudilerin	Göring'in Yahudilerin belli

yanında yaşaması yasaktır. (Narbonne Kilise Meclisi, 1050)	evlerde toplanması yolundaki 28 Aralık 1938 tarihli emri. (Bormann'dan Rosenberg'e, 17 Ocak 1939, PS-69)
Yahudiler de Hıristiyanlar gibi kilise vergisi ödemek zorundadırlar. (Gerona Kilise Meclisi, 1078)	Yahudileri Nazilerin yapmak zorunda oldukları parti bağışlarına karşılık özel bir gelir vergisi ödemekle yükümlü kılan 24 Aralık 1940 tarihli "Sosyal Denge Vergisi". (RGBI. I, 1666)
Pazar günü çalışma yasağı. (Szabolcs Kilise Meclisi, 1092)	
Yahudiler Hıristiyanlar aleyhinde dava açamaz, tanıklık yapamaz. (3. Lateran Kilise Konsey. 1179, Yasa 26)	Parti yönetiminin Yahudilere dava açmayı yasaklama önerisi, 9 Eylül 1942. (Bormann'dan Adalet Bakanlığı'na, 9 Eylül 1942, NG-151)
Yahudilerin, Hıristiyanlığı kabul etmiş din kardeşlerini mirastan mahrum etmeleri yasaktır. (3. Lateran Kilise Konseyi, 1179)	Adalet Bakanlığı'na "halkın dayanışma bilincini" incitecek vasiyetnameleri geçersiz sayma yetkisinin verilmesi. 31 Temmuz 1938. (RGBI. I, 973)
Yahudiler giysilerinin üzerinde ayrıca bir işaret taşımak zorundadırlar. (4. Lateran Kilise Konseyi, 1215. Halife Ömer'in (634-44) Hıristiyanların mavi ve Musevilerin sarı kemer takmalarını zorunlu kılan bir emri örnek alınıyordu)	1. Eylül tarihli kararname (RGBI. I, 547)
Sinagog kurmanın yasaklanması. (Oxford Kilise	10 Kasım 1938'de tüm Almanya'da sinagogların tah-

Konseyi, 1222)

ribi. (Heydrich'ten Göring'e, 11 Kasım 1938, PS-3058)

Hıristiyanların Yahudi törenlerine katılmaları yasaktır. (Viyana Kilise Meclisi, 1267)

24 Ekim 1941 tarihli Yahudilerle dostluk ilişkisi kurma yasağı. (Gestapo yönergesi, L-15)

Yahudiler sıradan kişilerle Katolik inancı konusunda tartışamazlar. (Viyana Kilise Meclisi, 1267)

Yahudiler ancak Yahudi mahallelerinde oturabilirler. (Breslau Kilise Meclisi, 1267)

21 Eylül 1939 tarihli Heydrich emri. (PS-3363)

Hıristiyanların Yahudilere taşınmaz mal satması ya da kiralaması yasaktır. (Ofen Kilise Meclisi, 1279)

Yahudilerin taşınmaz mallarının zorunlu satışını öngören 3 Aralık 1938 tarihli kararname. (RGBI. I, 1709)

Bir Hıristiyanın Museviliği kabul etmesi ya da Hıristiyanlığı kabul etmiş bir Musevinin eski dinine dönmesi, kanıtlanmış kafirlik gibi işlem görecektir. (Mainz Kilise Meclisi, 1310)

Bir Hıristiyanın Musevi dinini kabul etmesi, onu kendisine Yahudi gibi davranılması tehlikesiyle karşı karşıya bırakır. Königsberg Asliye Hukuk Mahkemesi hakimler kurulunun (Oberlandesgeicht, 4. Zivilsenat?) 26 Haziran 1942 tarihli kararı. (Yahudi sorunu, gizli ek, 1 Kasım 1942, s. 82, 83)

Kiliseye ait eşyaların Yahudilere satılması ya da rehin olarak verilmesi yasaktır. (Lavaur Kilise Meclisi, 1368)

Yahudiler Hıristiyanlar arasındaki sözleşmelere, özellikle de evliliklere aracılık edemezler. (Basel Kilise Konseyi, 1434, XIX. oturum)

Yahudilere ait taşınmaz malların satım acentelerinin ve Yahudi olmayanlara aracılık yapan evlendirme kuruluşlarının tasfiyesine iliş-

Yahudiler akademik unvan alamazlar. (Basel Kilise Konseyi, 1434, XIX. Oturum)	kin 6 Temmuz 1938 tarihli yasa (RGBI. I, 823
	23 Nisan 1933 tarihli Alman okul ve yüksekokullarının aşırı dolmasına karşı yasa. (RGBI. I, 335)

(*Kaynak:* R. Hilberg, *"Die Vernichtung der europaischen Juden"* (Avrupa Yahudilerinin Yok Edilişi), Olle ve Wolter, 1982

ORTAÇAĞ

1. yüzyılın sonlarına doğru her iki topluluk, Hıristiyan ve Musevi toplulukları ayrı ayrı yaşamaya başlamışlarsa da, Hıristiyanlar önceleri İmparatorluk Romasi'ndaki Yahudi düşmanlığına katılmıyorlardı. Üstelik kendileri de zulüm görüyorlardı. Ayrı yaşama, kendisini daha çok "Tanrı'nın eski seçilmiş halkı" ile "Tanrı'nın yeni görevlendirilmiş kilisesi" arasında sınırların belirlenmesi çabalarında gösteriyordu.

Ancak 4. yüzyılda Kilise resmen tanındığında, açık Yahudi düşmanlığı da ortaya çıktı.

2. ve 7. yüzyıllar arasında Hıristiyanlar tarafından "Adversus Judaeos" ("Yahudiler'e Karşı") başlığı altında bir yığın yazı üretildi. Bunların savunduğu başlıca tanrıbilimsel görüşler şöyleydi:

- Kilise, Nasıralı İsa'nın Mesih olduğu inancına dayanmaktadır. Eski Ahit'te belirtilen Tanrı'yla yapılmış anlaşma bozulmuştur; Yahudiler için tek kurtuluş yolu, tövbekâr olarak Hıristiyan topluluğuna katılmalarıdır.
- Tevrat, herhangi bir zamanda gelecek olan Mesih'in beklentisiyle değil, gelmiş ve yaşamış olan İsa'nın varlığına göre yorumlanmalıdır.
- Tanrıyı katletme suçlaması: İsa'nın Yahudiler tarafından reddedilmesi konusundaki yakınma, Yahudiler'in Tanrı katili oldukları biçimindeki en ağır suçlamaya dönüşmüştür. Bu suçlama Yahudileri, bu halkın başına gelen tüm felâketleri gerekli bir ceza ve kefaret gibi haklı gösteren kalıtsal bir suç gibi damgalamıştır.

Kilisenin başlattığı Haçlı seferleri Kuzey Fransa, Almanya

ve Kudüs'teki katliamlarla birlikte yürüdü. 1096'da Ren-Frank-Lotringen bölgesinde hemen hemen iki ay içinde tüm önemli Yahudi toplulukları yok edildi. Bu dönemdeki pogromlarda Speyer, Worms, Mainz, Trier, Metz, Köln, Neuss, Xanten, Regensburg ve Prag'da en azından 5000 kişi öldü -zorla din değiştirenlerin sayısıyla ilgili veri bulunmamaktadır. Bu ilk beklenmedik katliamlardan sonra 1146/1147'deki ikinci Haçlı seferinde yinelenen katliamlar ve ardından Haçlı seferlerinden bağımsız olarak gelen ilk cinayet ayini suçlamaları (Norwich 1144 ve Blois 1171) ve bunlara eşlik eden izlemeler, ayrıca Fransız krallık topraklarından sürülmeleri, Yahudiler'in tarihinde önemli dönüm noktalarıdır.

1096'dan beri yaşananlar sonucunda ("felâketten felâkete sürüklenmek" ya da "gözyaşı vadisi") Avrupa Aşkenazi Yahudileri (İspanya'daki Sefarad Yahudileri değil) 12. yüzyılın ikinci yarısında "Dindarlar Kitabı"nda (Juda ben Samuel'in "Sefer Hasidim"i) gözlenen karamsar bir benlik ve varoluş anlayışı getirdiler. Bu anlayışla 1096'da ve daha sonra yeniden dayatılan "ya vaftiz ya ölüm" seçeneğine zulüm altında çilecilik, dünyaya sırt çevirme, yazgıcılık ve yaşamı tümden yadsıma olarak intiharı gerektiren "Kidduş Haşem"in (Tanrı'nın adının kutsanması) harekete geçirilmesiyle yanıt verilmiştir. Kendini savunma ise (1096'daki gibi) reddedilmiştir.

Yahudi koloni topluluklarının hukuksal dayanağı, 1096'dan önce ve sonra krallık yasaları ya da ilgili siyasal yönetimdi. Kamu hizmetlerinde görev alamayan Yahudiler koruyucularının gücüne, bunlarsa Yahudiler'in ekonomik gücüne önem verirlerdi. 1096'dan sonra krallığın siyasal gücünün zayıflaması nedeniyle Yahudiler'in siyasal ve ekonomik entegrasyonu Papalık tarafından giderek daha fazla tehdit edilmeye başladı. Bu sırada bir ayırım, zorla vaftiz, baskı ve sürgün düşüncesi ve uygulaması doğdu.

Kara Ölüm

14. yüzyılın ortalarında Almanya'daki Yahudiler yeni ve büyük bir pogrom dalgasıyla karşı karşıya kaldılar. Or-

taçağ sonlarında özellikle iki uydurma öykü bunlara gerekçe olarak gösterildi: Yahudiler'in Hıristiyanları ayinle öldürdükleri ve Yahudiler'in kutsanmış ekmeğe hakaret ettikleri öyküsü.

Bu ikinci öykü, 1298'de Frank Krallığı'nda (adını elebaşı, Soylu Rindfleisch'dan almıştır), 1337'de Bavyera/Deggendorf'da ve 1336/38'de Avusturya/Pulkau'da ortaya çıkan e hızla geniş bir çereye yayılan pogrom dalgasına yol açmıştır.

1336'da Frank Krallığı'ndaki (elebaşlarından, "Kral Armleder"in adını almıştır) ve 1338'de Elsas'daki büyük pogrom dalgası Hıristiyanların "din aşkı"nın yanısıra öldürülen Yahudiler'in mal varlığını ele geçirme amacını da gütmekteydi. Ancak 1346'dan 1350'ye kadar süren ve imparatorluktaki Yahudi topluluklarının soğunun yok edilmesiyle sonuçlanan Ortaçağ'ın en büyük pogrom dalgasına başka bir uydurma öykü yol açmıştır: Yahudiler'in kuyu ve kaynakları zehirleyerek vebaya neden oldukları öyküsü. Avrupa nüfusunun en azından üçte birinin öldüğü vebanın ortaya çıkmasından sorumlu tutulan yalnızca Yahudiler değildi. Başlangıçta soylular ve yoksullar, her biri karşı tarafı ortadan kaldırmak amacıyla, birbirlerini kuyuları zehirleyerek vebaya neden olmakla suçlamışlardı. Ancak zamanla kitlesel ölümleri sistematik olarak örgütlediği öne sürülen "Yahudi komplosu" üzerinde görüş birliğine varıldı.

Bu öyküdeki yeni öğe doğrudan dinsel bir gerekçenin bulunmaması, ardından gelen pogrom dalgasının özelliği ise bunun büyük bir özenle sahneye konulmuş olmasıdır.

"Orada (Nürnberg'de) 5 Aralık 1349'da pogrom başladığında IV. Karl ve kısa süre önce Roma imparatorunun yardımıyla kentteki sözde bir lonca ayaklanmasını bastırmış olan Patrisyenler Meclisi, gelecekte öldürüleceklerin "miras"ını istedikleri gibi paylaştırmışlardı bile. Eldeki bu tür ilk belge IV. Karl tarafından 6 Nisan 1349'da, yeni pogromdan sekiz ay önce verilmişti. Gelecekteki Yahudi katliamının mirasçıları olarak soylulara ve patrisyenlere önceden belirlenmiş kurbanların evleri bağışlanıyordu. Kral, Bavyeralı Ludwig'in oğlu Kont Ludwig von Brandenburg'la

barıştığında, ona da 27 Haziran 1349 tarihli bir belgeyle Nürnberg'deki en iyi Yahudi evlerinden üçünü devretti - isteğe bağlı olarak 'oradaki Yahudiler ne zaman öldürülürse'- o da bunları bu özenli hazırlıktan sonra beş ay sonra Programa uygun olarak teslim aldı." (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler) dtv 81, s. 71-72)

Strassburg'da da benzer şeyler oldu: "Gerçi burada da meclis - Yahudiler'in suları zehirlediğine ilişkin çeşitli haberler nedeniyle - haklarında soruşturma açmış ve bazılarını da suçlu bularak idam ettirmişti, ancak Yahudiler'in kentteki korunma ayrıcalıklarına işaret ederek onları düpedüz toptan boğazlamayı reddetti. Bu durumda, bazı şövalye ve patrisyenlerin kışkırtması ve kasaplar loncasının yardımıyla, ayaklanmadan çok ucuz bir komedi olarak nitelenebilecek bir eylemle Yahudiler'in yakılması gerçekleştirildi. Ama bu katliam bile titizlikle planlanmış ve çok iyi hazırlanmıştı. Kurbanlar kentten sürülecekleri yalanıyla aldatıldılar. Sözde sürgüne giderken önce herşeyleri yağmalandı, sonra da 14 Şubat 1349'da bu iş için özel olarak hazırlanmış bir evde yakıldılar. Yeni meclis, öldürülenlerin parasını loncalar arasında temsil oranlarına göre paylaştırdı ve o zamandan beri Strassburg, bu başarıdan aldığı güçle Yahudileri izlemede öyle ileri gitti ki tüm bağlaşık kentleri ve soyluları 'Yahudi yakmaya' zorlamak için barış antlaşmasından bile yararlanmaya kalktı." (agy., s. 73-74)

Bu dönemde Strassburg'da 2000 Yahudi yakıldı. Pek çok kentte ise Yahudiler evlerini bizzat ateşe veriyor ve hem kendilerini hem de ailelerini yakıyorlardı -sadece Mainz'deki, o zamanın en büyük Yahudi topluluğu önceleri kendini savundu; ancak durumlarının umutsuz olduğunu görünce onlar da kendilerini yaktılar.

1096-1348 Arasında Aşkenaz Yahudiler'inin Ekonomik Durumu

1096'daki katliamlar imparatorlukları Yahudiler'in yalnızca düşüncelerini değil, yaşamlarını da değiştirmişti. Her ne kadar İmparator IV. Henri'nin 1. Haçlı Seferi'nde

zorla din değiştirenlerin Musevi inancına geri dönmelerine izin vermesinden sonra eski topluluklar eski yerlerinde yeniden canlanmışsa da bir yüzyıl sonra Alman Yahudileri doğuya ve güneydoğuya, daha konuksever bölgelere doğru ve 13. yüzyılda da Batı Slav, özellikle de Polonya topraklarına doğru yayılmaya başladılar.

1. Haçlı Seferi'nden sonra Kuzeybatı ve Orta Avrupa ülkelerinde yaşayan Yahudiler'in geçim olanakları giderek kısıtlandı. Gerek kentlerdeki kalkınma, gerekse para ve kredi ticaretindeki genel gelişme ve özellikle de Kilise'nin faiz yasağı, buradaki Yahudiler'in çoğunun geçimlerini para ticaretinden sağlamalarına yol açmıştı. Ancak bu her yerde böyle değildi: gerek İslâm, gerekse Güney Avrupa ülkelerinde sepicilikten tıbba kadar Yahudiler'in yapmadığı hemen hiçbir meslek yoktu.

Yahudiler, önceleri Batı Avrupa'ya (Pirenler'in kuzeyine) uluslararası tüccar ya da malî temsilci olarak ulaştılar. Ancak giderek Kuzeybatı Avrupa ve İtalya'da gelişmekte olan ticaretten dışlandılar. Buna koşut olarak tüccar ve bunların yaşadığı Hıristiyan kentlerinin Hıristiyanlığa özgü bir bağlılık yeminine dayanan birlikler halinde örgütlenmesi başladı. Ortaçağ kentleri, bu kentlerin tüccar ve esnaf loncaları Hıristiyanlığa dayanan birliklerdi. Kent ve loncalar belli meslekleri tekellerine almışlardı, bu durumda da Yahudiler ticaret ve zanaattan dışlanıyorlardı.

Bu koşulların ortak etkisi ve daha önceki uzak ticaretten ellerinde nakit bulunması nedeniyle faizcilik İngiltere, Fransa, Kuzey İtalya ve Almanya Yahudiler'inin kentlerde yaşayan kesimlerinin başlıca mesleği durumuna geldi.

Vebadan sonra...

1356'da İmparator IV. Karl'ın "Altın Ferman"ıyla "Alman ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu" bölgesel devletlere bölündü. Bundan böyle Yahudiler yalnızca İmparatora değil, kendi prenslerine de ait olacaklardı.

Gettolar ve giysi yönetmelikleri devreye sokuldu:

"Ö Köln'de yaşayan ya da ziyaret için buraya gelen Ya-

hudiler giysilerinden tanınmalıdır, şöyle ki: Palto ve ceketlerininin kolları yarım arşından geniş ve yakaları bir parmak kalın olmamalıdır. Giysinin hiçbir yerinde kürk astar görünmemelidir. Paltolar baldır boyunda ve saçaklı olmalıdır. Kadınlar hafta içinde üç altın guldenden daha ağır yüzükler, yine altın kaplama ya da iki parmaktan geniş kemer takamazlar. Paskalya'dan önceki yas haftasında Yahudiler evlerinden çıkamazlar." (Almanya'da Yahudiler, Leo Sievers, Goldmann 79, s. 66)

Oldukça barış içinde geçen bir dönemin ardından 1934'de Pfalz'dan kovulmalarını, 1388'de Strassburg'dan ilk genel sınırdışı ediliş izledi. 15. yüzyılda sınırdışı etmelerin arkası kesilmiyordu: 1420'de Avusturya'dan, 1424'te Freiburg ve Zürih'den, 1426'da Köln'den, 1432'de Saksonya'dan, 1439'da Augsburg'dan, 1451'de Würzburg'den 1454'de Breslau'dan sınırdışı edildiler.

Bu sınırdışı etmelerin bazıları kesindi, bazıları ise iptal edildi: Bunun sonucunda Mainzlı Yahudiler 50 yıl içinde dört kez sınırdışı edildiler. Gerekçe olarak bazen "halkı Yahudiler'in tefeciliğinden koruma", bazen de "Tanrı ve kutsal Meryem" gösteriliyordu. Yurttaşları, 1298'de ve veba sırasında da "Yahudiler'ini" korumuş olan Regensburg"da, 1515'deki nihaî sınırdışı etmeden önce başka önlemlere başvuruldu: Fırıncılar Yahudiler'e ekmek satmıyor, değirmenciler unlarını öğütmüyorlardı, Yahudiler pazara ancak öğleden sonra dörtte (Hıristiyanlar alışveriş ettikten sonra) çıkabiliyorlardı.

Böylece Yahudiler, Almanya'da -birkaç kent dışında- güvenli, sürekli kalacak bir yer bulamaz oldular.

Ortaçağ'da Yahudi katliamı tek tük rastlanan bir olgu değildi. 14. yüzyılın ikinci yarısında büyücülük davaları kitlesel bir hal aldı ve kadın düşmanlığı tam bir histeriye dönüştü. Cadıların yanısıra, dinsiz denen kişiler ve dilenciler de Yahudiler'in uğradıklarına benzer iftiraların kurbanı oldular. Yahudiler bu konuda "ayrıcalıklı" bir konumda olsalar da adı geçen gruplar da (Hıristiyan) insanlığa karşı komploculukla suçlanıyorlardı. Hepsi de şeytanın temsilcileri sayılıyor, cadılarsa zaman zaman şeytanın baş ajanı olarak gö-

rülüyorlardı. "Kutsal Meryem"in sofu görüntüsünün tersine, bunlar adeta kadının pisliğinin, güçsüzlüğünün, baştan çıkarıcılığının vb. simgesi olarak değerlendiriliyor ve bu nedenle yakılıyorlardı. Tüm bunlar tüccar eşrafla derebeyleri, esnaf loncalarıyla eşraf arasında giderek büyüyen iktidar mücadelesinin, Fransa'da soylulara karşı toplumsal ayaklanmaların ve Hollanda ve İngiltere'deki köylü ayaklanmalarının genel ortamında gerçekleşiyordu. Almanya'da da ilk köylü ayaklanması 1493'te Schlettstadt'da başladı. 1509'da Erfurt'ta kentsoylulara karşı bir ayaklanma, 1514'de de Württemberg'de Yoksul Konrad ayaklanması oldu.

"14. yüzyılda Yahudiler'in izlenmesi, kuşkusuz bazı durumları açıklayan ekonomik ve toplumsal nedenlere de dayanmaktadır. Bu, toplumsal açıdan (geçmişle karşılaştırıldığında) değişken ve bu nedenle de kendisini sürekli tehdit altında hisseden ve derinden sarsılmış bir toplumun aldığı önlemlerin bir parçasıdır... Eski kavram ve değerler sarsılmaktadır, ekonomik durum sıklıkla borçlanma nedeniyle özellikle güçleşmektedir, ortam güvenlikten yoksun, toplumsal koşullar giderek daha da anlaşılmaz bir haldedir." (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, dtv 81, s. 82).

Aşkenaz Yahudi Kültürü

10. ve 11. yüzyılda Aşkenazi kültürünün ilk adımları atıldı. Gelişmekte olan bu Yahudi kültürünün ideal ve normlarını haham Büyük Simeon dile getirdi. Ona göre Tevrat bilgeleri şöyledir:

"Tevrat'ın hazinelerine sahip olanlar
onların ışığında ilerlerler,
Onların onur ve tacından yararlanmazlar
Onları araç ya da süs olarak kullanmazlar
Yalnızca araştırmak, korumak ve öğretmek isterler
Ve gözlerine uyku girmez
Tevrat doğrultusunda bilgi yayarlar"

Topluluklar "Tevrat kaynağından yararlanma ya da ona

yaklaşma" ayrıcalığına sahip olmayan "Kutsal Halk'ın geri kalanını" yönetmekle yükümlü bilgileri kısmen destekliyorlardı. (Simeon, agy., s. 92).

Öncelikle kutsal yazıların incelenmesi, kendini araştırmaya adamada ideal sayılıyordu. Kuzeybatı Avrupa'nın Aşkenazi topluluklarında eğitim düzeyi genellikle yüksekti. 12. yüzyılda bir rahip şöyle yazmaktaydı:

" Tanrı'ya ulaşma çabaları ve Tevrat'a düşkünlükleriyle Yahudiler, tüm oğullarının Tanrı'nın yasasını kavratacak bilimleri öğrenmelerini sağlarlar... Ve ne kadar yoksul olursa olsun, bir Yahudi'nin on oğlu varsa hepsine de eğitim gördürür, Hıristiyanlar gibi kâr amacıyla değil, Tanrı'nın yasasını öğrenme uğruna üstelik yalnızca oğullarına değil, kızlarına da." (agy., s. 167)

Aşkenazi cemaatlerinde erkek çocuklar yazıları öğrenmeye törenle hazırlanırlardı: "Sünetten kısa süre sonra, eğer istiyorlarsa onlar toplanır ve bir Pentateukh (Musa'nın beş kitabı -çev.n.) alırlar; beşikteki bebek sünnet günündeki gibi süslenmiştir. Kitabı onun üzerine koyar ve şöyle derler: 'Bu çocuk onun içinde yazılı olanları yerine getirsin'; ve derler ki 'Tanrı sana hayır versin' ve tüm hayır dualarını okurlar... ve Tanrı'nın Tevrat'ını akıcı biçimde yazması için bebeğin eline bir kamış kalemle bir mürekkep hokkası verirler." (agy., S. 168) Bu çağ boyunca tüm Diaspora'da kitaplar çok revaçtaydı. Aşkenazi Hasidileri, kitabı kutsal saymayı yasa haline getirmişlerdi. Kitap alan kişinin "asla bir kitabın fiyatı kadar etmediğini söylememesini" isterlerdi, "...Bunun yerine bu kitaba şu kadar ödemeye hazırım, size uygunsa verin demelidir". ("Dindarlar Kitabı"ndan Ben-Sasson'dan alınmıştır, s.171)

Genel olarak, 12-14. yüzyılların Yahudi dünyasında sürgün, kurtuluş ve İsrail ülkesinin kutsallığı sorunları çok yoğun biçimde incelendi. Burada iki düşünsel akım karşı karşıya geliyordu: mistikler ve akılcılar. Burada kısaca Maimonides denen haham Mose ben Maimon'a (1135-1204) değinilmelidir. Akılcı okulun en önemli temsilcisi ve öğretmeni olan Maimonides, Cordoba'lıydı (İspanya) ve Kuzey Afrika ve Filistin'de kaldıktan sonra hekim ve Fustat olarak

(Eski Kahire) Yahudi topluluğunun önderi olduğu Mısır'a yerleşti. Felsefî başyapıtı "Kararsızların Kılavuzu" (Moreh Nebuchim, 1190 civarı) aslında Ortaçağ Yahudi felsefesinin başyapıtıydı. Adının da belirttiği gibi, kitap felsefeyle uğraşan ve bu nedenle de inançları sarsılabilecek kararsızlar için yazılmıştır- Maimonides'in kendisi Aristocuydu. Ona göre tüm felsefenin önkoşulu bilgiydi. Yalnızca Tanrı konusunda Aristoculukla tartışmakta ve filozofların belirsiz Tanrı'sının karşısına, peygamberin belirli Tanrı'sını koymaktadır.

Maimonides'in bir diğer büyük yapıtı, "Güçlü El" (Iad ha-Chasaka), halkı Halakha yoluna yöneltme amacını güdüyordu; Talmud'un özü korunmalı, ancak sistemsiz tartışmaları içeren gereksiz bölümlerden arıtılmalıydı. Maimonides, Kabbalacılar'daki biçimiyle tüm gizemli mesih doğum sancıları tasvirlerini reddediyordu. Yine mesih çağının mistik tasvirini ve tüm öç alma ve dünyaya egemen olma tutkularını da reddediyordu. Bunun yerine, ruhsal ve düşünsel gelişme sayesinde her insanın geçimini sağlayacağı bir dünya düşlüyordu.

Buna karşılık 12. yüzyılın ikinci yarısında Aşkenaz'da küçük, ama önemli bir "Hassidim" ya da "dindarlar" grubu belirdi. Güçlü bir günah korkusunun etkisindeki temel öğretileri şöyleydi: Kendine karşı katı ve titiz, çevreye karşı hoşgörülü ve yumuşak olmak. Aşkenaz Hassidleri'nin özel bir mistik anlayışları vardı, temel bilgileri salt evrendeki tanrısal belirişlere yönelikti. Onlara göre fani, çevre cin ve kötü ruhlardan, Yahudi topluluğu ise salt yaşayanlardan değil, ölülerden de oluşmaktaydı. Ancak Hassidler'in çileciliği sınırlıydı, çünkü Yahudi ahlakının temeli olan aile yaşamı onlar için kutsaldı. Cinsel yaşam, evlilik ve aile yaşamı ile ilgili sorunlar Hassid öğretisinde büyük yer tutmaktaydı. Onlara göre erkekle kadın arasındaki sevgi "uyumlu bir aile yaşamı"nın vazgeçilmz koşuluydu. Şehitlik ve "Tanrı adının kutsanması", düşün ve biçimlerinin diğer bir merkezî yönünü oluşturuyordu.

Kara ölümden sonra Aşkenaz'a yeniden yerleşen Yahudi toplulukları hızla, inananların katı biçimde uymaya ça-

lıştıkları bir değerler kompleksi geliştirdiler. 15. yüzyılda Avusturya'da büyük saygınlık kazanan "İlk Neustadt Hasidimleri" bu "aşırı dindarlar"dandı. Ne tür bir yaşam sürdürdükleri aşağıdaki betimlemeden anlaşılabilir:

"Zamanında evinde aşırı dindarlık gösteren bir aile reisi vardı. Et yemeklerini yediği... özel bir odası, yine sütlü tatlılar için özel bir odası vardı. Kendisine su getiren Yahudi olmayan adamın beyaz bir giysi giymesinde diretirdi ve yasak olan herşeyden kaçınmak için böyle daha pek çok konuda katıydı." (Haham Schalom, alıntı Ben-Sasson'dan, s.228)

15. yüzyıl boyunca Aşkenaz ve İspanya'daki eğitim kurumlarında "Pilpul" denen yöntem geliştirildi.

Burada sözkonusu olan, en ince hukuksal ayırımların soruşturulması için Talmud-haham diyalektiğinin yeni bir yöntemiydi. Öğrencilerden, bu yöntem aracılığıyla, çeşitli kutsal yazılarda bulunan görüşteki çelişkileri keşfederek, birbirleriyle karşılaştırdıktan sonra belli bir süre içinde Halakha'dan bir yargıya varmaları isteniyordu. Pilpul bir yetenek testi sayılıyordu ve bunu başarmak da toplumsal saygınlık sorunu haline gelmişti.

Ortaçağ sonlarında, eski Yahudi mahallesi "gettoya" dönüştürüldü; akşamları kapıları bir anahtarla kilitlenmekteydi, sakinleri yalnızca gündüzleri Hıristiyan semtlerindeki sokaklardan yararlanma hakkına sahipti. Yahudi getto topluluğu titizce düzenlenmiş bir yaşam sürüyordu:

Yahudi çocukları dört yaşında okula gidiyordu. Öğrenmekten zevk alması için ilk İbranice harfler balla kaplanıyordu. Okuyacağı ilk cümleler pasta ya da yumurtaların üzerine yazılmıştı. Tüm genç Yahudiler'in, Tevrat ve peygamberleri, İbranice ve Aramca, ayrıca Talmud'un temel kavramlarını öğrenmeleri gerekiyordu. 13 yaşında "bar Mitzva" gerçekleşiyordu; bunun anlamı toplumsal ve dinsel reşitlikti; bundan sonra genç Yahudi evliliğe hazır sayılıyordu. Genç kız öncelikle drahomasına, genç erkek ise bilgisine göre değerlendirilirdi. Okuma ve yazma öğrenmek genç kızın göreviydi, ancak çok ender olarak Talmud eğitime sokulurdu, bu nedenle de İbranice bilgisi az olurdu.

Katı neredeyse keşişçe bir yaşam sürülürdü: Yılda ancak bir kez, Purim bayramında, bir tür karnaval kutlamasına, kıyafet değiştirip sarhoş olmaya ve sonunda da tüm Yahudi düşmanlarının simgesi Haman'ın tahtadan figürünün yakılmasına izin verilirdi. Salt eğlence sayılan tiyatro kesinlikle yasaktı. Kız ve erkeklerin birlikte dans etmesi de öyle. Herhangi bir biçimde farklı giyime özenen dışlanırdı. Satranç, Tevrat'tan hece bilmecesi gibi grup oyunları hahamların sansürüne yol açmayan tek eğlencelerdi. (L. Poliakov'dan, "Yahudi Düşmanlığı Tarihi", cilt II, s. 61)

NOTLAR:

Aşkenaz, Aşkenazim: Bununla, Alpler'in kuzey ve doğusundaki bölgeler ve buraların Yahudi sakinleri tanımlanır, karşıtı ise "İspanyol" Yahudiler'ini tanımlayan Sefardim'dir.

Aremea: Eski Suriye.

Aristoteles: Eski Yunan filozoflarının en büyüklerinden biri. Aristo asıl bilimsel felsefenin kurucusudur. Bilgi sisteminin temelleri mantık (ya da analitik) ve metafiziktir. Aristoteles, felsefeyi kuramsal ("ilk felsefe", sonradan metafizik denen matematik, psikolojiyi de içeren fizik), pratik (ahlâk, politika, ekonomi) ve politik (teknik, estetik ve retorik) disiplinlerine ayırır.

Kabbala: Ortaçağ mistik Yahudi gizlibilimi.

Purim: Şubatta yapılan bir tür maskeli balo. Bayramın tarihsel nedeni: Yaklaşık 2000 yıl önce İran'daki Yahudi topluluğu Pers veziri Haman tarafından ağır bir izlenme tehlikesiyle karşı karşıya kalmıştır. Tehlike son anda Pers kralı Ahasver'in Yahudi karısı Ester yardımıyla atlatılır. Purim geleneği bu mutlu sonu kutlamak amacını güder.

Talmud: "Sözlü öğreti" (Halakha, yaklaşık olarak "öğreti", "yaşam biçimi", "gelenek" ya da "kılgı") dendiğinde çoğunlukla ikinci ve altıncı yüzyıllar arasında ortaya çıkmış olan çok sayıdaki Aramice ve İbranice yapıt anlaşılmaktadır. "Yazılı öğreti" kutsal kitabın ilk bölümünün, Tevrat'ın (Pentateukh, Musa'nın beş kitabı) adıdır. Kutsal kitaptaki emirleri açıklamak ve yorumlamak üzere geniş Halakha kolleksiyonu "Mişna"da özetlenmiştir. Mişna yaklaşık olarak "sözlü öğretiyi öğrenmek" demektir. Ekler, "Mişna"nın analitik ve sentetik yorumlarına "Gemara" (Tamamlama) denir. Mişna ve Gemara birlikte Talmud'u oluştururlar. Talmud sözcüğünün anlamı "öğrenilmiş olan"dır. Babil Talmudu 500 yılı civarında, Filistin Talmudu ise yaklaşık 150 yıl önce tamamlanmış ve yazıya dökülmüştür.

REFORMASYON ÇAĞINDA

16. yüzyıl başlarında Alman devlet ve kentlerinden Yahudiler giderek daha sık sürülmektedir. 1492 ile 1519 arasında Yahudiler Mecklenburg, Brandenburg, Württemberg, Kärnten, Steiermark ve Salzburg'dan, yine Magdeburg, Halle, Nürnberg, Kolmar, Oberehnheim, Regensburg ob der Tauber kentlerinden sınırdışı edildiler. 16. yüzyılın başında artık Almanya'nın hemen tüm büyükçe kentlerinden silinmişlerdir. Yalnızca Frankfurt am Main, Worms ve Prag'da hâlâ büyük birer getto bulunmaktadır. Strasburg ve Augsburg, Yahudiler'in gün boyunca kentte kalmalarına izin vermektedir. "Akşamları saat 6'ya doğru Strasburg Katedrali'nin kulesinden Yahudiler'i kenti terketmeye çağıran Yahudi borusu çalınmaktadır." (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, Yay. Bernd Martin ve Ernst Schulin. Dtv 81, s.112) 1348'den beri ("Kara ölüm") Yahudiler sürekli olarak Prag ve Krakau ya da Kalisch ve Posen üzerinden Polonya'ya göç etmektedir. Kimileri de İtalya'ya ya da daha da ötelere, sultanın tüm dünyadaki Yahudiler'i davet ettiği Türkiye'ye göçmektedir. Almanya'da erken kapitalizme ilk adımların atıldığı bu dönemde, Almanya'daki Yahudiler'in büyük çoğunluğu az çok asgari geçim sınırında yaşayan "küçük burjuvazi" denilecek gruptandı.

Serbest ticaretten ve loncalardan dışlanmışlardı, yine tarımla uğraşma olanağı verebilecek toprak alımı da yasaktı. Büyük çoğunluk loncaya bağlı olmayan mal ticareti, hayvan ve tahıl ticareti ile köy ve el zanaatları ürünleri, eskicilik, para ticareti ve rehincilikle geçiniyordu. Sıklıkla küçük çiftçi ve zanaatçılarla iş yapıyorlardı. Ödünç para karşılığında

faiz alan yalnızca onlar olmasa da, 16. yüzyılın başlarındaki Yahudi düşmanlığının temelinde yalnızca din değil, ekonomi de yatıyordu. Bunu köylü hareketinin ve Alman köylü savaşlarının talepleri de ortaya koymaktadır. Köylü hareketinin ilk istekleri şöyleydi: "Faiz alınmasının yasaklanması -Yahudiler'in kovulması ve piskoposluğun kaldırılması." (agy., s. 114) 18. yüzyılın sonuna dek Yahudiler'in toprak alması ve loncalara girmesi yasağı sürdü. Aynı zamanda da ister oturma, ister mesleğini yapma hakkı ve benzerleri olsun, her hakkı parayla satın almaya zorlandılar. Tekrar tekrar sınırdışı edilen Yahudiler varlıklarını sürdürmelerini imparatorluğun birçok parçadan oluşmasına, belirsiz güç ilişkilerine ve prens ve kentler arasındaki rekabete borçluydular. Bir kentten kovulduklarında bir diğerine alınıyorlar, bu sırada da hep imparatorun, prens ve kentlerin keyfî tutumlarına boyun eğmek zorunda kalıyorlardı.

Luther ve Yahudiler

Luther'in Yahudiler'e karşı tutumu sürekli aynı kalmıştır. Luther'in Yahudi sorunu konusundaki ilk açıklamaları Spalatin'e yazdığı bir mektupta yer alır (1514); ölümünden kısa süre önceki son vaazı (1546) Yahudiler'e karşı bir uyarıyla bitmekteydi.

Luther'in Yahudi sorunu konusundaki görüşlerini ilk açıklayışı (1514), Dominikan Johannes Pfefferkorn'la hümanist Johannes Reuchlin arasındaki tartışmayla ilgilidir. Hıristiyanlığa "dönmüş" eski Yahudi Pfefferkorn 1507-1509 yılları arasında Köln tarikatının görevlendirmesiyle bir dizi yergi yayımlamıştı: Talmud, ona göre İsa ve Bakire Meryem'e yönelik hakaretler içeriyordu; çocukları vaftiz edilmek üzere ellerinden alınmalıydı. Halk onlara karşı ayaklanmalı, prensler onları kovmalıydılar. Pfefferkorn sonunda İmparator Maximilian'dan Yahudiler'in kitaplarına el koyma ve bunları yok etme yetkisini aldı. Hümanist ve İbranice uzmanı Reuchlin, ardından da aralarında Ulrich von Hutten'in de bulunduğu çoğu Alman hümanisti buna karşı çıktı. Lut-

her bu tartışmada Reuchlin'in yanında yer aldı, yani kitapların yakılmasına karşı çıktı. Ancak o zamanki gerekçesi oldukça "hümanizm dışı"ydı: Yahudiler'le mücadele anlamsızdı, onlar umutsuz vakaydı, dinleri değiştirilmezdi.

Köln engizisyoncuları günahkâr Hıristiyanlarla uğraşmalıydılar, onlarda hala umut vardı. Luther, Yahudi sorununu ayrıntılı biçimde 1513-1516 tarihli ilk büyük dua konferansında ("Dictata super Psalterium") ve 1516-1517 tarihli Roma Mektubu konferansında ele aldı. Başlıca savlar şunlardı: Yahudiler Tanrı'nın lanetine uğramışlardı ve onun oğlunu çarmıha gerdikleri için Tanrı'nın gazabını çekiyorlardı. Bu tanrısal gazabın kanıtları: Tapınağın yakılması, Yahudiler'in dağılması, Mesih'in gelişini boşuna beklemeleriydi. Ne ki çektikleri ceza onları düzeltmemiş, daha da dikbaşlı yapmıştı. Ancak Luther bu bilinen Ortaçağ yargılarına yeni bir öğe ekliyordu: Yahudiler dünya tarihindeki tek olgu değillerdi, onlar kafirler ve sahte Hıristiyanlarla aynı gruptandılar. Bu üç grubun ortak bir yanı vardı: Her üçü de kendi güçleriyle selamete ermek ve yasalarına uyarak kendi adaletlerini kurmak istiyorlardı; hepsi de kendilerini günahkâr saymıyor, kendilerine Tanrı tarafından İsa aracılığıyla sunulan adaleti tepiyorlardı. Yahudiler'le diğer iki grup arasındaki fark yalnızca yoğunluktaydı: Yahudiler imansızlığı ve insanın kendini beğenmişliğini en aşırı biçimiyle simgeliyorlardı.

Luther'in bu yolla Yahudi düşmanlığını kışkırtmak isteyip istemediği tartışmalıdır; anlaşıldığı kadarıyla daha çok "sahte Hıristiyan" denen kişilerin Yahudiler'den daha iyi olmadıklarını göstermek istiyordu. Aynı motif Roma Mektubu'nda da bulunmaktadır: burada Luther kendi gözündeki merteği görmeyip başkasının gözündeki kıymığı gören Hıristiyan kendini beğenmişliğine karşı çıkmaktadır. Luther her iki belgede de eski kiliseye seslenerek Yahudiler için din özgürlüğü istiyordu -kuşkusuz yalnızca ayinlerinin yararsızlığını kendileri kavrayana dek. Hattâ Luther bir süre "İsa'nın Yahudi Olarak Doğduğu Konusunda" adlı dinî broşüründe olduğu gibi (1523) tam anlamıyla Yahudi dostu görüşler savunmuştur. Burada Yahudi düşmanlığını sert

sözlerle yermiştir, yüzyıllardır hemen hiç kimse Yahudilerden yana böyle sözler etmemişti. "Bizim kaçıklar, papalar, piskoposlar, safsatacılar ve papazlar şimdiye kadar Yahudiler'e, iyi birer Hıristiyan olabilecek kişiler sanki Yahudi olmak isteyebilirlermiş gibi davranmışlardı. Eğer ben Yahudi olsaydım ve Hıristiyanlığın böyle beceriksiz ve yontulmamışlar tarafından yönetilip öğretildiğini görseydim, Hıristiyan olmaktansa domuz olmayı yeğlerdim. Çünkü onlar Yahudiler'e insan değil de köpekmiş gibi davrandılar. Ve bunca övünmemize rağmen bizler yine de paganız; Yahudiler İsa'nın soyundan, bizler uzak akraba ve yabancılarız, oysa onlar efendimizin kandaşları, kuzen ve kardeşleridir." (Ismar Elbogen/Eleonore Sterling'den, Almanya'daki Yahudiler'in Tarihi, EVA 1966, s. 90)

Bu broşür çok yaygınlaştı; daha 1523 yılında dokuz baskı yapıldı. Buna bağlı olarak da Yahudiler Luther'in öğretisine büyük umutlar bağladılar. Anvers'deki Marranolar (zorla Hıristiyanlığa döndürülmüş İspanyol ve Portekiz Yahudiler'i) broşürü "teselli ve umut bulmaları için" İspanya'da "Kutsal" Engizisyon'un tehditi altındaki din kardeşlerine gönderdiler. (agy., s. 91)

1523'den sonra Almanya'da çok küçük bir tarikat doğdu. 1523'le 1526 arasında Kuzey Almanya, Livonya ve İsviçre'de pek çok resim düşmanı hareket görüldü. Gerekçe olarak resimleri yasaklayan Musa yasasına dayanılıyordu. Reformasyon'un "sol" denen kanadının hemen tümü Luther'in savunu öğretisine karşı çıkıyordu. Bunlar insanın özgür iradeye sahip ve iyi işlerin, gerçek bir inancın ayrılmaz parçası olduğu kanısında direniyorlardı. (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, s. 120). Hıristiyanlığın üçleme anlayışına karşı olanlar, Musevi dininin tektanrıcılığını haklı çıkarma eğilimindeydiler. Silezya'da bir Anabatist grubu Hıristiyanların pazarı yerine, Musevilerin Sabbat'ına uymaya başladı. "Sabbatçılar ve İyi bir Dosta Karşı Mektup"unda (1538) Luther Musevi yasası aleyhinde polemiğe giriyordu. Luther'in ilk Yahudi karşıtı broşürü gibi, son üç Yahudi karşıtı yazısında da (tümü 1543 tarihli) ("Yahudiler ve Yalanları Hakkında", "Hamphora'nın Utancı ve İsa Soyu Hakkında",

"Davut'un Son Sözleri Hakkında") Yahudiler'in Moravya'daki Anabatistler arasında ulaştıkları başarı yol açmış olmalıdır. Büyük bir yaygınlık kazanan "Yahudiler ve Yalanları Hakkında" yazısında Luther, öncelikle Yahudiler'le asla tartışmaya girilmemesini öğütlemektedir. Yazının ilk bölümünde Yahudiler'in tüm övünç kaynakları çürütülmektedir. (İbrahim soyundan olma, sünnet, Musa yasaları, Kenan ülkesine sahip olma.) İkinci bölümde Luther, Yahudiler'e nasıl davranılması gerektiği konusundaki önerilerini açıklamaktadır: Sinagogları yakılmalı, kitaplarına el konmalı, onlar zorla çalıştırılmalı ya da ülkeden kovulmalıydı.

Yahudiler'le ilgili bir sürü korkunç öykünün ardından ("şeytanın ta kendisi") Luther, yönetime toplam yedi öneri sunmaktadır: "İlk olarak sinagogları ve okulları ateşe verilmeli ve yanmayan şeyler de, kimsenin sonsuza dek, bir taşını ya da artığını göremeyeceği biçimde toprakla örtülmelidir. Ve bunlar efendimizin ve Hıristiyanlığın yüzü suyu hürmetine ve Tanrı'nın Hıristiyan olduğumuzu görmesi için yapılmalıdır. Ayrıca evleri de dağıtılmalı ve yıkılmalıdır. Çünkü buralarda da okullarında yaptıklarını yapmaktadırlar. Bu nedenle bunların ülkemizin efendileri olmadıklarını anlamaları için çingeneler gibi bir dam altına ya da ahırlara konmalıdır. Üçüncü olarak, içlerinde bunca putperestlik, yalan, bela ve kâfirlik bulunan dua kitapları ellerinden alınmalıdır... Dördüncü olarak, Yahudiler'in korunması ve sokağa çıkmaları tümüyle yasaklanmalıdır... Altıncı olarak, tefecilik yapmaları yasaklanmalı ve tüm nakit paraları ve altın, gümüş gibi değerli eşyaları alınarak saklanmak üzere bir yere konmalıdır... Yedinci olarak, genç ve sağlam Yahudi erkek ve kadınların ellerine tırmık, balta, çapa, öreke, iğ verilerek ekmeklerini tere batarak kazanmaları sağlanmalıdır..." (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, s. 125) Herkes için en iyisi "diğer uluslararası ortak uyanıklığından" ayrılmayıp, onları ülkeden temelli kovmaktır. "Çünkü bilindiği gibi Tanrı'nın gazabına uğramışlardır, ılımlı sevecenlikle daha da beter olurlar, sertlikle de pek yola gelmezler. Bu nedenle hep kovalanmalıdır-

lar." (Almanya'daki Yahudiler'in Tarihi, Ismar Elbogen, Eleonora Sterling, EVA 1966, s. 94)

Aralarında örneği Anabatist lider Melchior Hoffmann'ın da bulunduğu Reformasyon'un "sol kanadı" denen grubun yukarıda değinilen Yahudi dostu yaklaşımı dışında, çoğu Alman ve İsviçreli reformcu, Yahudi sorununa Luther'e benzer biçimde yaklaşıyordu. Yine Protestan akılcıları arasından da tek tük Yahudi dostu sesler duyuluyordu. Calvin'in hasmı Sebastian Castellio, Yahudi zulmüne karşı çıkıyordu. Sonuçta Luther'in Yahudi düşmanı yergilerinin büyük bir etkisi olmadı. Luther'in yok etme planlarına rağmen Yahudiler 16. ve 17. yüzyıllarda birçok Alman kent ve prensliğinde yaşamayı sürdürdüler; Kuzey Almanya'da yeni büyük Yahudi toplulukları olmuştu. Yahudiler kısa sürede toptancılık, değerli taş ve mücevher ticaretiyle uğraşmaya başladılar ve sonunda içlerinden bazıları "saray Yahudiliği"ne kadar yükseldi.

Almanya'da Yahudi Liderliği

O dönemde "Alman ulusunun Kutsal Roma İmparatorluğu'ndaki Yahudiler'in komutanı" denen Stadlan ("Koruyucu") Elsass'daki haham Josef von Rosheim'dı (1478-1554). Josef (ya da Josel) bu unvanı Yahudi toplulukları yüreklilikle savunması ve köylülerle kentliler arasında, kent meclislerinde, prens saraylarında ve imparatorluk kalemindeki büyük saygınlığı nedeniyle almıştı. İmparatorluk günlerinde Josel von Rosheim gönüllü koruyucu ve ricacı, davacı ya da savunucu olarak ortaya çıkıyordu. Maximilian, V. Karl ve Ferdinand'la, piskoposluklarla ve kentlerle sorunları tartışıyordu. 40 yıl boyunca "cinayet ayini" davalarını durdurmak ve Yahudiler'i işkenceden korumak amacıyla, tüm imparatorluk topraklarını tekrar tekrar dolaşmıştır. Josel von Rosheim, hümanist bir ruhla dünya yüzündeki tüm insanların eşitliğine inanıyordu. Yahudiler için "onurlu bir düzen ve konum" tasarısı, (1530) imparatorluğun tüm makamlarına Yahudiler'i kovmamaları ricasıyla bitiyordu: "Çünkü bizler de herşeye gücü yeten Tanrı ta-

rafından yeryüzünde yaşamak, sizlerin yanında ve sizlerle birlikte yaşamak ve edimde bulunmak için yaratılmış insanlarız." Krallık yetkililerine verdiği dilekçelerde tanrısal hakkı dile getiren cümleler bulunuyordu: "Yeryüzü özgürdür ve hepimizin yaratıcısı Tanrı tarafından insanlara mutlu olmaları ve yararlanmaları için verilmiştir." (Ismar Elbogen, Eleonora Sterling, Almanya'da Yahudiler'in Tarihi, 1966, s. 98)

Von Rosheim, tefecilikle gözdağı ve zulüm arasındaki uğursuz etkileşimi de farketmişti -faiz işinin "boyunduruğu". "Eğer üzerimizden bu ağır boyunduruk alınsaydı, sözü ya da düşüncesi olmayan kimi halklardan faiz almayı bırakmamız daha kolay olurdu." (Büceri Büchlein'a Karşı Kardeşlerine Teselli Yazısı'ndan; Almanya'da Yahudiler'in Tarihi, s. 98)

1530'da Rosheim, İmparator V. Karl'ı son Türk savaşında Yahudiler'in casusluk yaptıklarına ilişkin kuşkuların saçmalığına inandırmayı başardı. Luther'in "Yahudiler ve Yalanlar Üzerine" broşürüne karşı Strasburg belediye meclisine bir savunma yazısı yazdı ve yazıyı yasaklatmayı başardı. Ölümünden sonra Almanya'daki Yahudi liderliğinin etkinliği bir süre için yeniden azaldı. 17. yüzyıl'ın başında Almanya'da Diyet meclisleri örnek alınarak merkezî bir yönetim kurulmaya çalışıldı. 1603'de Frankfurt/M.'de hemen tüm Yahudi topluluklarının delege ve bilgelerinden oluşan bir kurul toplandı. Bu Hahamlar Kurulu, Alman Yahudiler'i'ni ülke çapında birleştirecek bir niyet bildirisini, özel bir vergi alım sistemi kurulmasını, ticaretin ve ticarî ahlâkın denetimini ve nihayet hahamlık diplomasının sınav koşullarını karara bağladı. (Bu konuda bkz. Ben-Sasson, Yahudi Halkının Tarihi, cilt II, s. 369-371)

Bölge Devletlerinde Yahudiler

16. yüzyılın ortalarında Yahudiler Bavyera, Oberpfalz, Bamberg Piskoposluğu ve diğer birçok yerden (yukarı bkz.) kovuldular. Pfalz ya da Saksonya gibi diğer yerlerde ise varlıkları tehdit altındaydı. Ancak Almanya'da durum o sı-

ralarda İngiltere, İspanya ya da Fransa'daki gibi tam bir sürgüne varmadı. Bunda, İmparatorluk'taki parçalanmanın ve çeşitli çıkarların çok büyük bir rolü vardı. Bu durumda, örneğin Regensburg'lu Yahudiler Bavyera Dükü'nün himayesinde Tuna Köprüsü'nün öbür yanına yerleşebiliyorlardı. Piskoposluk kentlerinden sürüldükten sonra, piskoposlar onların yine de piskoposluk bölgelerinde kalmalarına gözyumuyorlardı. Çoğunlukla kentlerin çevresinde oturuyorlar ve işlerini görmek için belirli süreler kentlerde kalma izni alabiliyorlardı.

Yahudiler kara ölümden sonra, 1360'dan başlayarak haklarını, görevlerini ve özellikle de vergilerini çok kesin biçimde düzenleyen bir anlaşma çerçevesinde yeniden Frankfurt'a kabul edildiler. Başlangıçta bu yerleşme anlaşması her bir Yahudi'yle çok kısa süreler için, daha sonraları ise en azından üç yıl yapılıyordu. 1424'den itibaren ise anlaşma "aile reisleri" ile değil, toplulukla (o zamanlar yaklaşık 20 aile) yapılmaya başlandı.

Zamanla yasaklar giderek arttı: Mainz Başpiskoposu'nun zoruyla bir giyim yönetmeliği çıkarıldı (erkekler giysilerinde gri bir daire, kadınlarsa gri bir bant taşımak zorundaydılar). 1460'da imparator ve kilisenin baskısıyla Yahudiler o zamana kadarki yerleşim bölgelerinden çıkarılarak özel bir Yahudi bölgesine tıkıldılar. Bu "Yeni Mısır" (halk dilinde) üç kapıyla kentin geri kalanından ayrılmıştı. Yahudi bölgesi halkın tam anlamıyla ayrılmasına yol açtı: Burada hiçbir Hristiyan ve bu bölgenin duvarları dışında hiçbir Yahudi yaşayamazdı. İki Yahudi'den fazlasının yanyana yürümesi yasaklandı, zaman zaman da kentin geri kalanına girişlerine tümden izin verilmedi. Yahudi mahallesinin tek sokağı kısa sürede dar gelmeye başladı: 1500'lerde Getto'daki 14 evde sayılan 100 Yahudi için yeterince yer vardı. Ancak 16. yüzyıl boyunca Yahudi nüfus belirgin biçimde arttı: 1610'da burada tahminen 3000 kişi yaşıyordu. Frankfurt'da loncalar kötü yönetim, paranın değer yitirmesi ve işsizlikten yakınıyorlardı. 1612'deki imparator seçiminde Frankfurt'daki Yahudi sayısının sınırlanmasını ve almalarına izin verilmiş olan faiz oranının düşürülmesi-

ni istediler. Küçük esnaf arasındaki hoşnutsuzluk giderek arttı; sonunda 1614 Ağustos'unda adını elebaşı çörekçi Vinzenz Fettmilch'den alan Fettmilch ayaklanması patlak verdi. Asiler Yahudi mahallesini yağmaladılar, kendini savunmak isteyenleri öldürdüler ve sağ kalanları da kentten sürdüler. Ne var ki Fettmilch'in zaferi uzun sürmedi: İmparator elebaşını idam ettirdi, kent tazminat ödemeye mahkûm edildi ve Yahudiler 1616'da törenle ve İmparator eşliğinde kente geri getirildiler. İmparator'un Yahudiler'in sürekli olarak Frankfurt'da oturma hakkını garanti etmesi önemli bir yenilikti -ancak bu arada nüfusu yalnızca 50 aile olarak saptamıştı. Bu dönemde benzer olaylar Worms'da da yaşandı.

Luther ve III. Reich (Nazi Almanyası)

Luther'in Yahudi düşmanı görüşleri, 19. yüzyıl sonlarında "Yahudi Karşıtlığı İlmihali"nde (1. Baskı 1887, 30. (!) baskı Yahudi Sorunu El Kitabı adı altında 1931) Yahudi karşıtı istemlerine Luther'i kaynak gösteren Theodor Frisch tarafından yeniden canlandırıldı. Luther'in Yahudi karşıtı polemiği, I. Dünya Savaşı'ndan sonraki "ırkçı hareket", Mathilde Ludendorff ve "Tannenberg-Bund", Thüringen'deki Nasyonal sosyalist Nazi valisi Arthur Dinter ve Alman İnanç Hareketi tarafından daha da güçlü biçimde benimsendi.

Nasyonal sosyalist yayın organları "Der Stürmer" (Akıncı) ve "Völkischer Beobachter" (Irkçı gözlemci) ve tekrar tekrar Luther'in Yahudi düşmanlığına dikkat çekiyorlardı. Alman Hıristiyanlar, Yahudi kökenli Protestan papazlara geçici olarak işten el çektirmek ya da 1938'deki "Reichskristallnacht"ı (Yüzlerce sinagogun tahrip edilip, binlerce Yahudi ev ve dükkânının yağmalandığı 9-10 Kasım 1938 gecesi-ç.n.) haklı göstermek için Luther'i dayanak alıyorlardı. 9 Kasım 1938'in ardından Thüringen bölge piskoposu Martin Sasse yıl sonuna dek 100.000 (!) baskıya ulaşan "Martin Luther'in Yahudiler'le ilgili görüşü: Defolsunlar!" yazısını kaleme aldı. Öte yandan Alman Protestan Kilisesi 1933 Eylül'ünde kilise yönetmeliklerine

"Aryen maddeleri"ni alıp almama sorununda ikiye bölündü. Bu Yahudi ayrımına karşı çıkış "Papazlar Yardımlaşma Birliği"nin kurulmasına yol açtı. Birliğe "en iyi dönemlerinde -1934 ilkbaharı- yine de Protestan papazların üçte birinden fazlası; yani 18.000'den 7.000'i üyeydi." (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, s. 129-130). Bu birlikten sonraları "Bekennende Kirche"* doğdu.

* ***Bekennende Kirche:*** İkrarcı Kilise (y.n.)

REFORMASYONDAN AYDINLANMAYA

Otuz Yıl Savaşı ve Vestfalya Barışı

1618 yılında meydana gelen Bohemya Ayaklanması, Otuz Yıl Savaşı'nı başlatmıştı. Habsburg Hanedanlığı'nın feodal-klarikal rejimine karşı Bohamya'lı zümrelerin direnişi ve Bohemya Krallığı'nda bir Katolik restorasyon gerçekleştirme çabası, savaşın başlamasının doğrudan nedenini oluşturur. Savaşın başlangıcında Katoliklerle Protestanlar arasında mezhep karşıtlığı -dolayısıyla imparatorla imparatorluk sınıfları arasında karşıtlık- ön plandayken, daha sonra kıtasal güçler arasında egemenlik kavgası öne çıkmıştır.

Savaş, krallığın fiilî olarak dağılmasıyla son bulmuştu. İsveç ve Fransa, Reichstag'ta makam ve oy sahibi olmuşlar, "barış garantörleri" olarak açıklanmışlardı. Savaş nedeniyle yakılıp yıkılmış, merkezî iktidardan yoksun, çıkarları farklı olmasına rağmen, kitlelerin yağmalanması konusunda birlik olan prenslerce yönetilen Almanya, "iki yüz yıl için Avrupa'nın faal ulusları arasından çıkarılmıştı." (Freidrich Engels).

Bununla birlikte 1648 yılının Ekim ayında imzalanan Vestfalya Barışı, sadece devletin yeni bir gelişim dönemini başlatmakla kalmamış, aynı zamanda beraberinde Yahudiler'in durumlarında, sadece az sayıda Yahudi tarafından hissedilen bir değişiklik de getirmişti.

Barış Anlaşması'nın üç maddesi Yahudi halkı için önemliydi: Bütün imparatorluk sınıflarına tam egemenliğin ta-

nınması, çok sayıda bölge değişiklikleri yapılması ve bazı dinî toleransların tanınması. Bölge değişiklikleri, Yahudi halkının şimdiye kadar bulunmadığı bölgelere yerleşme sonucuna yol açmıştı. Örneğin Brandenburg; Piskoposluklar Halberstadt ve Minden'den gelen Yahudiler'i almıştı. Öte yadan Hollanda gibi Alsas ve Loren de imparatorluktan çıkmış, böylece bir çok Yahudi de imparatorluktan ayrılmıştı. Egemenliğin tanınması işi çok büyük öneme sahipti. Böylece prensler ülkelerini zenginleştirmek için bölge politikası yapmaya başlamışlardı. Bu amaca ulaşmak için sınıfların bastırılması ve mutlak egemenliğin pekiştirilmesi yolunu izliyorlardı; bunun için sıkı örgütlenmiş, profesyonel memurlarca yönetilen bir devlete, sürekli bir orduya ve bol paraya gereksinmeleri vardı. Bu tür memurların yokluğu, merkezîleşmeye karşı patrisyenlerin direnişi ve merkantilizme dayalı yeni ekonomik politika, Alman prenslerinin politikalarının hayata geçirilmesi amacıyla Yahudiler'i, ordu ve sarayın müteahitliğinde kullanmalarının nedeniydi; böylece sınıfların, zümrelerin iznini almak baskısından kurtulmuş oluyorlardı. Prenslerin hizmetinde bulunan Yahudi görevliler "Saray Yahudiler'i" ya da "Saray Yahudiliği", Yahudi halkının yerleşmesine izin verilmeyen bölgelerde bile genel bir uygulama haline gelmişti.

Küçük prens saraylarında yaşayan, zengin ve politik etkilere sahip bu Yahudiler, onları din kardeşlerinin çoğundan ayıran, özel, "prenslere özgü bir ayrıcalık"a sahip bulunuyorlardı.

Württemberg Saray Vekili Josef Süss Oppenheimer (1692-1738) -ona "Tatlı Yahudi" derlerdi- Saray Yahudiler'i'nin en ünlülerindendi. Württemberg Dükü Karl Alexander döneminde, ülkede radikal raformların baş planlayıcısı ve bu reformları bizzat yöneten Josef Oppenheimer'di.

Çoğu genellikle yabancı olan bakanlar onun tavsiyesiyle göreve getirilirdi. Zümrelere bağımlı olmayan bir Saray Meclisi'yle, bir Sayıştay kurulmasını önermiş olan Oppenheimer, endüstrinin ilerlemesi için de çaba sarfetmişti. Sözün kısası, o tarihsel döneme göre ileri olan, eskimiş feodal sınıf devleti yerine, akılcılık temelinde kurulmuş mut-

lakiyetçi-merkantilist prensler devleti düşüncesini izlemekteydi. Dükün ani ölümünden sonra zümreler "Tatlı Yahudiyi" tutuklamış, vatana ihanetle suçlayarak işkence etmişlerdi. Dindar bir Yahudi olmamasına rağmen bütün zorlamalara karşı Hıristiyanlığı kabul etmemiş, 1783'te bir kafes içinde asılarak idam edilmişti.

Josef Oppenheimer'in yaşamı, yükselişi ve düşüşü, antisemitist söylenti ve özdeyişlerin kaynağı ve gıdası olmuştur. Nasyonal-sosyalist Almanya'da "Tatlı Yahudi", iktidar hırsına sahip, açgözlü Yahudi şeytanı için sembol olmuştu; Oppenheimer'in sonu da Yahudiler için düşünülen sonun sembolüydü. Gerçi Saray Yahudiler'i öncelikle Almanya'da vardı, ne var ki 18. yüzyılda Fransa, İngiltere ve Rusya'da da bu nitelikte bir çok Yahudi ortaya çıktı.

Brandenburg'ta Yahudiler

Brandenburg'ta da Yahudiler'in tarihi sürekli bir sürgün ve yeniden kabul ediliş çerçevesinde şekillenmiştir.

1350'de Neumark'ta çeşitli kovuşturmalara uğrayan Yahudi halkı 1446'da tamamen sürülmüş, 1509'da ise yeniden kabul edilmiş, fakat kısa süre sonra yine kovulmuştu. 1573'te Yahudiler'in Brandenburg'tan "sonsuza kadar" sürülmeleri gerçekleşmiş, 1650'de 7 yıl için yeni bir karar çıkarılmıştı. Bu kararda Yahudiler'e Brandenburg'ta uzun süre kalma izni değil, sadece serbest panayırları ziyaret etme izni veriliyor, bunun için her yıl 200 Reichstaler'i ödemeleri zorunlu kılınıyordu. Bu karar 1660'da yinelendi.

Brandenburg-Prusya'da Yahudiler'in yeni tarihi, 21 Mayıs 1671'de çıkarılan bir kararnameyle belirlenmişti; bu kararnamede Büyük Kurfürst bir yıl önce Viyana'dan sürülen 50 zengin aileyi Brandenburg sınırlarına kabul ediyordu.

Bu ailelerin sürgün edilmesini düzenleyen kararname 1670 yılında Viyana Gettosu'nda yaşayan Yahudiler için süpriz olmuştu, çünkü İmparator Leopold daha 1659 yılında Yahudiler'in ayrıcalıklarını onaylamıştı. Sürgün kararnamesinin arkasında sadece kilise mensupları değil,

Avusturya zümreleri, Belediye Meclisi ve Viyana kentinin loncaları vardı. Yahudiler'in sürgün edilmesinin onlar için ne kadar önemli olduğunu, tazminat olarak bir defaya mahsus 50.000, her yıl için ise 14.000 Gulden ödemeyi önermiş olmaları gerçeği göstermektedir. Bu yolla, Yahudiler'in ödediği yıllık 31.000 Gulden tutarındaki verginin eksikliğini gidermek istiyorlardı. Eski Sinagog'un yerine bir Leopold Kilisesi yapılmış ve temeline üzerinde bu kilisenin bir "caniler yatağı"nın yerine yapıldığı ifade edilen bir levha konmuştu.

Ne var ki, sürgün bazı sonuçlara yol açmıştı: Devlet kredilerinde kriz ortaya çıkmış, para sıkıntısı başgöstermiş, para ve kambiyo ilişkileri genel olarak zarar görmüş, sarayın ihtiyaçlarının karşılanmasında güçlüklerle karşılaşılmıştı. Mayıs 1671 tarihli Brandenburg Yahudi Kararnamesi ise kabul edilen 50 aileyi koruma altına alıyor ve onlara nispeten cömert ticaret ayrıcalıkları tanıyordu: Hıristiyan loncaları için ayrılmamış bütün alanlarda serbestçe ticaret yapabilecekler, toprak ve ev sahibi olabileceklerdi, ayrıca sınır ve kent kapılarında kendilerinden alınan küçük düşürücü refakat gümrüğünden kurtuluyorlardı. Koruma parası olarak 8 Taler, evlenme parası olarak da 1 altın Gulden ödenecekti. Fakat ibadetleri özel mekânla sınırlandırılmıştı, şimdilik sinagog kuramayacaklardı. Eski Yahudi toplulukları, öncelikle Mark, Kleve, Ravensberg Dükalıkları'yla Minden ve Halberstadt Piskoposlukları'nda (1680'den sonra) ve Magdeburg'ta oluşmuştu. Doğu Prusya ve Arka Pomeranya'da nispeten daha az Yahudi vardı. Büyük Kurfürst'ün Yahudi politikası, Brandenburg-Prusya'yı, başka bir devletin, yani Fransa'nın egemenliğinden çıkarıp bağımsız bir büyük devlet yapmak amacına uygundu. Bu amaca ulaşmak için, vergilerle finanse edilen bir ordu ve iş gören bir devlet bürokrasisi gerekmekteydi. Yeni kabul edilen Yahudiler, eski Yahudi halkına kıyasla oldukça fazla kayırılan ve öncelikle Berlin, Breslau ve Königsberg'e yerleşmiş bulunan bir azınlık oluşturuyordu.

Ne var ki, Büyük Kurfürst'ün yerine geçen I. Frederik Giyom ve Büyük Frederik'in yönetimi altında Brandenburg-Prusya'da Yahudiler'in durumu kötüleşmiştir. Gerçi, gerek

I. Frederik Giyom gerekse de Büyük Frederik, Prusya için aynı hırslı amacı güdüyorlardı, ama kullandıkları araçlar değişikti: Artık aslolan giderek artan oranda sertleşen bir uygulama eşliğinde, Yahudiler'den mümkün oldukça çok vergi koparmaktı.

Prusya'nın 18. yüzyıl Yahudi politikası giderek artan oranda, merkezî devlet makamları tarafından devralınmıştır. Bürokrasinin Yahudiler'e karşı tavrı giderek sertleşme eğilimi gösteriyordu; bununla üç temel amaç güdülmekteydi:

- Yahudi halkının çoğalmasını önlemek, yoksulları ülke dışına sürmek, zenginlerden ise, vergiler yoluyla mümkün olduğunca çok yararlanmak.
- Yahudiler'e bırakılmış ticaret sektörlerini Hıristiyan loncaları yararına sınırlandırmak: Yahudiler kural olarak herhangi bir Hıristiyan esnaf talep ettiğinde, ticaret sektörünü terketmek zorundaydılar.
- Buradan da mümkün olduğunca çok vergi alabilmek için sinagog topluluğunun zincirleme sorumluluğu kuralını uygulamak. Ortak sorumluluk kurallarının giderek sertleşmesi bir zorunlu topluluk oluşmasına yol açmış, bu da özellikle yoksul köylüleri topluluğa, daha doğrusu zengin Yahudiler'e bağımlı kılmıştı.
- Bu sorumluluk ilkesi -ilk önceleri koruma parası ve öteki vergilerin toplanması için düşünülmüştür- giderek başka alanlara da yayılmıştı: Suç, yataklık, iflaslar, aile üyeleri, hizmetçiler vs. Ne var ki, bu Yahudi politikasından, zengin, ayrıcalıklı Yahudiler'den çok, Silezya ve Posen gibi yeni kazanılmış bölgelerdeki küçük tüccar kesimi etkileniyordu.

Büyük Frederik döneminde Prusya Yahudiler'i'nin sayısı neredeyse iki katına çıkmıştı (yaklaşık 60.000 meslek sahibi).

Aydınlanmış-mutlakiyetçi Prusya'da Yahudiler'e ayrımcılık uygulanması giderek şiddetli biçimde artmaktaydı:

- Yahudiler'in çoğalmasını önlemek için koruma altında bulunan her Yahudi'nin sadece iki çocuğunu halefi olarak "tayin edebileceği" karara bağlanmıştı. Diğer çocukların tümü ya ülke dışına çıkmak, ya da evlenmemiş olarak

kabul gören ve korunan bir başka Yahudi'nin hizmetine girmek zorundaydılar. 1750 Kararnamesi'nde ise halef olarak "tayin edilebilecek" çocuk sayısı bire indirilmiştir. Yedi Yıl Savaşı'ndan sonra bu sınırlama kısmen kaldırılmıştır.

- Yahudiler'in kazanç elde etme fırsatları giderek sınırlanmış, buna karşılık özel vergi ve yükümlülükler artmıştı. Eskiden her Yahudi yılda 8 Taler koruma parası verirken, 1700'lerde Brandenburg Yahudiler'i toplam 3000 Taler koruma parası toplamak zorundaydı; 1728'de bu rakam 28.000 Talere yükselmişti.

Buna ek olarak evlenme parası vs. gibi özel vergiler vardı, 1728'den sonra 4.800 Taler askerlik parası alınmış, 1766'da ise bir kez daha 24.000 Taler gerektiren gümüş teslimi sözkonusu olmuştur. Bu arada kilise parası ve özel nedenlerle alınan vergiler gibi küçük miktarda vergiler sürüyordu. Örneğin evlenme ya da bir ev satın alma gibi nedenlerle, imparatorluk porselen imalathanesinin ürünlerini satın almaya zorlanıyorlardı.

- 18. yüzyıl süresince Yahudi din topluluğuna yapılan müdahaleler de giderek sert biçimler almıştır: Önce topluluğun finans kaynakları sözkonusu edilmiş, sonra sıra din adamlarına, en sonunda da ibadetin kendisine gelmiştir. Örneğin Königsberg Sinagog'unda yapılan ayinleri teoloji profesörleri denetlemekteydi...

Hamburg Yahudi Topluluğu

"İçinde bulunduğumuz bu 1492 yılında, Siz Altesleri, Avrupa'da egemenliklerini sürdüren Mağribilere karşı savaşa görkemli Granada kentinde son verdikten... ve Yahudiler bütün krallığınızdan ve egemenlik alanlarınızdan sürüldükten sonra, Siz Altesleri bana, Ocak ayında... Hindistan kıyılarına çıktıktan sonra denize açılmamı emretmiştiniz." Kristof Kolomb, ilk keşif gezisi hakkında Katolik kraliyet çifti Ferdinand ve İsabella'ya bunları yazmıştı. (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, s. 85) Bütün İspanya'nın Hıristiyanlar tarafından yeniden fethinin tamamlandığı - Reconquista-, Yahudiler'in İspanya'dan sürüldüğü ve Ame-

rika'nın keşfedildiği yılda, gücünü ve aynı zamanda inancını Yeni Dünya'ya taşıyabilmişti. Anlamlı bir tarihsel bağlantı kurmak zorunda olan Hıristiyan ve İspanyol-ulusal tarihi böyle ediyor. Ortaçağ'ın Hıristiyan Avrupa'sında, en eski, sayısal olarak da en güçlü ve en uzun süre hoşgörüyle karşılanan Yahudi azınlığı olan ve Doğu'da İslâm egemenliği altında yaşayan Yahudiler için kısmen bir kültürel merkez durumunda bulunan İspanyol Yahudiler'i'nin sürülmesi, dünya Yahudi tarihinin en derin dönüm noktalarından biridir. Bütün ülkeden üç ay içinde zorla çıkarılmaları, 20. yüzyılda gerçekleşecek olan sürgün hariç bir defada bu biçimde uygulanan en büyük sürgündü. 1496/1497'de İspanya'nın baskısıyla Portekiz'de de Yahudi yasağı ilân edilmişti.

Demek ki, "Sefardim" adı verilen Yahudiler'in Diasporası, İber Yahudiler'i'nin Akdeniz ülkelerine ve oralardan da ötelere dağılması başlamıştı. 1580'den sonra Protestan ülkeler Danimarka, öncelikle de "Hollanda Kudüsü"nün oluştuğu Amsterdam ve Hamburg'a göç başlamıştı.

Hamburg'a 1600'den önce, Portekiz'den gelen Marranlar ("domuzlar", Portekiz-İspanya'da "Conversos"lara, yani zorla din değiştirenlere böyle deniyordu) yerleşmişlerdi. İnsanların Katolik diye değerlendirdiği bu Portekizlilere "tüccar" olarak gözyumuluyordu. Fakat bu göçmenlerin Engizisyon tarafından dinlerinin zorla değiştirildiği, ama hâlâ Yahudi inancını korudukları ortaya çıkınca yine bilinen sahneler yaşandı. 1603'te küçük esnaf ve zanaatkârların başını çektiği kent halkı Yahudiler'in sürülmesini talep etti. Fakat, Senato Yahudiler'i korumuş ve onlara ibadetlerini alenen yapabilme olanağı tanımıştır. Senato her yerden önce Yahudiler'in ekonomik önemlerini göz önünde tutuyordu: Özellikle de İspanya, Portekiz ve Yeni Dünya'yla ticarî ilişkileri vardı. 1619 yılında "Hamburg Bankası" kurulduğunda, 30 Portekizli Yahudi bu bankanın hissedarıydı. Seferad Yahudiler'i, tarihleri dolayısıyla Aşkenaze Yahudileri'nden farklı bir bilince sahiplerdi; ne kültürel ne de toplumsal olarak Hıristiyan büyük burjuvaziye yakınlardı. Aralarında Danimarka ve İsveç krallarının özel doktorları

vardı, bazıları Polonya, Portekiz ve İsveç krallarının diplomatik işlerini görüyorlardı. İsveç kraliçesi Christine, Hamburg ziyareti sırasında kendi Yahudi valisinin evinde kalmıştı.

Sefardim Yahudileri'nin güvenli davranışları Protestan din adamlarını tahrik ediyordu. 1644'te Petri Kilisesi başrahibi Johannes Müller, Luther'in Yahudi düşmanı tezlerini yinelemişti.

Aşkenazeler Hamburg'a daha sonra kabul edilmişlerdi. Danimarka'da kralın koruması altında yaşadıkları Altona, Wandsbek ve Glückstadt'tan on yıl içinde, giderek artan oranda Hamburg'a göç etmişlerdi. Bundan başka pasaportla ve sadece gündüzleri Hamburg'ta bulunabiliyorlardı.

Ancak 17. yüzyılın sonlarına doğru (1697) Aşkenazeler "Yüksek Alman Yahudi Topluluğu" olarak yasal açıdan tanınmıştır. Aynı zamanda bir çok Sefardim kenti terketmiş ve Amsterdam'a gitmişti, çünkü kent halkı o sırada yeni bir yasa çıkarmış bulunuyordu. Bu, yüksek vergiler getiren ve büyük ibadet yerlerinin kurulmasını yasaklayan bir yasaydı. 1650'de Hamburg'a üçüncü grup Yahudiler de geldi. Polonya'dan kaçan bu Yahudiler, 1350'deki veba salgınından sonra Almanya'yı terkeden Alman Yahudileri'nin halefleriydi. (Bkz. 232. Dosya, Anti-Semitizmin Tarihi Üzerine, Bölüm II.)

Chmielnicki Ayaklanması

Polonya-Litvanya'ya dört aşamada Yahudi göçü olmuştur:

- Birinci Haçlı Seferi'nden önce
- Birinci Haçlı Seferi'yle, İkinci Haçlı Seferi arasında; bu sıradaki Yahudi akımı, göçten çok kitlesel bir tahliyeyi ifade etmekteydi.
- 13. yüzyılın ikinci yarısından 15. yüzyıla kadar Yahudiler'in kitlesel sömürgeleştirilmesi.
- 16. ve 17. yüzyılda münferit olaylar, örneğin 1612'de Frankfurt am Main'dan, 1670'de Viyana'dan vs.

Yahudiler, Polonya-Litvanya'da da "Kraliyet özel uşakları" olarak görülüyorlar ve Katolik Kilisesi'nden de, öteki ülkelerde olduğu gibi, aynı düşmanlığı görüyorlardı. Buna rağmen burada öteki ülkelere kıyasla eşsiz hukuksal ve sosyal konumlar elde etmişlerdi. Ne var ki, Kazak lideri Bogdan Chmjelnizki (ya da Chielnicki - "kötü Chmel") liderliğinde Kazak ayaklanmasının yarattığı şok ve Yahudiler'e karşı giriştiği caniyane baskınlarla bu dönem sona erdi. "Kutsal savaş, özgürlük ve hak dini" adına Polonya soylularına ve Yahudiler'e karşı girişilen katliamlar bütün Ukrayna, Litvanya ve Beyaz Rusya'ya yayılmıştı. Birçok Yahudi yakalandı ve köle olarak Konstantinopel'e satıldı. Ukrayna Yahudiler'i, örneğin Tulchin'de olduğu gibi, kendilerini büyük bir cesaretle savunmuşlardı. Katliamın vahşeti anlatılır gibi değildi.

700 topluluk yok olmuştu. 1648/1649 yıllarında Batı'ya, Almanya ve öteki Batı Avrupa ülkelerine doğru büyük bir göç dalgası başladı.

Amsterdam'da Yahudi Topluluğu

1581 yılında Hollanda'nın 7 Protestan kluzey eyaleti (Utrecht Birliği) İspanya'dan bağımsızlaşmıştı. 1593'te ise ilk Seferdimler Amsterdam'a yerleştiler. Hollanda'daki "Marran" topluluklar hızla çoğalmışlar, Hollanda ticaretine, örneğin Doğu Hindistan Şirketi'ne katılmışlardı. Hollanda'nın ekonomik gelişme dönemiyle örtüşen Hollanda Yahudiler'i'nin yükselişi, Almanya'dan ve 1648'de meydana gelen olaylardan sonra, Polonya'dan da Yahudiler'in göç etmesine neden olmuştu. Bu Aşkenazeler kısa süre sonra Sefardimleri sayısal olarak aşmıştı; fakat Sefardimler yine de daha güçlü bir etkiye sahiplerdi. Öyle ki Cecil Roth, Sefardimleri yarı-medenî dünyada Yahudi yerleşimlerinin öncüleri olarak tanımlamaktadır: "Yahudi toplumu içinde de önemli etkileri vardı. Yahudi edebiyatının öncüleriydiler. Geleneksel Yahudi giysilerinin bırakılmasında da ilk örneği onlar vermişti... Marran Diasporası üyelerini, abartmaksızın ilk modern Yahudiler olarak adlandırmak olanaklıdır." (Ta-

rihte Azınlık Olarak Yahudiler, s. 109).

Amsterdam Topluluğu'nun hahamlarından biri olan Manasse ben İsrael (1604-1657) Amsterdam'da ilk Yahudi matbaalarından birini kurmuştu.

Manessa ben İsrael, Yahudiler'in İngiltere'ye yeniden kabul edilmesinde de önemli rol oynamıştı. İngiltere 1290'da Yahudiler'i topraklarından sürmüş, İngiltere adalarında neredeyse üçyüz yıl boyunca hiç Yahudi olmamıştı. Sefardimler zaman zaman resmen Katolik olarak İngiltere'ye göç etmişlerdi. 1649'da Cromwell'in başını çektiği Püritenler, Yahudi inancına hoşgörüyla yaklaşılması üzerine tartışmışlardı. Ben İsrael, 1650 yılında Parlamentoya bir dilekçeyle başvurmuş ve 1655'te serbest ibadet hakkını elde etmek için İngiltere'ye gitmişti. Nihayet İngiltere'deki Yahudi toplulukları 1664 yılında Kraliyetin resmî koruması altına girdiler.

Belli bir süre Amsterdam topluluğunda bulunan iki önemli Yahudi filozofun ikisi de Sefardim'di.

Bunlardan biri, Uriel das Costa, 1618'de Amsterdam'a gelmiş ve buradaki Yahudi topluluğu onun Yahudi geleneklerini ve ölümsüzlüğünü kuşkuyla karşıladığını dehşetle görmüştü. 1640'ta "Geleneğe Karşı Tezler"ini kaleme aldıktan sonra, hahamlar onun hakkında "Cherem" (afaroz) kararı aldılar. Yeniden Yahudi topluluğuna kabul edilebilmek için bedenî cezalandırmaya katlanmak zorundaydı. İntihar etmeden (1640) kısa süre önce otobiyografisi "Exemplar humanae vitac"ı (Bir İnsan Yaşamı Örneği) yazmıştır. De Costa'nın ölümünden 16 yıl sonra Baruch de Spinoza da İncil'i ve Yahudi geleneklerini eleştirdiği için Amsterdam Topluluğu'ndan kovuldu.

Kabbala ve Sabbatai Zwi - Bir Sahte Mesih

Kabbalistler (İbranice: Gelenek) için İncil metni, sadece sözcük ve cümlelerden oluşmuş bir yapı değildir; her harfin, her sesin, her seslinin ve her hece dizilişinin, her noktalamanın sembolik bir anlamı vardır. Bu mistik akımın başlangıç tarihi 9. yüzyıl Babil'ine kadar gider, ne var ki Ya-

hudiler'in İspanya'dan sürüldüğü yıllarda yaygınlık kazanmıştır. Kabbalist inançta dört yaratılmış dünya öğretisi yer almaktadır:

- Sudur Dünyası (Aziluth)
- Öz Dünyası (Beriah)
- Biçim Dünyası (Yezirah)
- Ve en aşağıda bulunan bedenî amaçların dünyası (Asiyah).

Bu inanca göre, insan bu dünyalar arasında, kötü ruhlar ve şeytanların en alttaki dünyasıyla, yukarıdaki "Sefiroth" (ışık akımı) dünyasına duyduğu özlem arasında sürekli bir mücadele içindedir. Kovulma ve sürgün, Yahudi mistiğinin ve mesih hareketinin gelişmesine neden olmuştur. Zamanın mesih umutlarının en büyük kişiliği Sabbatai Zwi ve elçisi Natan von Gana'dan mutlaka söz edilmelidir.

Peygamber Natan, Amsterdam'dan Yemen'e kadar bütün ülkelere, çoğu kez coşkuyla değilse bile gönüllü biçimde yerine getirilen talimatlar yolluyordu. Eski kuşaklarda da İsrail'i kurtaracaklarını vaadeden mesihler olmuştu, ama hiçbiri böylesine kabul görmemişti. Sabbatai Zwi İzmirli'ydi ve orada kendisini, Polonya'da yaşanan katliamlar sırasında Yahudiler'in Mesih'i olarak ilân ettirmişti. Ölüm tehditleri altında İslâm dinine geçtiğinde Yahudiliğin büyük bölümü çok etkilendi. Sabbatizm ve "Mesih"in ihaneti büyük bir kriz yaratmıştı.

KAYNAKLAR

- *Yahudi Tarihi*, Joachim Prinz, Kültür Politikası Yayınları, Berlin 1931.
- *Almanya'da Yahudiler'in Tarihi*, İsmar Elbogen, Erich Lichtenstein Verlag, Berlin 1935.
- *Almanya'da Yahudiler*, H. G. Adler, Kösel Verlag, Münih 1960;
- *Ve Halkların Arasına Dağıldılar*, Werner Keller, Droemer Knauer Verlag, Münih-Zürih 1966.
- *Alman Tarihi*, Michael Freund, Bertelsmann Lexikon Verlag, 1973.
- *Yahudi Halkının Tarihi*, H. N. Ben-Sasson, Cilt 3.

Josef Oppenheimer'e ilişkin Feuchtwanger'in romanı *"Tatlı Yahudi"*.

AYDINLANMA ÇAĞINDA

Ve böylece, 1750'de başlayan, 1812 tarihli Prusya Eşitlik Kararnamesi'yle doruğuna ulaşan ve açık bir değişime işaret eden Viyana Kongresi'yle sona eren Yahudi-Alman Tarihi'nin yeni bir dönemi başlar. Yahudi sorunu yarım yüzyıl boyunca bütün kesimlerce tartışılmıştı, şimdi ise Moses Mendelssohn'un (1729-1786) bu tartışmalara katılmasından sonra, artık iki taraflı yürütülmeye başlanmıştı. Bu durum şimdiye kadar sadece teolojik tartışmalarda gerçekleşiyordu.

Almanya'daki Yahudiler'in tarihinde "vatandaşlığa kabul"ün pratik sorunları, yeni Yahudiler'in politik eşitliği ve eşit yurttaşlık hakları ilk kez söz konusu edilmekteydi. Prusyalı arşivci ve Savaş Konseyi üyesi Christian W. von Dohm, ünlü yazısında, "Yahudiler'e yöneltilen suçlamaların tümü, şimdi içinde yaşadıkları politik durumdan kaynaklanmıştır" diyordu. Ve şöyle devam ediyordu: "Bir önyargıyı ortadan kaldırmanın yolu, önyargının nasıl oluştuğunu gözden geçirmektir." (Almanlar ve Yahudiler, Wanda Kampmann, Fischer, s. 99).

Dohm'un "Yahudiler'in Medenî Haklarının İyileştirilmesi" adlı yazısı 1781'de Berlin'de yayınlandı. Dohm, Mendelssohn'un dost çevresindendi.

Moses Mendelssohn

Berlin'e Dessau'dan gelmiş olan Mendelssohn, orada Alman dili ve edebiyatını inceleyerek, kendisini, aydınlanmanın büyük Yahudi yazarı ve filozofu olarak ge-

liştirdi. Gerçi Mendelssohn Alman eğitimi alan ilk Yahudi değildi ama *bütün* Yahudiler için daha iyi bir eğitim talep eden ilk Yahudi'ydi. Okul yapımı ve Yahudi çocuklarının eğitilmesi için büyük çabalar sarfetti.

Bir Hıristiyan din adamı konuya ilişkin şöyle diyordu: "Büyük çoğunluğu, ilişki içinde olmaktan kaçındıkları Yahudi dilenci kılık kıyafeti ve davranışlarıyla, işe gidermiş gibi okula gelen Yahudi çocuklarının pis varlıkları nedeniyle, onlara, haklı olarak Hıristiyanların okul sıraları yasaklanmıştır." (Ismar Elbogen, "Almanya'da Yahudiler'in Tarihi", S. 179 ve 172).

Lessing, Mendelssohn'la tanışmadan üç yıl önce "Yahudi" (1751) adlı bir komedi yazmıştı; bu komedi, geleneksel düşüncelere karşı yürekli bir adımdı. Oyunda soylu, eğitimli ve önemli bir Yahudi sözkonusu edilmekteydi. Edebiyat dünyasının eleştirmenleri böyle bir Yahudi'nin varolamayacağını söylüyorlardı. Birkaç yıl sonra Mendelssohn edebiyat kamuoyuna böyle bir Yahudi'nin olabileceğini kanıtladı. Onun felsefî estetik yazıları, ama öncelikle "Phädon"u (Ölümsüzlük Üzerine Konuşma, 1767) büyük bir ilgi uyandırmıştı.

"Phädon" neredeyse bütün Avrupa dillerine çevrildi ve yazarı "Alman Sokrates"ı olarak tanımlandı. Kitabın Fransızca baskısında "Berlinli Yahudi" ibaresi vardı; böylece sansasyon daha da arttırılıyordu. Mendelssohn 1771'de Berlin Bilimler Akademisi'ne üye yapıldı. Aydınlanmanın akılcı inancıyla, bir yasalar dini olan Yahudi dinini bağdaştırmayı deneyen Mendelssohn, "Kudüs ya da Dinî İktidar ve Yahudilik" (1783) adlı araştırmasında, Yahudi dininin manevî içeriğiyle belli emirleri ve değişmez yasaları içeren Yahudilik arasında fark olduğunu düşünüyordu. Temel dinî inancın "insan aklı için sadece anlaşılabilir olan değil, insan gücüyle kanıtlanabilir ve değerlendirilebilir olan" edebî gerçeklere dayandığı görüşündeydi. (Aynı yerde s. 105) Bunlar dogma olarak öğretilemezdi, sadece aklın bunları kendiliğinden meydana çıkarması ve gerekliliklerini anlamasıyla benimsenirlerdi. Oysa Yahudi dinin yasaları ve yaşam kuralları vahiylere dayanmaktay-

dı; tarihte bir kez meydana gelmiş bir olaya -Sina'da yasaların açıklanması- dayanıyordu ve sonsuzluğa kadar bir halka verilmişti.

Makul gerçek Yahudi inancının tümel yönünü oluşturuyordu, açıklanmış yasalar ise ona özgül ulusal temelini vermekteydi. Burada akıl diniyle yasalara bağlılık arasında, asimilasyonla eski Yahudi yaşam düzeni arasında birlik sağlama çabası görülmektedir. Mendelssohn uluslara ve egemenlere şu çağrıyı yapıyordu: "Bizleri kardeşleriniz, yurttaşlarınız olarak göremiyorsanız, hiç olmazsa aynı ülkede yaşayan insanlar olarak, memleketlileriniz olarak görün. Bize daha iyi vatandaş olmanın yollarını gösterin ve bize böyle olabilmemiz için olanak tanıyın ve bırakın insanlık haklarından biz de yararlanalım. Yasalarımızdan vicdanımız rahat bir halde vazgeçemeyiz, zaten vicdanı olmayan vatandaşlar sizin işinize de yaramaz." (agy., s. 106)

Thora'nın 1783'te Almancaya çevrilmesiyle Mendelssohn bir çok Yahudi'yi Almanca öğrenmeye sevketmişti. Almanya'da ilk Yahudi gazetesini de Mendelssohn çıkardı: "Kohelet Mussar" (Moralist). Menasse ben İsrael (İsrail'in Umudu) adlı yazısının çevirisine yazdığı önsözde Yahudiler hakkında uydurulan yalanlardan yakınıyordu: "Sanat, bilim ve insanların öteki yararlı iş ve uğraşlarından uzak tutuluyoruz, kendimizi geliştirebilmemiz için önümüzdeki bütün yollar tıkanıyor, öte yandan ezilmemizin temelinde kültürel eksikliğimiz görülüyor. Ellerimizi bağlıyorlar, sonra da onları kullanmadığımız için bizi suçluyorlar."

Çok sayıda haham, bunların arasında Hamburg'tan Rafael Kohn da vardı, Mendelssohn'un düşüncelerini şiddetle reddetmişlerdi. Onlara göre, Yahudiler'in eğitimi sadece hahamların öğretilerini kapsamalıydı; bu geleneklerden her türlü sapma Yahudilik için bir tehlikeydi. Aynı dönemde devlet, haham mahkemelerine karşı tavır almış, devlet kurumları dışında başka bir makama yargılama izni vermiyor, kimseye cezalandırma yetkisi tanımıyordu. Sadece Yahudi törenleri, Tevrat, evlendirme, miras bölüşümü, ve-

sayet davaları gibi konularda hahamlar yargılama yapabilecek ve hüküm verebileceklerdi. (Ismar Elbagen, S. 117 ve 177).

Yahudi yasalarını daha iyi tanımak için devlet, başkalarının yanı sıra Mendelssohn'un "Yahudiler'in Dini Yasaları" (1778) adlı kitabını bastırmıştı. 17796'da Mendelssohn'un dostu Lessing, ünlü drama "Bilge Nathan"ı yayınladı. Bu dramın baş figürü gerçek din sorusunu ortaya atan bir Yahidiydi.

Christian Wilhelm Dohm

Elsaslı, Yahudiler içinde bulundukları durum üzerine kaleme aldıkları bir yazıyı, Fransız hükümetine vermesi için Mendelssohn'a ricada bulunmuşlardı. Mendelssohn sözkonusu yazıyı Prusya Savaş Konseyi üyesi Christian W. von Dohm'a verdikten ve konuya ilişkin onunla konuştuktan sonra Dohm, 1781'de daha önce sözü edilen "Yahudiler'in Medeni Haklarının İyileştirilmesi"yle ilgili yazıyı yazmıştı. Aslında Dohm bu yazıda yeni düşünceler ileri sürmüyor, ancak Avrupa aydınlanmasının ilkelerini, şimdiye kadar hiç üzerinde durulmayan Yahudi sorununa kararlılıkla uyguluyordu. Yazı Yahudiler'in güncel durumlarını, yaşamlarını ve mesleklerinde karşılaştıkları çok sayıda sınırlama ve diskriminasyonu, özel yaşamlarına müdahale edilmesini (örneğin evlenme yaşı ve halef olarak iki çocuğun "tayin edilmesi"), zanaat ve tarım alanına alınmalarını, okul ve üniversitelerde eğitim görememelerini, özel biçimde vergilendirilmelerini açıkça gözler önüne sermektedir. Dohm bütün bunları açıklama gereğini niçin duymuştu? Çünkü "Yahudiler'in muzır karakteri"nin bu önlemleri gerekli kıldığı savunulmaktaydı.

Dohm "ulusal karakter" denen şeyin değişmez bir ulviyet olmadığını, tersine bir sürü değişken koşula, özellikle de politik duruma bağlı bulunduğunu gösteriyor. Döneminin Yahudi politikasının Ortaçağ barbarlığının kalıntısı olduğunu söyleyen Dohm, ayrıca Roma İmparatorluğu döneminden bu yana Yahudiler'in sürgün tarihi

hakkında bilgi veriyor. Anti-semitizmin ekonomik motiflerini anlatıyor, prenslerin Yahudi ayrıcalıkları üzerine yaptıkları pazarlıkları, Yahudiler'in örneğin Fransa ve İngiltere'den sürgün ediliş esnasında kralların yaptıkları şantajlar, Polonya soylularının kiracılık sistemi içinde yaşayan Polonya Yahudileri'nin tehlikeli işlevini gözler önüne seriyor ve Elsaslı köylülerin, o bölgede yaşayan Yahudiler'e karşı çıkarmak istedikleri ayaklanma gibi hedefini şaşırmış faturalarla bitiriyor. Bu köylü eylemi, Dohm'un bu araştırmaya girişmesine neden olmuştu.

Dohm ayrıca şu reform önerilerinde bulunuyordu: Öncelikle yurttaşlık haklarında sınırsız eşitlik sağlanmalı, yani bütün olağanüstü yasalar (ikâmet sınırlamaları, özel vergiler, kollektif sorumluluk, meslekî sınırlamalar, ama aynı zamanda ticarî ayrıcalıklar da) kaldırılmalıdır. Bütün meslekleri serbestçe icra edebilmeli, toprak sahibi olabilmeli, tarım alanında çalışabilmelidirler. Gettolarda yaşama zorunluluğu kaldırılmalı, okul ve akademilere girebilmelidirler. Yurttaşlık hakları yurttaşlık görevleriyle ayrılmaz bir bütün oluşturduğu için Dohm, Yahudiler'in askere alınmasını da talep etmekteydi. Bu kitap bir çok insanın eşitliğe karşı tavır almasına neden olmuş, fakat kitabın ikinci baskısına (1783) reform yanlısı okuyucuların bir dizi mektupları alınmıştı.

Mendelssohn'un planlarını, 1778'de Berlin'de İbranicenin yanında Almanca da öğretilen ilk bağımsız Yahudi okulunu kuran David Friedländer de sürdürdü. Bu proje Dessau, Seesen, Wolfebüttel ve Breslau kentlerine de yayılmıştı. 1783 yılında Naftali Herz Wessely, Marcus Herz, David Friedländer ve Herz Hombert "İbranice Dostları Derneği"nde bir araya geldiler ve "Hamassef" (Koleksiyoncu) adlı dergiyi -1811'e kadar yayınlandı- kurdular.

Berlin'de 1780 dolaylarında edebî ve sanatsal alışverişin gerçekleştiği Yahudi ve Hıristiyan merkezleri oluşmuştu. Ayrıca, üç kadın Yahudi tarafından -Henriette Herz, Dorothea Mendelssohn (M. Mendelssohn'un kızı) ve Rahel Levin (Varnhagen) - kurulan çevre, özel bir öneme sahipti.

Fürth

Dohm, Yahudiler'in durumunun "medenî haklar açısından iyileştirilmesi"nin uygulanabilir olduğunun kanıtı olarak Fürth'deki duruma işaret etmekteydi. (H. G. Adler, Almanya'da Yahudiler, s. 32) "Fürth Genel Yahudilik Kararnamesi" Bamberg Katedrali tarafından Fürth'de 1719'da çıkarılmıştı. Bu kararnamede Yahudi topluluğunun geniş bir özerkliğe sahip olduğu, işlerini kendisinin düzenleyebileceği ve yeni Yahudiler'in kabul edilmesi için verilecek karara katılabileceklerinden söz edilmekteydi. Mahkemelerde Yahudiler'e karşı ifade veren Hıristiyanlar tarafından sunulan kanıtlar özellikle güvenilir olmalıydı. Belediye Meclislerine iki Yahudi üye de katılabilecekti. 18. yüzyıl başlarında, Yahudiler için konulan tahıl, hublon ve lüks maddeler konusundaki ticaret kısıtlamaları kaldırılmıştı. 1617'de Ansbach'ta kurulan sinagogun yanısıra başka sinagoglar da yapılmış ve hahamlara eğitim kurumu kurabilme izni verilmişti. (Ismar Elbogen, s. 153-156)

Avusturya ve Italya

1776'da Kuzey Amerika'nın bağımsızlık ilânıyla birlikte insan hakları da ilân edilir ve Yahudilik ilk kez hukuksal eşitliğe kavuşurken Avrupa'daki Yahudiler'in durumu hiç değişmemişti. 1782'de İmparator II. Joseph (1765-1790) Ren'de, eğitim, öğrenim ve meslek seçimi konusunda ayrı doğrultuda kararların alınması nedeniyle, Almanya'daki Yahudiler'e de etkide bulunan bir "Hoşgörü Beratı" çıkarmışt. "...Aslında yüksek irademiz, Viyana'da yaşayan Yahudiler'e biçimsel bir hoşgörü genişlemesi sağlamayı amaçlamaktadır, tersine Yahudiler'in bundan sonra da özel ulusal bir başkanlık altında yaşayan bir topluluk oluşturmamaları, şimdiye kadar olduğu gibi her ailenin kendi başına ülke yasalarının korunmasından... yararlanmasını, Yahudiler'e sinagog kurma, ayin yapma izni verilmemesini, dua kitaplarını ve öteki İbranice eserleri basmak için kendi matbaalarına sahip olmalarını amaçlamaktadır... Buna göre verilen imtiyazlar...

şunlardır: Yahudi ulusu esas olarak daha iyi eğitilerek, Yahudi gençliği daha iyi aydınlatılarak, bilim, sanat ve el sanatlarına yöneltilerek devlete daha yararlı hale getirilecektir. Böylece hoşgörülen Yahudiler'in kendi Almanca okullarına sahip olmadıkları yerlerde çocuklarını Hıristiyan çocukların gittiği ilk ve orta okullara göndermelerine izin veriyor ve bunu emrediyoruz... Yahudiler'in bu andan itibaren bütün zanaatlara ve mesleklere girmelerine, bu zanaat ve meslekleri Hıristiyan ustalardan öğrenmelerine izin veriyor ve emrediyoruz. Böylece, Yahudi ulusuna yurttaşlık ve ustalık hakkı dışında bütün meslekleri serbestçe uygulama hakkı tanıyoruz ve hoşgörülen Yahudiler'in gerek kentlerde gerekse de varoşlarda ev kiralamalarına izin veriyoruz... Şimdiye kadar yaşancı Yahudiler tarafından ödenen Leibzoll'u* da kaldırıyoruz... Şimdiye kadar yürürlükte olan farklılık ve işaretler -örneğin sakal biçimi-, tatil ve pazar günlerinde onikiden önce sokağa çıkmama, öğlence yerlerine gitmeme gibi yasaklar da kaldırılmıştır..." (Ernst Ludwig Ehrlich, Almanya'da Yahudiler'in Tarihi, s. 77/78). Devamla, II. Jozef, 1787 yılında bütün Yahudiler'in soyadı almalarını karara bağlamıştı. Yahudiler için yeni adlar kullanılacak, ya da eski adlar değiştirilecekti: Samuel Schmul, Isaak Itzig, Meir Meyer, Emanuel Mendel oluyordu.

Fransız Devrimi'nden sonra Yahudiler'in resmen soyadı almaları bütün öteki Avrupa ülkelerinde de uygulanmıştı. (Werner Keller, s. 408) Yahudiler'i Yahudilikten çıkarma uygulaması, bir yandan asimilasyon yoluyla Yahudi sorununu yok saymaktaydı; eğer ortada Yahudi yoksa sorunu da olmaz! Öte yandan ise Yahudiler eskisi gibi özel önlemlerle karşı karşıya bulunuyorlardı. Hâlâ birçok kente girmeleri yasaktı: Viyana'da 1804'de sadece 119 aile vardı; Böhmen ve Mahren'de bu sayı 14.000'le sınırlıydı ve sadece en büyük çocuğa evlenme izni veriliyordu. Galiçya'da Yahudiler, evlilik izni almadan önce, bir Komisyon önünde Almanca sınavdan geçirilmekteydi. Koruma parası ve özel vergi uygulamaları devam ediyordu, dinî yazılar için de sansür konmuştu.

* ***Leibzoll:*** beden rüsumu (y.n.)

Bu, 18. yüzyılda İtalya'da olağan bir uygulamaydı. İtalya'da her on, onbeş yılda "dinsizlik"le suçlanan yazılar, arama bahanesiyle sinagoglar basılıyor, yazılardaki suçlanan bölümler ya "düzeltiliyor" ya da daha iyi araştırmak için kitaplara el konuyordu. Roma Yahudi Topluluğu'nun, el konulan yazıların geri verilmesi isteğiyle yazdığı 28 Mayıs 1731 tarihli dilekçe bu "denetlemeler"in yıllarca sürdüğünün kanıtıdır. Yahudiler Hıristiyanların uyguladığı ağır bir din değiştirme baskısı altında bulunuyorlardı; sokaklarda Hıristiyan din adamlarının saldırısına uğruyorlar, kaçırılıp manastırlara kapatılıyorlardı. Bir süre sonra, din değiştirmek istemediklerini açıklamaları halinde, serbest bırakılıyorlardı, ama tehditler dolayısıyla çoğu kez istenileni yapmaktan başka bir şey gelmiyordu ellerinden. Hıristiyanlığa geçmiş Yahudiler öteki Yahudiler'e yaklaşmazlardı: Bunlar İtalya'da ancak Yahudi gettosunun çevresinde oturabiliyorlardı. Bu tür önlemler 1775'te açıklanan Papalık Buyruğu'yla düzenlenmiş ve güçlendirilmişti:

"1- Öncelikle... Yahudiler'in, herhangi bir kitap, tanrısız Talmud el yazmaları ya da bunların dışında başka batıl kabbalist eserleri hiçbir şekilde yanlarında bulunduramayacakları, okuyamayacakları, satın alamayacakları, yazamayacakları, bir başka yerden çekemeyecekleri, çeviremeyecekleri, satın alamayacaklar, armağan edemeyecekleri ya da başka biçimlerde, hangi neden ve gerekçeyle olursa olsun, ifade edemeyecekleri;

2- Hiçbir Yahudi'nin, sözkonusu kitapların içerdiği yanlışları, Yahudi, Hıristiyan ya da başka bir dine mensup herhangi bir kişiyle tartışamayacağı o kişiye açıklama yapamayacağı veya ders veremeyeceği;

3- Hıristiyan matbaacılar, kitapçılar ve tüccarlar da dahil hiç kimsenin... bu yazıları yazamayacağı, basamayacağı, aktaramayacağı, çevirtemeyeceği ve hattâ okuma izni isteyemeyeceği... aksi durumda kişinin sadece kitaplarına ve mallarına el konulmayacağı aynı zamanda ağır bedenî cezalara maruz bırakılacağı... ve başka bir açıklama yapılmaksızın cemaatten atılacağı;

4- Yahudiler'in, cadılık, büyücülük, yorumlama, dua

okuma yoluyla ya da batıl inanç kaynaklı başka biçimlerde... tedavi yapamayacakları, bu yöntemleri kaleme alamayacakları, öğretemeyecekleri... Bu suçların cezasının 100 falaka ve ömür boyu kürek cezası olduğu ve yukarıda sözü edilen batıl inanç kaynaklı uygulamaları Yahudiler'den öğrenmek isteyen ya da onlara sığınan Hıristiyanların da aynı cezaya çarptırılacağı emredilir." (A. Berliner, Roma'da Yahudiler'in Tarihi, Cilt 2, s. 82-88-94, 106-119; G. Adler, s. 46/47).

Franfurt

Frankfurt'ta Yahudiler gettoda, Yahudiler sokağında, sıkışık bir halde yaşıyor, çeşitli aşağılanma ve ihbarlarla karşılaşıyorlardı. Frankfurt Yahudi Topluluğu, Kral VI. Karl'ın istediği parayı, yoksulluğu nedeniyle veremeyince kralın emriyle sinagoglar kapatılmıştı. 1728'de Yahudi işaretinin kaldırılması Yahudiler'in durumunu hiç değiştirmemişti. Daha 18. yüzyıl sonlarına doğru Yahudiler için şöyle bir selam zorunluluğu vardı: Yolda karşılaştığı Hıristiyanların "Mach Mores Yahudi"* diye seslenmelerine şapkalarını çıkararak karşılık vereceklerdi. (Ismar Elbogen, s. 14 ve H. G. Adler, s. 32). 15. yüzyılda Frankfurt'ta Yahudi sokağına giden köprünün başına, Belediye Meclisi tarafından Yahudiliği aşağılayan bir resim resmen asılmış bulunuyordu: Masanın üzerinde vücudu şiş yaralarıyla delik deşik bir oğlan çocuğunun cesedi vardı. Bu cesedin üzerinde "Auweih Rebb Anschlauau Mauschl auweih)** yazıyordu. Bu resmin altında ise domuzun ezdiği bir Yahudi resmedilmişti, altında ise şu yazı yer alıyordu: "1475 yılında, yeşil perşembe günü iki buçuk yaşlarındaki Simon, Yahudiler tarafından öldürülmüştür." 1677 ve 1709 yılında yinelenen bu resim, ancak 1801 yılında köprübaşı tamamen yıkılınca ortadan kalkmıştır. Katedrallerde ve Belediye bi-

* Edepli davranan Yahudi (y. n.)

** "Defol ham hum konuşan kurnaz haham" diye çevrilebilir. (y. n.)

nalarında bulunan kabartma ve heykellerdeki anti-semitik ifadeler Almanya'da daha 1300'lerde görülmeye başlanmıştı. Bu arada Magdeburg, Regensburg, Freising kentleriyle Wittenberg kilisesinde, hepsinden çok kullanılan bir "Yahudi Domuzu" tablosu bulunmaktaydı: Bu tabloda domuzun etrafını sarmış Yahudiler hayvanın sütünü içiyor ve pisliğini yiyorlardı. Deggendorf Kutsal Mezar Kilisesi'nde, sözde 1337'de işlenmiş bir "kutsal ekmek suçu"nu konu alan bir resim vardı ve resmin altındaki yazı ancak 1960'ta karalanarak kaldırılmıştır. (Werner Kelner, s. 409-411)

Khassidizm

18. yüzyıl ortalarında Polonya-Litvanya'da İsrael ben Elieser'in (Baal Şem Tov diye anılmaktaydı, yani İlahî Adın Ustası; 1699-1760) başını çektiği khassidizm hareketi gelişti. Şimdiye kadar sadece Yahudi topluluklarında sabit ve yerleşik olan, bu toplulukları belirleyen Yahudi yaşamı, khassidizm sayesinde sınırların ötesine taşınmıştı. Öte yandan topluluk üzerinde de bir dış etkilenme gündemdeydi. En yüksek dinî otorite olarak hahamların önemi, Khassidizmin yeni bir yönetici kategorisi getirmesiyle azalmıştı: Bu yönetici, Tanrı'yla halk arasında, halka inerek ve halkı yükseğe çıkararak, aracılık edecek olan "Zaddik" (Adil) idi. Topluluktan bağımsızlaşma, mutlaka topluluğun çıkarları çerçevesinde hareket etmeyen khassidimlerin davranışlarında da ifadesini bulmaktaydı: Toplulukların kurtarılması, Kutsal Ülke ve resmî makamların baskılarına karşı direniş örgütlemek için para toplanması gibi. Khassidist Hareket, haham Dow Bär (1710-1772) önderliğinde Galiçya, Beyaz Rusya, Litvanya ve Merkezî Rusya'da genişledi. Khassidizm, baş haham Gaon Elia von Wilna da dahil olmak üzere bir çok hahamın saldırısına uğramış -çünkü bütün insanlar Tanrı'ya tapınamazlardı, o nedenle Thora Yasaları korunmalıydı- olsa da, tartışmalar Yahudi toplumunun ve geleneğinin, batı bölgelerindeki aydınlanma hareketinin aksine güçlenmesini sağlamıştı. (Yahudi Halkının Tarihi, Cilt 3, H. H. Ben Sasson, s. 54-64).

Büyük Prens'in halefleri (I. Frederik Wilhelm ve Büyük Frederik) yönetimi altında Yahudiler'in Prusya'da durumları gözle görünür biçimde kötüleşmişti. "Yahudiler'in Medenî Haklarının İyileştirilmesi" için yasal çabalar, Kral Büyük Frederik'in ölümünden sonraki yıla kadar geri gitmektedir.

İmparator II. Josef'in 1782'de yayınladığı "Hoşgörü Kararnamesi" ve Fransa'daki gelişmeler (Leibzoll'un kaldırılması, 1784) önceleri Prusya'da yankı bulmamıştı. Hükümet değişiminden sonra (1786) Berlin Yahudi Topluluğu, bir girişimde bulunarak doğrudan İmparator II. Frederik Wilhelm'e başvurmuştu. Topluluğun sayısız talepleri üç noktada özetleniyordu:

1- Zorunlu topluluğun (Bu toplulukta herkes vergiler, suçlar, cezalar vs. için birbirinden sorumluydu) kaldırılması;

2- Yahudiler için bütün ticaret ve meslek dallarının serbest bırakılması;

3- II. Frederik döneminde getirilen bütün yükümlülüklerin (özel vergiler, rantabl olmayan manifaktürlerin zorla Yahudiler'e verilmesi ve buna benzer bir çok şey) kaldırılması. Yahudi Topluluğu'na iki yıl sonra sunulan reform planı, bir sürü şarta bağlı "kurtuluş, hak ve kolaylıklar" vaadediyor, öte yandan, başka şeylerin yanı sıra, askerlik yükümlülüğü de dahil, Yahudiler'in yükümlülüklerini saptıyor, ama eşit yurttaşlık haklarından tek söz bile etmiyordu.

Yahudiler bu planı açık biçimde reddettiler: Bu öneriler onları "gözyumulan yabancılar, her zaman ayrı ve aşağılanan insanlar" olmaktan çıkarmıyordu. (Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, s. 141) Genel olarak eşitlik taleplerini bir kez daha açıkladılar: "Öteki uyruklar gibi bütün hak ve yükümlülüklere sahip vatandaşlar" olmak istiyorlardı (Aynı yerde, s. 141). Mayıs 1793'te hükümet, tasarısını tamamen geri çekti. Yahudiler, Prusya çökünceye kadar, 1787 yılında olduğu gibi tam eşitlik talebinde bulunmadan iki kez daha hamle yaptılar. Yüzyıl sonuna doğru Yahudiler'in durumu iyileşeceğine daha da kötüye gitmişti. Ne var ki Na-

poleon'un fethi ve Prusya'nın çöküşü durumu temelden değiştirdi.

Fransız Devrimi'nden Önce

Aydınlanma, burjuvazinin siyasî iktidarı hedeflediği bir dönemde ortaya çıkmıştı. Burjuvazinin mücadelesinin teorik ifadesi olan Aydınlanma; feodal toplumu, sınıf ayrıcalıklarını ve iktidarını Tanrı'nın iradesine dayandıran kralın egemenliğini sorgulamaktaydı. Kilise ve soyluluğa karşı öne sürülen talepler ve girişilen saldırılar feodal egemenlik ilişkilerini iyice hırpalıyor, bu egemenlik ilişkilerinin karşısına aklı, bilimi ve rasyonalist doğal haklar ilkesini koyuyordu. Fransa'da burjuvazinin politik talepleri başka Avrupa ülkelerini de etkisi altına almaştı. Almanya'da yazarlar Fransa Devrimi'nin düşüncelerine sarılmışlardı, oysa bu ülkelerde burjuvazi ne ekonomik, ne de politik olarak güçlüydü. Bütün yurttaşların mutluluğuna hizmet eden bir devlet ve bütün insanların doğuştan hakkı olan insan hakları tartışmasına anti-semitizm de çekilmişti. Ne var ki, Voltaire 1756'da "Dictionaire Philosophieque" (Felsefe Sözlüğü) adlı kitabında şöyle diyordu: "Büyük halklar yasalarını ve bilgilerini, küçük, aşağı ve köle bir halktan alamazlar... Mısırlılar'ın, Persler'in, Yunanlılar'ın Yahudiler tarafından eğitildiğini söyleyenler, güzel sanatlar alanında Romalılar'a Brötenler tarafından ders verildiğini de söylemelidirler. Babil ve İskenderiye'de bulunma, bu esnada bazı insanlar kendilerini eğitebilmiş olmalarına rağmen, halkı sadece tefecilik sanatıyla yüzyüze getirmiştir... Yahudiler, uzun zamandan beri en kirli düşünceyi, en aşağılık batıl inançla birleştiren ve aynı zamanda Yahudiler'e hoşgörü gösteren ve zenginleşmelerine yardım eden bütün halklara aşılmaz bir nefret duyan cahil ve barbar bir halktır. Buna rağmen Yahudiler yakılmamalıdır." (Yahudi Halkının Tarihi, Cilt 3, H. H. Ben-Sasson, s. 25).

1785 yılında "Kraliyet Bilim ve Güzel Sanatlar Cemiyeti"nin yaptığı bir kamuoyu soruşturmasında şu soru sorulmuştu: "Fransa'da Yahudiler'i daha yararlı ve daha

mutlu hale getirmenin bir çaresi var mıdır?" Bu soruyu yanıtlayanların arasında Yahudiler'in sınırsız eşitliğini savunan Abbe Henri Gregoire ve şunları yazan Adolph Thierry de vardı: "Yahudiler'in yüz kızartıcı köleliğine son vermenin zamanıdır." Polonyalı bir kütüphaneci olan Skalwind Hurwitz ise şöyle yazıyordu: "Yahudiler'i mutsuz ve yararsız hale getirmekten vazgeçin! Bütün ilahî ve insanî adaleti hiçe sayarak ve kendi zararınıza onların ellerinden aldığınız yurttaşlık haklarını geri verin!"

1787'de "Mendelssohn ve Yahudiler'in Politik Reformları Üzerine" adlı yazısında Kont Mirabeau şöyle diyordu: "Yahudiler'in yararlı yurttaşlar olmasını istiyorsunuz! Öyleyse toplumsal yaşamdaki bütün aşağılayıcı farkları kaldırın, bütün meslekî alanları Yahudiler'e açın. Tarımı, el zanaatlarını, mekanik sanatları yasaklayacağınıza, bunlarla uğraşmaları için onları teşvik edin... Yurttaşlık haklarından yararlanmalarını sağlayın, bu durumda Yahudiler yararlı yurttaşlar sınıfına katılacaklardır.

Bu, önceleri pratik etki göstermemişti: Gerçi Alsas'ta 1784'te Yahudiler'in bir yazıyla XVI. Ludwig'e başvurmalarının ardından "Beden rüsumu" kaldırılmıştı; ne var ki Paris'te herşey eskisi gibiydi: Seine kentinde bütün Yahudiler "Serseriler ve Yahudiler İçin Özel Denetim"e (*Inspection desescrocs et des juifs*) kaydolmak zorundaydı.

Fransız Devrimi'nin Etkileri

Temmuz 1789'da Fransa'da burjuvazi Ulusal Meclisi toplantıya çağırdı. Kral birliklerini göndererek buna yanıt verdi. Devrim 14 Temmuz 1789'da Bastille'e saldırıyla başladı. Kral, Ulusal Meclis'i tanımak zorunda kalmıştı. Temmuz / Ağustos 1789'da gerçekleşen başka ayaklanmalarla feodal ayrıcalıklar ve feodal yükümlülükler kaldırıldı.

18 Ağustos 1789'da "İnsan ve Yurttaş Hakları" açıklandı: İnsan hakları insanın "doğal ve değişmez hakları"ydı, bu hakların korunması bütün politik toplulukların hedefiydi (Madde 2). "İnsanlar özgür ve eşit haklara sahip olarak doğarlar ve bu haklarla yaşarlar" (Madde 1). Bu haklar, öz-

gürlük, mülkiyet, güvenlik ve baskıya karşı direnme hakkıydı (Madde 2). Özgürlük "başkasına zarar vermeyecek herşeyi yapma" hakkı olarak tanımlanmıştı (Madde 4). Özgürlük, öncelikle keyfî soruşturma ve tutuklamalara karşı kişinin özgürlüğünün, bireysel özgürlüğün, (Madde 7), insanın suçluluğu kanıtlanıncaya kadar, suçsuz olduğu ilkesinin güvencesi altında bulunması (Madde 9) demekti. İnsan kendisinin efendisi olarak konuşma, yazma, basma ve yayınlama -düşüncenin ifade edilmesi mevcut yasaları ihlâl etmediği sürece- hakkına sahipti (Madde 10). Meslek ve mülkiyet konusunda insanlar özgürdü. Deklerasyonda eşitlik, özgürlükle sıkı bir ilişki içindedir. Yasalar herkes için eşitti; yasalar önünde bütün insanlar eşitti. Resmî rütbeler, makamlar ve görevler herkese açıktı (Madde 6). Ulusun hakları da birçok madde ile saptanmıştı: Devlet artık bizatihi amaç değildir, devletin tek görevi, yurttaşların haklarını kullanmalarını güvence altına almaktır. Eğer bunu yerine getirmezse yurttaşlar baskıya karşı direneceklerdir (Madde 2). Ulus -yurttaşların tümü- egemendir (Madde 3), yasa ise genel iradenin ifadesidir, bütün yurttaşlar ya kişisel olarak ya da temsilcileri aracılığıyla yasaların oluşumuna katılabilirler (Madde 6). İnsan ve yurttaş haklarının ilânından önce 22 Ağustos'ta Ulusal Meclis ilk kez Yahudi sorununu tartıştı.

Mirabeau ve Abbe Gregoire hak eşitliğiyle dinî hoşgörüye ilişkin maddelerin, "tiranlığın ürünü" olan sefalet içindeki Yahudiler'e kararlılıkla uygulanmasını talep etmişlerdi. İkisi de daha devrimden önce bu sorunu bildirilerde ele almış ve bu arada Mendelssohn'la Dohm'a dayanmışlardı. Tartışmada şu kararlar alındı: "Hiç kimse, dinî inançlar da dahil inançları nedeniyle sınırlamalara maruz kalmayacaktır." Mirabeau ve papaz Rabaud Saint Etienne herhangi bir dinin, diğer dinlere göre üstünlük iddiasına karşı konuşmalar yaptılar: "Üstün din! Bu tiranlara özgü sözcük yasalarımızdan tamamen çıkmalıdır! Sınırsız din özgürlüğü benim gözümde öylesine kutsaldır ki hoşgörü sözcüğü bile bana zorba bir sözcük gibi gelmektedir." Ve Rabaud Saint Etienne: "Fransız Protestanları ve bütün Katolik olmayanlar adına, kendiniz için istediğiniz

şeyi talep ediyorum: Özgürlük! Eşit hak! Bunları onsekiz yüzyıldır oradan oraya sürülen, izlenen bir halk adına, eğer yasalarımız aramıza katılmasına izin verseydi gelenek ve göreneklerimizi benimseyecek olan insanlar adına da talep ediyorum. Bu halkı ahlâkî düşüklükle suçlamaya hakkımız yok, çünkü bu durum bizim kendi barbarlığımızın, onları haksız yere mahkûm ettiğimiz aşağılayıcı durumun sonucudur." 23 Aralık 1789'daki bir oturumda Yahudi sorunu bir kez daha ele alındı. Milletvekili Clermont-Tonerre, şu çağrıyı yaparken konuya ilişkin hâlâ ikili bir açmazın varlığını gösteriyordu: "Ulus olarak Yahudiler'e herşey yasaklanmalı ama insan olarak Yahudiler'e her şey verilmelidir." (W. Kampmann, s. 123) Muhafazakârlar Yahudiler'in ulus olduğunu, o nedenle de Fransız yurttaşı sayılamayacaklarını iddia ediyorlardı. "Juif (Fransızca Yahudi) sözcüğü bir tarikatın değil, her zaman yerine getirdiği ve bundan sonra da getirmek istediği kendi yasalarına sahip bir ulusun adıdır. Eğer Yahudiler yurttaş olarak tanımlanacaksa, bu, İngiliz ve Danimarkalılar'ın herhangi bir belge edinmeksizin, vatandaşlığa alınmaksızın ve İngiliz ya da Danimarkalı olmaktan vazgeçmeksizin Fransız olabilecekleri anlamına gelir."

Devrimci Robespierre buna şöyle itiraz ediyordu: "Yahudiler'in bilinen özellikleri onları tâbi kıldığınız aşağılanmaya dayanmaktadır. Sözünü ettiğiniz seçilme hakkının gereğini yerine getiren her yurttaş resmî bir görev alma hakkına sahiptir." Muhafızların muhalefeti nedeniyle Meclis, Yahudiler'in eşitliğiyle ilgili özel bir kararname çıkarmayı şimdilik ertelemişti. Kararnamenin çıkmasını geciktiren başka koşullar da vardı: Önce Alsas'ta, sadece feodal soylulara karşı değil, aynı zamanda ve özellikle Yahudi tefecilere karşı yönelmiş köylü hareketi sözkonusuydu. Yahudiler'in ezilenlerden değil, ezenlerden oldukları yolunda suçlamalar yapılıyordu. Ne var ki Alsas'ta yoksul Yahudiler'in izlenmesi ve sürülmesi tehdit edici boyutlara ulaşınca Ulusal Meclis müdahale etti. Ayrıca Fransız Yahudileri'nin birbirleriyle dayanışma içinde olmaları da zorlaştırıcı bir unsur olmuştu. Öyle ki, Bordeaux'lu Sefardinler kentlerde yurttaşlık haklarına çoktan beri sahiptirler ve büyük ölçüde asimile ol-

muşlardı. Ayrıca maharetle yürütülen görüşmeler sonucunda daha 1790 yılında tam eşitliği elde etmeyi başarmışlardı. Parisli Yahudiler, ancak tek tek seksiyonları ve sonra da Belediye Meclisi'ni yeni bir başvuru için ikna ettiğinde -38 Eylül 1791- bütün olağanüstü yasaları kaldıran ve Fransız Yahudileri'ne Fransız yurttaşlarıyla aynı hak ve yükümlülükleri tanıyan kararname çıkarıldı. Böylece Fransa, hak eşitliği düşüncesini Yahudiler'e de uygulayan ilk Avrupa ülkesi olmuştu. (Amerikan Anayasası ise bu maddeye birkaç yıl önce yer vermişti.)

Fransız ordusu tarafından işgal edilen ülkelerdeki Yahudiler'e yurttaşlık hakları tanındı. 1795 yılında da Hollanda ve Belçika'da Yahudiler'e yurttaşlık hakkı verildi. 1797'de işgal edilen İtalya'da bir yıl sonra Yahudiler'in eşitliği açıklandı.

Ne var ki, bu arada başka sesler de duyuluyordu. Siena'da Yahudiler saldırıya uğramış ve öldürülmüşlerdi.

İnsan haklarında eşitlik talebinin burjuvazi tarafından pek az kabul gördüğü Almanya'da Yahudiler'e eşit haklar tanımak için bir Fransız emrine ihtiyaç duyulmuştu.

1792'de Mainz, Worms, Speyer ve 1794'te Köln'ün işgal edilmesinden sonra 1798'de Fransızlar'ın emriyle Mainz'deki gettoların kapıları kaldırılmış ve Yahudiler'in 5. yüzyılda yerleştikleri ve 1425'te sürüldükleri Köln'de bir bildiri yayınlanmıştı: "Kölelikle bağıntılı olan her şey kaldırılmıştır... İnaçlarınızın hesabını sorma hakkına yalnızca Tanrı sahiptir. Yurttaşlık hakkı ise herkes için eşittir!"

Fransız birliklerinin 1810 yılında Hamburg'a girmesiyle birlikte, Yahudiler orada da, Hansa kentleri Lübeck ve Bremen'de olduğu gibi yurttaşlık hakları verildi. Frankfurt'lu Yahudiler ise bundan böyle toplanmayacak olan koruma paralarına karşılık 400 bin gulden "kurtarmalık" ödedikten sonra yurttaşlık hakkını elde etmişti. Baden'de ise, küçük ticaret yapmama koşuluyla yurttaşlık hakkına kavuştular.

Zorla ve Fransa tarafından çıkarılan yasaların genel olarak kabul edilmesi sonucunda gerçekleşen Yahudiler'in hak eşitliği Napoleon'un düşüşünden sonra, örneğin Westfalya ve İtalya'nın bazı bölgelerinde yeniden kaldırılmıştı.

NAPOLEON DÖNEMİ FETİH SAVAŞLARINDAN 1848 DEVRİMİ'NE

1806 yılında Devlet Konyesi'nde Yahudiler'in eskisi gibi kendine özgü bir ulus oluşturduğunu, "ulus içinde ulus" olduklarını açıklayan Napoleon, o nedenle yabancılara ilişkin hak ve yükümlülük kulalarını uygulamanın zorunlu olduğunu söylemişti.

1807'de Napoleon Paris'te bir eşraf meclisini toplantıya çağırdı. "Yahudi Parlamentosu" denen bu meclise bir dizi soru sorulmuştu. Bunlardan en önemlisi şuydu: "Fransa, Fransa'da doğan Yahudiler'in anayurdu mudur? Kendilerini onu savunmakla yükümlü hissediyorlar mı?" Hepsinin yanıtı "evet"di. Ne var ki Parlamento, baştan itibaren uyumlu olduğunu göstermediği koşullarda Yahudiler'in Fransa'da eşitliklerini kaybedecekleri tehdidi altında bulunuyordu.

Napoleon, yine 1807 yılında eski Yahudi geleneğine dayanarak, bir zamanlar Kudüs'te olduğu gibi, 71 üyesi bulunan "Büyük Sinedriyan"ı toplantıya çağırdı. "Büyük Sinedriyan'ın" Fransız devletine verdiği tavizler Eşraf Meclisi'nin tavizlerin çok ötesindeydi: Medenî nikâhın kabul edilmesi, ayrı dinlerden olanların evlenmesine izin verilmesi ve askerlik hizmeti süresince dinî görevlerden muafiyet.

Bir yıl sonra Yahudiler, Napoleon'un 1808'de yayınladığı bir kararname ile ("Decret İnfame") geçici olarak yeniden olağanüstü duruma düştüler. 1808 Kararnamesi, Fransa'nın egemen olduğu bölgelerde Yahudiler'in seyahat serbestliğini kaldırıyor, ticaret ve esnaflığı, ilgili valilikten, temiz kâğıdı

götürüp patent parası ödedikten sonra alınacak izne bağlıyordu. Buna karşılık kararnamede askerî hizmet yükümlülüğünün altı çizilmekteydi. Başka bir kararnameyle Yahudi Diyanet İşlerini Kardinaller Meclisi yasalarına, yani merkezi Paris'te olan tarihi bir örgüte tâbi kılmış, böylece devlet denetimi sağlanmıştı. Kardinaller Meclisi üyeleri, Sinedriyan'un aldığı kararların uygulanmasında hahamları denetlemek, Yahudiler'i yararlı mesleklere yönlendirmek ve resmî makamlara Yahudi asker adaylarının adını vermekle görevliydiler. "Decret İnfame" on yıl süreyle geçerliliğini koruyacak, bu süre bittikten sonra Yahudiler'le öteki yurttaşlar arasında hiçbir fark olmayacaktı. Ne var ki Napoleon kısa süre sonra Fransa ve İtalya'nın bir çok ilinde istisnalar yaptı: Zaten Bordeaux ve Girond'da Sefardimler başlangıçtan beri bu kapsamın dışında tutulmuşlardı. Fransız Devrimi'nin 1791'de sağladığı eşitlik, Napoleon'un düşürülmesinden sonra Bearbonlar tarafından yeniden kuruldu. Fakat Fransa'ya ait olan 1815 yılında Prusya'ya geçen Ren bölgesinde "Decret İnfame" geçerliliğini 1847 yılına kadar korudu.

Fransız Yasalarının Alman Devletlerine Etkisi

Önce, hatırlatma yapmak için Alman devletlerinde eşitlik hareketlerine kısa bir bakış: Önce 1792 işgalinden (ve 1801 Luneville Barışı'ndan) sonra Ren'in sol yanındaki bölgelerde yaşayan Yahudiler, Fransız yurttaşları olarak tam eşitliği elde etmişlerdi. Batı Almanya'da, ya doğrudan Fransa'ya ait olduğu ya da egemenlik alanında bulunduğu müddetçe (1806-1813) Yahudiler için, daha sonra 1808 Kararnamesi'yle büyük ölçüde sınırlandırılan 1791 Eşitlik Yasası geçerliydi. Vestfalya Krallığı'nda Jeröme, 1808'de Yahudiler için çıkarılan bütün olağanüstü yasaların kaldırıldığını ve yurttaşlık hakları verildiğini hükme bağlamıştı. Aynı şey Berg Grandüklüğü için de geçerliydi. Fransız egemenliğinin sürdüğü kısa zaman dilimi (1810-1813/14) içinde üç ticaret kentinde de Yahudiler'e yurttaşlık hakkı tanınmıştı. O zamana kadar Yahudiler'in Bremen ve Lübeck'te oturması engellenmekteydi.

Ren Birliği devletleri farklı önlemlere başvurmuşlardı. Baden'de bir Zümreler Meclisi, Yahudiler'e 1808'de Miras Özgürlüğü hakkı tanımıştı, ama Belediye ve yerel yurttaşlık hakları sadece "şerefli" meslek sahiplerine veriliyordu; yani celep, faizci, eskici gibileri bu haktan yararlanamıyordu. Bavyera'da 1801 yılında, Kurfürst Maximilian IV. Josef, "Bu mutsuz insanlara giderek yararlı yurttaşlar haline gelebilecekleri bir kolaylık sağlamak istediği"ni açıklamıştı. (Wanda Kampmann, Almanlar ve Yahudiler, s. 128)

1804'te Yahudi çocuklarına genel halk okullarının kapısı açıldı. 1808'de Leibzoll kaldırıldı. Württemberg'te 1809 ve 1811 yıllarında Napoleon'un etkisi altında sağlanan reformlar kurtuluş savaşlarından sonra kısmen yeniden kaldırılmıştı.

1813'e kadar Saksonya, topraklarında Yahudi barındırmama ilkesine sadık kaldı. (Sadece Leipzig ve Dresden'de birkaç ayrıcalıklı aile yaşıyordu.) Frankfurt'ta ise Yahudiler'in özel yerlerde oturmak zorunda oldukları inancı ısrarla korunmaktaydı. Frankfurt Yahudileri'ne pazar ve tatil günlerinde serbestçe sokağa çıkma izni ancak 1898'de verilmişti. Yurttaşlık haklarına ise ancak 1811'de kavuştular, bunun için 440 bin Gulden ödemek zorunda bırakılmışlardı.

Viyana Kongresi ve Restorasyon

Napoleon'un egemenliği sallanmaya başlamış ve nihayet 1813 yılında Avusturya, Prusya ve Rusya'ya karşı giriştiği savaşta çökmüştü. Bir yandan Fransız büyük burjuvazisinin yayılma çabaları Avusturya'nın feodal güçlerinin ortak direnişi nedeniyle boşa çıkmıştı, öte yandan, endüstriyel İngiltere'nin ekonomik alandaki rekabeti ve Fransa işgali altında bulunan bölgelerde yabancı işgal birliklerine karşı direnişe geçen bağımsızlık hareketleri önemli rol oynamıştı.

1814 yılının Eylül sonlarında başlayan ve sekiz aydan fazla süren Viyana Kongresi, Avrupalı prens ve diplomat-

ların Fransız Devrimi'nin sonucunda, Fransa tarafından değiştirilen feodal iktidar ilişkilerini restore etme çabasını ifade ediyordu. Alman yurtseverler (örneğin Baron von Stein, Görres vs.) tarafından öne sürülen talepler -soyluların etkisinin az olduğu birleşik bir Alman Ulusal Devleti'nin kurulması- burada önemli bir rol oynamıyordu. Buna rağmen Fransız Devrimi'nden sonra 20 yıldan fazla bir süredir, burjuvazi yararına gelişen sosyal-ekonomik ilişkileri yeniden geri çekmek olanaklı değildi. Feodalizmle kapitalizm arasındaki çatışma Napoleon'un yenilgisinden sonra engellenemezdi. Gündemde olan toprak bölüşümü Almanya'da tek tek devletlerin parçalanmışlığını korumuştu; ne var ki burjuva demokrasisi için verilen mücadeleler güçleniyordu. Almanya'nın bazı bölgelerinde Yahudiler'in devlet işlerine katılımı Fransız birliklerinin çekilmesiyle birlikte haklarının giderek artan oranda kaldırılması konusunda herhangi bir değişiklik yaratmıyordu.

Frankfurt Yahudi Topluluğu Yahudiler'in medenî haklarını güvence altına alan 1811 Anlaşması'nın geri alınmasını, Viyana Kongresi'ne iki temsilciyle başvurarak protesto etmişti. 1814 Ekim'inde Kongre'ye sunulan dilekçede şöyle deniyordu: "Şimdi sorun, bütün yurttaşlık görevlerini fazlasıyla yerine getirmiş, oğulları, Almanya'nın kurtuluşu için mücadelelere katılmış, 3 bin doğuştan Alman'ın kendilerine resmen verilmiş yurttaşlık haklarına sahip olmaya devam mı edecekleri, yoksa eski dönemlerdeki gibi ezilecekleri midir?"

Fakat, Hamburg Senatosu, Yahudi sorunu kongrede görüşülmeden önce, ticaret kenti Hamburg'da Yahudi haklarının 1710'daki duruma gerilemesine itiraz etmesine rağmen, engelleyememişti. Aynı şey, Hannover Hildsheim, Braunschweig ve Hessen'de de gerçekleşti. Ticaret kentleri Bremen ve Lübeck halkı Yahudiler'in sürgün edilmesini talep etmişti. 1815'te Kongre'de "Musa dinine inananların gelecekteki durumları" üzerine görüşme yapıldı. Prusya delegesi olarak, Hardenberg, Alman Birliği'nin Yahudiler'e karşı 1812 Prusya yasalarına benzer bir politika izlemesini savunuyordu.

Hardenberg ve Avusturya delegesi olan Methernich'in onayıyla Wilhelm von Humboldt, Alman anayasası için bir taslak hazırladı. Taslağın hazırlanmasına Avusturya, Prusya, Hannover, Bavyera ve Württenberg temsilcileri katılmıştı. "Yahudi inancını benimseyenler, bütün yurttaşlık görevlerini yerine getirdikleri koşullarda, aynı yurttaşlık haklarına sahiptirler. Ve bu reformun anayasalara karşı olduğu yerlerde, birliğin üyeleri bu engelleri mümkün olduğunca ortadan kaldırmayı vaadederler.

Bu taslak kongreye katılanların çoğunluğu tarafından reddedilmiş ve yeni bir anlayış yaygınlaştırılmıştı: Birlik Meclisi, Almanya'da Yahudi inancını benimseyenlerin medenî haklarının iyileştirilmesi konusunda mümkün olduğunca ortak sonuçlara nasıl varabileceğini ve Yahudiler'e özellikle bütün yurttaşlık görevlerini yerine getirmeleri karşılığında medenî haklarının nasıl sağlanabileceği ve bu hakların nasıl güvence altına alınabileceğini görüşecektir. Ne var ki, o zamana kadar Yahudi inancını benimseyenler için tek tek devletlerde şimdiye kadar verilmiş haklar korunacaktır."

Böylece bütün devletlerde, Yahudi sorununa ortak çözümün bulunması gelecek zamana ertelenmişti. Fakat hiç olmazsa son cümleyle Yahudiler'in "tek tek birlik devletlerinde sahip oldukları hakları" korunuyordu. Bu kararlara karşı birçok kentten şiddetli protestolar geldi, çünkü birçok Birlik Devleti'nde hâlâ Napoleon'un yasaları geçerliydi. Bremen temsilcisi Senatör Schmidt, Fransızlar tarafından Kuzey Almanya'da Yahudiler'e verilen hakların "tek tek devletlere cümlesinin, tek tek devletler tarafından cümlesiyle değiştirilmesi" halinde Yahudiler için bağlayıcı olmaması gerektiğini açıklamıştı. Belirleyici cümle böylece, tek tek hükümetler tarafından verilen hakların korunmak zorunda olduğu biçiminde değişmişti. Yani Yahudiler'in elinden "Birlik Devletleri tarafından" değil, Fransızlar tarafından verilen haklar alınmıştı.

Kongrenin bitmesinden önce alınan önlemler şimdi daha da şiddetlenmiş, artık meşru bir uygulama haline gelmişti. Lübeck'de Senato, 56 Yahudi aileyi tehdit olarak gören kentteki tüccarların baskısı sonucunda bütün Yahudiler'i kentten

çıkarmıştı. Yurttaşlık haklarından kendi rızalarıyla vazgeçmeyi reddedince dükkânları mühürlenmiş ve mallarına el konulmuştu. 1816'da ise parasız pulsuz bırakılarak kentten sürülmüşlerdi. Hamburg'da özellikle tekstil alanında büyük tüccar ve fabrikatörlerden oluşan 200 aile "göz yumulan" Yahudilerdendi. Geriye kalan 10-12 bin Yahudi istenmiyordu. 14 günlük ikâmetleri için gerekli bedeli ödemedikleri taktirde kent dışına atılıyorlardı. Viyana'da çalışan Yahudiler sürekli kentten çıkmak zorundaydılar. Bir kapıdan çıkıyor, ötekinden giriyorlardı. Bu dönemde Hollanda, Yahudi eşitliğininkorunduğu tek ülke olarak bir istisnadır.

Prusya'da da Yahudiler'e karşı şiddetli saldırılar oluyordu. Değişiklik halkın başka kesimlerini de etkilemişti: Örneğin, köylü reformunun hemen kaldırılması nedeniyle köylülerin sosyal durumu sarsılmıştı. Bu dönem, Yahudiler'e Hıristiyan dinine geçmeleri için yapılan baskı ve zorlamalarla belirlenen bir dönemdi. Haklarının sınırlandırılmasına hizmet eden bütün önlemleri Yahudiler sadece Hıristiyan dinine geçmekle aşabiliyorlardı. Bu özellikle devlet bünyesinde görev alma konusunda böyleydi. Prusya'da "kurtuluş savaşına" katılan askerlere, savaş malulü olarak döndüklerinde devlet hizmetine alınacakları şeklinde güvence verilmişti.

Bu vaad Hıristiyanlar için yerine getirildi, ama Yahudiler için, savaşta kazandıkları nişanlar ne kadar yüksek olursa olsun, gerçekleşmedi. Savaşta ölen Yahudi askerlerin dul karılarının kendilerine malûl maaşı bağlanması için yaptıkları başvuru, dinleri öne sürülerek reddediliyordu. Çünkü, Kirschausen Adalet Bakanı'nın söylendiği gibi, "Ahlâkî düşüklük varsayımı, zamanla ilgili gösterilen bir yüreklilikle çürütülemez"di. Yaklaşık on yıl sonra, Yahudiler'in devlet görevine alınması için, şu koşul getiriliyordu: "Sivil bakım belgesi isteyen Yahudi dinine mensup savaş malüllerinin Musa Dini'ni benimsedikleri için devlet görevine alınmaları mümkün değildir; bu belge kendilerine Hıristiyanlığa geçtikleri taktirde verilecektir, çünkü din değiştirdikleri için hizmete alınmalarına yönelik engel ortadan kalkmış olacaktır. Berlin, 5 Ağustos 1826."

Eğitim alanındaki görevlere Yahudiler'in getirilmesine olanak sağlayan 1812 Kararnamesi'nin ilgili kısımları da, yürürlükten kaldırılmıştı. (1812'de Yahudiler'e, Fransız baskısı altında, Prusya'da Hıristiyanlarla aynı yurttaşlık hak ve özgürlükleri verilmişti.) Belediye Başkanlığı görevine gelmeleri yasaklanmıştı, Yahudi hukukçular ise Avukatlar Birliği'ne alınmıyordu. Gerekçe şuydu: "Sadece Hıristiyan dinini kabul edenler yeteneklidir." 1816 yılında, 1812 Kararnamesi'nin uygulanması için yapılan görüşmelerde, din değiştirme tartışmanın özünü oluşturuyordu. İçişleri Bakanı Schuchmann, kararnamenin eski biçimiyle güvence altına alınmasının "Kutsal İttifak"ın övgüye değer "Hıristiyan devlet ilkeleri"yle uyuşmadığını söylemekteydi: "Elbette namuslu ve saygın Yahudiler de var, bizzat ben böylelerini tanıyorum; fakat bütün olarak bu halkın karakterini oluşturan aşağılık bir kibir, kirli bir para hırsı ve sinci bir dolandırıcılık olmuştur ve ulusal bilinciyle kendisine saygı duyan bir ulusun, Yahudiler'i kendisiyle eşit görmesi olanaksızdır. Eğer bu zorla gerçekleşirse ya ulus onların seviyesine indirilecek ya da küçümseme, nefret ve baskıya dönüşecektir."

Maliye Bakanlığı sözcüsü Wohlfahrt da aynı pratik sonuçlara varıyordu: "En iyisi ülkede tek bir Yahudi'nin bile bulunmamasıdır. Ne var ki ülkemizde Yahudiler olduğuna göre, onlara katlanmak zorundayız, ama onları sürekli zararsız hale getirmeliyiz. Yahudiler'in Hıristiyan dinine geçmeleri kolaylaştırılmalıdır, bütün yurttaşlık hakları da bununla bağıntılıdır. Ancak bir Yahudi, Yahudi kaldığı sürece, hükümetin temsilcisi olarak Hıristiyan yurttaşlar üzerinde hükmedeceği bir devlet görevine gelemez."

Alman Nasyonalizmi ve Yahudi Kışkırtmaları

1816 yılında elde edilen kötü ürün ve savaş yıllarının neden olduğu yiyecek sıkıntısı çok sayıda köylüyü aç-sefil yaşamaya zorluyordu. Köylüler hâlâ topraklarında özel mülkiyet hakkına sahip değillerdi (Romanya hariç) ve topraklarını kaybetmelerine neden olan yüksek vergilerle soyluların insafına terkedilmişlerdi.

Viyana Kongresi'nin ardından soyluluk, egemenliğini, idarî mekanizmada ve ordu içinde en yüksek makamları işgal ederek, politik olarak da yeniden kurmuştu. Burjuvazi gümrük duvarları ve pazarda İngiliz mallarının rekabeti nedeniyle istediği gibi gelişemiyordu. Tam da bu zaman kesintisinde Almanya'da anti-feodal ulusal hareket yükselmeye başladı. Ne var ki hareket kararsızdı, çünkü burjuvazi soyluluğu tamamen ortadan kaldırmaya hazır değildi. Bu Alman nasyonalizmi (Napoleon'a karşı) "kurtuluş savaşları" sırasında ve önceleri kültürlü çevrelerde ortaya çıkmıştı. Gerici Alman nasyonalizmi esas itibariyle feodal egemenliğe karşı yönelmişti, ama daha sonra Yahudi karşıtı, kışkırtıcı propagandaya dönüştü. Yani devletin Yahudi karşıtı önlemleri tek başına değil, propagandistlerin, Alman ulusal birliğini hedefledikleri bu kışkırtmayla birlikte yürütülüyordu. Anti-semitist düşünceler, 19. yüzyıl başlarında çoğalan çok çeşitli yazılardan izlenebilmektedir. Bu yazılar 120 yıl sonra gündeme gelecek ırkçı ideolojilerden pek de farklı değillerdi.

Johannes Gottlieb Fichte "Alman Ulusuna Konuşmalar"ında Almanlar'ı, altında başka bir kökten gelen halka tahammül edemeyen "saf bir ırk" olarak tanımlıyordu. Yahudiler'e yurttaşlık haklarını vermek için Almanlar, "hepsinin kafalarını kesmek ve yerlerine içinde Yahudi düşüncesi bulunmayan başka kafalar koymak" zorundaydılar. Ne var ki Yahudiler varolduğuna göre, onlardan korunmak için onları sürmek gerekiyordu. Daha Fransız Devrimi esnasında Fichte, Yahudiliği bütün Avrupa'ya karşı komplo kuracak kötülerin iktidarı olarak nitelemişti: "Neredeyse bütün Avrupa ülkelerinde, güçlü, düşmanca duygulara sahip, kendisi dışında herkesle sürekli savaş halinde olan ve bazı yerlerde yurttaşlara korkunç derecede baskı yapan bir devlet gelişmektedir: Bu, Yahudiliktir."

Alman şair Ernest Moritz Arndt sadece Yahudiler'e değil, öteki halklara da karşıydı: "Yaşasın Pancermenizm! Panromanya ve Panslavanya bir dünya tarihi yaratamayacaktır."

Yahudiler için, onların Avrupa'yı basan veba olduklarını söylüyordu: "Avrupa'nın bütün bölgelerinden, baskı altında

kalan Yahudiler bu merkeze, Almanya'ya aktıklarına ve Almanya'yı pislik ve vebayla boğma tehdidinde bulunduklarına göre, bu akım özellikle doğrudan Polonya'dan geldiğine göre, hiç bir koşul altında, hiç bir istisna yapılmaksızın yabancı Yahudiler'in Almanya'ya alınmaması görüşü geçerli olmalıdır; Yahudiler'in yanlarında milyonlarca hazine getirdikleri kanıtlansa bile ülkeye alınmamalıdır. Jimnastikçi John şöyle diyordu: "Aşağı halklar ya da dinler yok olmak ya da yokedilmek zorundadır" ve "Polonyalılar, Fransızlar, papazlar, derebeyleri ve Yahudiler Almanya'nın felâketidir." Slavları ve Romanyalılar'ı özellikle hedeflemekte, onları "düşman halklar", "insan türünün aşağılık süprüntüleri", "piçler" ve "melez güruhu" olarak adlandırmaktadır.

1815 yılında Friedricn Rühs, Berlin'de kaleme aldığı "Yahudiler'in Yurttaşlık Hakları Talebi Üzerine" adlı yazısında Yahudiler'in eşitliğine karşı çıkıyor: "Yabancı bir halk, Almanlar'ın kısmen Hıristiyanlık sayesinde yararlandıkları haklardan yararlanamaz", çünkü, devlet "Hıristiyan Cermen bir devlettir." Ne var ki Rühs'ün hedefi daha kapsamlıydı. O, Yahudi halkının ortadan kaldırılmasını amaçlıyordu: "Onları, yumuşaklıkla Hıristiyanlığa ve böylece Almanlar'ın gerçek ulusal özelliklerini benimsemeye teşvik etmek, bu yolla Yahudi halkının zamanla çöküşünü sağlamak için herşey yapılmalıdır." O zamana kadar "yumuşak"lıktan ne anladığını çok açık biçimde dile getirmektedir. Yabancılar Yasası, Yahudi vergisi, çoğalmalarının önlenmesi, ekonomik denetim ve dış işaretler, örneğin "Volksschleife!"*.

1816'da "Almanlar'ın Refah ve Karakterinin Yahudiler Tarafından Tehlikeye Sokulması Üzerine" bir bildiri de Heidelberg'li Profesör Jakob Friedrich Fries tarafından yayınlanmıştı. Bildiride Fries "halk"tan kendisini sorumlu tuttuğunu, o nedenle de Yahudiler'den nefret ettiği iddiasından sonra kültürlü insanların sorumluluk alması gerektiği sonucuna varıyordu. "Yahudiliğe savaş ilân eden" Fries, "Bu kastın kökünü kurutmayı" talep etmekteydi. Üniversite Öğrencileri Birliği'nden, Birlik lideri olarak Yahudi

* Ulusal kimliği gösteren özel rozet. (y. n.)

öğrencileri çıkarırken de çok "halktan yana" davranmıştı.

Ne var ki, anti-semitistler sadece taraftar değil, hasım da kazanmışlardı: Regensburg'lu bir kütüphaneci olan August Krämer "Yahudiler'i ve Hıristiyan devletlere yönelttikleri talepleri" ve de "Yahudi ulusu üzerine sert önyargıların yumuşatılması"nı savunuyor ve ev hakkı ve hareket serbestisi talep ediyordu.

1816-17 yılında Baden'li papaz Johann Ludwig Ewald, Rühs'ün tahrik edici yazısına karşı tavır aldı. Rühs'e karşı, Yahudiler'in vatandaş olarak görülmesi gerektiğini, onların da sivil toplumun üyesi haline geldiklerini, ekonomik ve dinsel açıdan eşit olmaları gerektiğini savunuyordu.

Erlanger'li filozof ve siyasal bilimci Profesör Alexander Lips, Yahudiler'in dinini eleştiriyor, ama aynı zamanda, halkta varolan anti-semitik tavra karşı yapılması gerekenleri sıralıyordu: "Çocuğa bile Yahudi nefreti aşılıyoruz. Daha büyük yaşlarında onu söylentilerle besliyoruz, fakat onu içimizde üreten nedenleri ve içimizde yatan güdüleri kendi nefretimizi ve aramıza almama ruhunu yargılamıyoruz."

"Yahudiler'e karşı farklı davranırsak onlar da farklı olacaktır."

- Yahudiler'i vatandaşlık ve Hıristiyanlık düşüncesiyle, hümanizm ve adalet yoluyla eğiterek, "uzun zamandır unutulmuş kardeşlerimize elimizi uzatacağız".

"Hepp-Hepp Karışıklıkları"

Aydınlatıcı sözlere rağmen 1819 Ağustos'unda Würzburg'da Yahudiler'e karşı girişilen saldırılarda birçok Yahudi öldürüldü. Yahudiler'le dayanışma içinde bulunan profesörlerin yine Würzburg Üniversitesi'nden atılmasından sonra bir çağrı yayınlanmıştı: "Hıristiyan kardeşler! Haydi, haydi toplanın, dinimizin düşmanlarına karşı cesaret ve güçle donanın, İsa'nın katillerinin ırkını ezmenin zamanı gelmiştir. Onları ezmeliyiz ki sizlerin ve çocuklarımızın üzerinde egemen olmasınlar. Çünkü, Yahudi sürüsü şimdiden gururla başını kaldırmıştır... Yahudiler rahiplerimizi çarmıha germeden, kutsal yerlerimize tecavüz etmeden, ma-

betlerimizi yıkmadan, onlara ölüm! Henüz onlara karşı cesaretimiz var... onların kendi kendisine verdiği hükmü gerçekleştirelim... Vaftiz edilenler ayağa kalkın, bu kutsal bir davadır... Aramızda yaşayan ve herşeyi yiyip bitiren, çekirgeler gibi aramıza yayılan bu Yahudiler... Şimdi intikam günüdür! Savaş çığlığımız Hepp! Hepp!! Hepp!!tir. Bütün Yahudiler'e ölüm ve yıkım, ya kaçacak ya da öleceksiniz!" Bunun arkasından Würzburg'tan 400 Yahudinin öldürülmesi geldi. Birçoğu saldırıya uğramış, vurularak öldürülmüş ve dükkânları yakılıp yıkılmıştı.

Yahudiler'e karşı ayaklanma ruhu Franken ve Bavyera'nın kentlerine, Baden, Darmstadt, Mannheim, Bayreuth ve Heildelberg'e yayılmıştı. Meiningen'den Yahudiler sürülmüş ve 18 Ağustos'ta Karlsrühe'da sinagog ve evlerin kapısına şu kâğıt parçaları yapıştırılmıştı: "Yahudiler'e ölüm ve yıkım!"

Birçok kentte halkın Yahudiler'e karşı saldırısı askerî güçle önlenebilmişti. Düsseldorf, Danzig, Königsberg ve çok sayıda başka kentte Yahudi karşıtı gösteriler herhangi bir engelleme olmaksızın yapılmıştı.

Prusya'da aynı yıl, Hartwig von Hundt-Radowsky'nin kaleme aldığı ve Hepp-Hepp karışıklıklarından sonra, bir kez daha Yahudiler'in katledilmesine çağrı yapan "Yahudi Aynası" yazıldı. Buna göre, bir Yahudi'nin öldürülmesi, "ne günah, ne de suçtu", sadece bir zabıta vakasıydı. Yahudiler, Hindistan'daki plantasyonlarında çalıştırılmaları için İngilizler'e satılmalıydılar. Ve geriye kalan erkekler "hadım edilmeli, kadın ve kızlar genelevlere konmalıydı. En iyisi bütün ülkeyi bu haşerattan temizlemek"ti.

Yahudilik'te Reform Hareketi

Aydınlanmanın akılcı düşüncelerinden, herşeyden önce, soyluluk ve dinadamlarının feodal toplumdaki sözümona Tanrı tarafından kutsanmış iktidarları etkilenmişti. Soyluluk ve dinadamlarını iktidarda tutan dinî düşünme biçimleri yüzyıllardan bu yana kilise tarafından yaygınlaştırılmıştı. Ancak, burjuvazinin egemenliği ele geçirmekten çıkarı olması ve bilincin giderek artan önemi sonucunda dev-

letin kiliseye bağlılığı reddedilmiş, ya da aslında din eskimiş bir şey olarak görünmüştü. Yahudiler'in yaşadıkları çevreye, başka şeylerin yanısıra, burjuvazinin bir ulusal dayanışma oluşturmak amacıyla bağlantılı olarak, daha güçlü biçimde katılmaları nedeniyle aydınlanma Yahudiler'i de etkisi altına aldı.

Dinde ve insanların yaşamında gelenek ve yasaların korunması, Yahudi topluluğu içinde de sorgulanıyordu. Yahudiliğin düzeltilebilirliği giderek ön plana çıkmakta ve alışılmış sinagoglara kıyasla yapılış ve ibadet şeklinde bir dizi değişiklik gösteren Reform Tapınağı'nda yankısını bulmaktaydı. Bu tapınakta Almanca okunan duaların sayısı fazlalaşmış, dualardan Mesih'in gelişi ve Siyon'a dönüşle ilgili yerler çıkarılmıştı. Eşit olmak ve bununla bağıntılı olan o devlette kalmak umudu bu noktada etkili olmuştu. Yahudiler'in çevreye uyumunun fazla bir şeyi değiştir-mediği ve anti-semitizm hâlâ sürdüğü için, 1819'da "Yahudi Kültür ve Bilim Birliği" ortaya çıktı. Uyeleri, anti-semitizmin köklerini Yahudiliğin kendisinde arıyor ve o nedenle de dış dünyanın davranış biçimlerini ve ifade tarzlarını almaya, aynı zamanda da Yahudi dini ve kültürünü dış dünyaya yakınlaştırmaya çalışıyorlardı. Dernek, 1824 yılında etkisinin son derece az olması nedeniyle, kendisini feshettiğinde üyelerin çoğu akademik mesleklere girebilmek için din değiştirmişlerdi.

Derneğin eski başkanı Dr. Leopold Zuns bilimsel araştırmalara devam ederek, Yahudiliğin entegrasyonu için "Yahudiler'in İbadet Edişleri" (1837) ve "Yahudi Adları" (1837) adlı çalışmalarını kaleme aldı. Bu yazıların ağırlık noktası, Yahudiler'in topluma katılması için başvurulan bir dizi önlemi -yabancı isimlerin alınması ve Almanca dua- daha önce de uyguladıklarını kanıtlamaktı.

Yahudi dininin reformasyonuna bilimsel bir yaklaşım, çok sayıda reformist tarafından getirilen değişiklikler için ön koşuldu.

Reform hareketinin en önemli hahamlarından biri olan Abraham Geiger (1810-1874) hangi kısımların düzeltilebileceği, hangi kısımların düzeltilemeyeceği konusunda araştırma yapımasını istemekteydi.

Abraham Geiger, Yahudi geleneklerinin ve yasalarının yeni

zamana uygun olmadığından, bunların tarihsel gelişimin bir parçası olduklarından hareket ediyordu. O nedenle Yahudilik, Aydınlanma'nın ilerici fikirlerine uygun olarak bir dönüşüme uğratılmalıydı. Yahudiliğin özü korunmalı ama zamanla eklenmiş davranış normları kaldırılmalıydı.

Breslau Topluluğu'nun ortodoks hahamı, Geiger'in düşüncelerine onu topluluktan atarak tepki göstermişti.

Hamburg'ta Reform Tapınağı'nın dua kitabı da reform karşıtlarının saldırılarından kurtulamamış, kitabın kullanılması başhaham Isacc Bernays tarafından yasaklanmıştır.

Bu sert önlemler reformistler arasında dayanışmayı arttırmıştı. Samuel Holdheim (1806-1860) "Hahamların Özelliği ve Yahudi Evliliğinin İlkeleri Üzerine" adlı kitabında kendi konumunu da anlatmaktaydı. Evlilik-Sabbat ve tatil günü kuralları, yargıçlık işleri gibi, devletin etki alanına bırakılmalı ve Yahudi inancının en önemli kısmı olarak Yahudi ibadet biçimleri Yahudi topluluğu tarafından özerk biçimde yerine getirilmeliydi.

Geiger ayrıca, üniversitelerde bir Yahudi Teoloji Fakültesi kurma girişiminde bulunmuş, ne var ki bu girişim başarısız kalmıştı. Teoloji fakülteleri yerine, Yahudiliğin çeşitli yönleriyle ilgilenen bazı haham seminerleri, araştırma ve eğitim enstitüleri ortaya çıkmıştı.

Reform hareketi içinde oluşan çeşitli eylemlerin yanı sıra Yahudi tarihi üzerine ilk kez yayınlanmış yazılar da Yahudi eğitimine katkı sağlıyordu.

Yahudi Teoloji Semineri Doçenti ve Breslau Üniversitesi Profesörü Heinrich Graetz (1817-1891) 1853 ve 1875'te "En Eski Çağlardan Günümüze Kadar Yahudi Tarihi" adlı II ciltlik ve "Yahudi Halk Hikâyeleri" adlı üç ciltlik eserler yayınlanmıştı.

Galiçyalı aydınlanmacı Krochmal (1785-1840) -1851'de Zuns tarafından yayınlanmış "More Newuche ha-Seman" (Günümüzün Şaşkınlarının Klavuzu") adlı kitabın yazarı- ve Salome Juda Rapoport (1790-1867) Yahudi kültürünü ve dilini incelemişlerdi.

Düzeltilecek tek tek noktalar üzerine farklı görüşlerin derlenmesi ve karar altına alınarak kesinleşmesi gerekiyordu. Bu amaçla 1844'te ilk Haham Meclisi Bra-

unschweig'ta toplandı. Dinsel sorunlar üzerine karar alacak bir kurul oluşturulamadığı için 1845'te Frankfurt'ta ikinci, 1846'da Breslau'da üçüncü konferans yapılmış, fakat bu konferanslar amacına ulaşamamıştı.

Ayrılıkçı reform toplulukları Macaristan, ABD ve Batı Avrupa'da yaygınlaşıyordu.

Bir çok Alman reform yanlısının bu tür dinî sınırlamaların olmadığı ABD'ye göç etmesi ve 1848 olayları nedeniyle, Haham Reform Meclisi, bir daha ancak 19. yüzyılın 60'lı yıllarında Kassel'da toplanabilmişti.

Bu kez, hahamlar, bilim adamları ve topluluk üyelerinden oluşan bir "Synode" oluşturulmuştu; bu, reform hareketinin en yüksek merciiydi. 1869 ve 1871'de yapılan "Synode"lar, süren asimilasyona karşı direniyorlar, bunu, Yahudi inancıyla toplumun geri kalan kısmının yaşam ve inanç biçimleri arasında oluşturulmuş çelişkilere saldırarak yapıyorlardı. Ayrıca, dinleri uzlaşmaya çağırıyor ve hiç bir dine bağlı olmayan genel okullar kurulmasını öneriyorlardı; bu okullarda çocuklar hangi dine mensupsa o din hakkında bilgi edinebileceklerdi.

Reformun ana hatları hazırlanmıştı: İsrail'in görevi yeniden bir ulus kurmakta değil, öğretisini yayma, henüz ona ulaşamamış halklara yakınlaşma ve onlarla tek tanrı altında birleşme misyonunda yatmaktaydı.

Bu düşünce, Talmud'ta, bu misyon için Yahudi halkının dağılmasının iyi olduğunu açıklayan bir iradeye dayandırılmaktadır: "Tanrı, ona hamdolsun, onu halkların arasına dağıtarak İsrail'e iyilik etti."

KAYNAK

- *Yahudi Halkının Tarihi*, H. H. Ben Sasson, Cilt 3, s. 45/46, 137-144.
- *Ve Bütün Halkların Arasına Dağıldılar*, Werner Keller, s. 422-451.
- *Almanya'da Yahudiler'in Tarihi*, Ismar Elbogen, Elenore Sterling s. 172-234.
- *Almanya'da Yahudiler*, Adler, s. 42-72.

1848 MART DEVRİMİ'NDEN 90'LI YILLARA

19. yüzyıl'ın 40'lı yıllarında Yahudi eşitliği ilkesi geniş destek kazanmıştı. Prusya Meclisi tarafından 1847'de "Yahudiler'in Koşulları Üzerine" çıkarılan yasa, onlara Hıristiyan uyruklarla aynı hakları tanımaktaydı. "Polis gücü ve yürütme erkiyle bağıntılı olmadığı koşullarda" devlet ve belediye görevlerinde bulunma hakkı tanınmıştı. Öğretmen olabilecek, üniversitelerde tıp, doğa bilimleri, filoloji profesörü olarak çalışabileceklerdi, ne var ki ilahiyat alanı Yahudiler'e hâlâ yasaktı.

48 Devrimi Orta Avrupa Yahudiler'i'nin eşitliğe kavuşma süreçlerine yoğun etkide bulunmuştu. Haziran 1848'de Frankfurt Paulskirche'de toplanan Birinci Alman Ulusal Meclisi'nde bir çok Yahudi temsilci vardı; bunların arasında, başkalarının yanı sıra, başkan yardımcılığına seçilen Gabriel Riesser de bulunuyordu. Paulskirche Anayasası'nda şu paragraf yer almıştı: "Yurttaşlık haklarının kullanılması şu andan itibaren dini inançtan bağımsızdır."

19. yüzyılın 50'li yılları 1848-49 devrimci ayaklanmalarının yenilgiye uğramasından sonra yaşanmaya başlanan gericilik yıllarıydı. Gerçi Yahudiler'e tanınan hakların pek azı geri alınmıştı (örneğin Papa IX. Pirus, Roma Yahudileri'ni yeniden gettolarda yaşamamaya zorlamıştı). Fakat Orta Avrupa ülkelerinin çoğunda idarî ayrımcılık sürüyordu. Birçok Alman devletinde, hareket özgürlüğü ve meslekî konularda yine (daha doğrusu hâlâ) sınırlamalar vardı. Örneğin Prusya'da, hâlâ devlet görevlerine alınmıyorlardı. Avusturya'da toprak sahibi olmaları ve aka-

demik meslekler edinmeleri engelleniyordu. Yahudiler Avusturya'da nihayet 1867'de tam eşitliğe kavuşabildiler.

İtalya'da Yahudiler'in hukukî durumunun düzeltilmesi (1848'den bu yana hukuksal eşitliğin gündemde olduğu Sardunya hariç) sürüncemede kalmıştı. Bu arada bir olay kamuoyunu meşgul etti: O zamanlar henüz Papalık egemenliğinde bulunan Bologno'da, polis, 1858 yılında, "gizlice vaftiz edildiği" iddiasıyla bir Yahudi çocuğu kaçırmıştı. Fakat 1870'de Papalığın dünyevî egemenliği son bulduğunda ve Roma, Birleşik İtalya'nın başkenti olarak açıklandığında, Romalı Yahudiler'e de eşitlik verildi.

Eşitliğe karşı inatla direnen devletlerden biri de İsviçre'ydi. Hattâ İsviçre sınırları içinde ikâmet etmek Yahudiler'e yasaklanmıştı. Sadece Aargau Kantonu'nda yerleşebiliyorlardı ve elbette burada da yurttaşlık haklarına sahip değillerdi.

1862'de İsviçre'de bu konuya ilişkin bir referandum yapıldı: Referanduma katılanların büyük çoğunluğu Yahudiler'e haklarının verilmesini reddetti. Nihayet eşitlik ilkesi orada da 1874 yılında kabul edildi.

Yahudiler'in Avrupa dillerinde aktif olduğu ilk alan basın alanıydı. Liberal ve radikal basında özel bir rol oynayan Yahudiler, edebiyat, müzik ve resim gibi çeşitli alanlarda da önem kazanmışlardı. Burada sadece Heinrich Heine (1797-1856), Mendelssohn-Barthold, Offenbach, Rachel ve Sarah Bernhordt, Fransa'da Camilla, Pissaro ya da Max Liebermann'ın adlarını belirtmek yeter. 48 Devrimi'nin tahlili ve tarihi için Engels'in "Almanya'da Devrim ve Karşı-Devrim" (1851-52'de yazıldı) adlı kitabı ile (Marx-Engels, Eserler, Cilt 8, s. 5-108), ayrıca Marx'ın "Luis Bonaparte'ın 18. Brumeri" (1852, Marx-Engels, Eserler, Cilt 8, s. 109-207) adlı kitabına bakılabilir.

Marx: "Yahudi Sorununa İlişkin"

1843'te Marx, Hegelci Bruno Bauer'in iki yazısına yanıt olarak "Yahudi Sorununa İlişkin" bir araştırma kaleme aldı. Gerek Bauer, gerekse de Marx yazılarında "eşitlik" kavramını açıklamayı amaçlıyorlardı. Daha önce söylendiği

gibi, 40'lı yılların başında Yahudiler'in eşitliği dilekçelerde ve Meclis tartışmalarında ele alınmıştı. Henüz Hıristiyan devlet ilkeleri egemendi, yurttaşlar (sadece fiilen değil hukuken de) özgür değildi ve toplum ayrıcalıklar üzerine kurulmuştu. Yahudiler'in eşitliği sorununu dinî açıdan ele alan Bauer, eşitliğe daha "yatkın" olan tarafın Hıristiyanlar mı yoksa Yahudiler mi olduğunu sormaktaydı.

Bauer, kendi "seçilmişlik inancı" içinde sıkışıp kalmış bu halkın eşitlik talep etmesinin bir çelişki olduğunu söylüyordu. Yahudiler'in önce dinî "kuruntular"dan kurtulması gerekiyordu.

Marx'ın yazısı ise, dar anlamda "Yahudi Sorunu"ndan çok devlet sorununu ele almaktadır: Marx'ın bu yazısı her şeyden önce burjuva toplumun eleştirisidir.

Yazı, herhangi bir dinî grubun siyasî eşitliği sorununu tartışmaz, terine şu soruyu sorar: Hangi eşitlik istenmelidir? Bugüne kadar ulaşılmış politik eşitlik (bkz. 1789) insanları "genel" ve "özel" insanlar olarak ikiye bölmüştü. Sözkonusu politik eşitlik özel "egoizm" alanını güvence altına almış ve özel çıkarlar hakkını ilân etmişti.

"İnsanın bir başka insanda gerçekleşmesine değil, kaşısındaki insanda özgürlüğünün engellerini görmesine yol açar." Politik eşitlik egoist, bağımsız ve bireye indirgenmiştir. İnsanların gerçek eşitliği, insanın gücünü toplumsal güç olarak tanıyıp örgütlendiğinde gerçekleşecektir. Şimdi amaç herhangi bir dinî grubun eşitliğini sağlamaktan çok, sadece çıplak bireyler olarak değil, tür olarak insanlığın kurtuluşunu sağlayacak toplumsal düzenin radikal biçimde değişimidir. Yani amaç, insanla toplum arasındaki bölünmeyi ortadan kaldırmaktır.

Yahudiler'in toplumsal işlevini Marx, salt para kazanma işlevi olarak görmektedir. Yahudiliğin ampirik karakteri özel çıkar ve bezirgânlık, dünyevî tanrısı ise paradır. "Bezirgânın oluşma koşullarını, yani ortaya çıkabilme olanaklarını ortadan kaldıracak bir toplumsal örgütlenme, Yahudi'nin oluşmasını olanaksız kılacaktır. Yahudi'nin dinî bilinci, toplumun gerçek yaşam rüzgârı içinde buharlaşıp çözülecektir." Hıristiyan dünyada bizzat burjuva toplumu

özel çıkarı bir ilke, parayı ise herşeyin ortak değeri durumuna yükseltmiştir. Yahudiliği burjuva toplumu olanaklı kılmış ve teşvik etmiştir. Toplum, bezirgânları ve onların ekonomik koşullarını ortadan kaldırdığında Yahudilik de ortadan kalkacaktır: "Yahudiler'in toplumsal eşitliğe kavuşmaları toplumun Yahudilikten kurtulması demektir." Buna göre Yahudi sorunu, aynı zamanda kapitalist toplumda insanın sorunudur ve sadece daha üst bir ilişki içinde çözümlenebilir. Bu yazıda Marx, Yahudiliği bir yansıma olarak kullanıyor ve tefecilerden oluşan küçük bir grupla sınırlandırıyor olsa da, Yahudiler'e karşı salt Yahudi oldukları için mücadele edenlerin, asıl düşmanın üzerinden dikkatleri çekmekte olduğu açıktır.

Marx, Yahudi sorununa ilişkin çok önceleri aldığı bu tavrı daha sonraki yıllarda ne geliştirmiş ne de düzeltmiştir. 80'li yılların anti-semitizmine ve Rusya'da yaşanan ilk pogromlara yetişmiş olmasına rağmen, konuya ilişkin bunun dışında görüş getirmemiştir. Friedrich Engels ise 90'lı yıllarda, anti-semitizmin tehlikeli boyutlara varacağı görüldüğünde, konuya ilişkin tavır almıştır.

1873'ten Beri Almanya'da Anti-semitizm

1848 Devrimi'nin yenilgisi, önceleri Yahudi eşitliğini Mart'tan önceki durumuna geriletmişti. Ne var ki, gelişen burjuvazinin politik ve ekonomik entegrasyonu Prusya Bonapartizmi'nin belli liberal tavizler vermesini gerektiriyordu. 1866'da Avusturya'ya karşı kazanılan zaferle birlikte Prusya yönetiminde küçük bir Alman imparatorluğu kurma çabası elle tutulur ölçüde yoğunlaşmıştı. Prusya, burjuvazi için egemenliği "hazırlamış" ve Yunkerlerle burjuvazinin uzun süre bir arada yaşayacağı bir yapı kurmuştu. Daha Kuzey Almanya Birliği'nin kuruluşunda, kısmen liberal olan Güney Almanya Devletleri'nin yarı feodal Prusya'ya katılmasını sağlayabilmek için Bismarck liberal tavizler vermişti.

1869 yılında Kuzey Alman Birliği'nde ifade edilen hukuk alanındaki biçimsel eşitliğin arka planında bu olgu vardı. Yani bu durum, derin devrimci demokratik dönüşüm süreçlerinin

değil, yukarıdan verilen bir tür "lütuf buyrultusu"nun sonucuydu (söz konusu bu hakların geri alınabileceği tehdidi ise sürekli gündemdeydi ve bu tehdit nihayet 1933'te gerçekleşti). Yahudiler'in hukuksal eşitliği, geçen on yıl içinde uzun süreli (sadece 1857-1859 arası kesintiye uğradı) yüksek konjonktür esnasında aralarından bazılarının gerçek toplumsal yükselişine de bir yanıttı. Bunlar girişimci ve serbest meslek sahibi (doktor, avukat, muhabir) olarak önemli mevkilere gelmişlerdi. Fakat devlet bürokrasisi, daha sonra da değişmeyeceği gibi, Yahudiler'e genel olarak kapalıydı. Bütün Yahudiler'e kâğıt üzerinde ilk kez tam hukuksal eşitlik tanıyan 1869 yasasının bütün önemine rağmen, yüzyıllarca öncelere dayanan antisemitizmin gücünü koruduğu ve daha sonra otoriter devlet içinde çözülememiş sosyal problemlerin ifadesi olarak toplumsallaştığını görmezden gelmek olanaksızdır. 19. yüzyıl ortalarında Almanya'da Yahudiler'in yükselişi, yükselen kapitalizmin yükselen konjonktürü ve çekinerek uygulanan liberalizmle sıkı bağlantı içindedir. Kendilerini yoğun biçimde liberal fikirlerle özdeşleştiren ve Katolik Kilisesi'yle anlaşmazlıkta Bismarck'ı destekleyenler öncelikle kültürlü burjuva Yahudiler'di. Bunlar aynı şekilde, Bismarck'ın nasyonal sosyalistlerle ittifakını ve getirdiği ekonomik yasalar kapitalist genişlemeyi önemli ölçüde kolaylaştıran Delbrück-Camphausen (1867-71) başkanlığında uygulanan reformları hoşnutlukla karşılamışlardı.

Sonra 1873 krizi bulutsuz gökten inen yıldırım gibi geldi. Daha 1872'de, sadece bir yıl içinde, geçen seksen yılda kurulanların iki katı kadar anonim şirket -bunların 49'u bankaydı- kurulmuştu. Kuruluş humması, borsa spekülasyonu ve hızlı bir zenginleşme döneminden sonra gelen gerçekten ağır ve uzun süreli ilk kapitalist krizin darbesi daha ağır olmuştu. Şiddeti itibariyle kesinlikle 1929 dünya ekonomik kriziyle karşılaştırılabilecek bu kriz, 20 yıl sürmüştü; 1873-79 dönemi en şiddetli çöküş dönemiydi. Bu döneme fazla üretim krizinin yolaçtığı fiyat düşüklüğü eşlik etmekteydi. Fiyat düşüklüğünden en çok etkilenen demir ve kömür endüstrisiyle tarım sektörü olmuştu. Toprak spekülasyonuyla kamçılanan derebeyi serveti ikiye üçe katlanırken, tarım

"altın on yıl"ını geride bırakmıştı. Kriz sırasında çiftçilerin paraları yüksek ipotek faizlerinden daha hızlı düşüyor; Elbe'nin doğusunda paranın yüzde 50'sini, batısında ise yaklaşık yüzde 30'unu kemiriyordu. İşverenler ise rasyonalizasyona geçmişler, ücretleri aşağı çekmişlerdi. Örneğin Krupp, "kendi" işçilerinin ücretlerini 1879'a kadar yarıya indirmişti. 1873-1879'daki (uzun süreli bunalımın) ilk dönemine ilişkin hoşnutsuzluk ve yönsüzlük halkın çoğunluğunu sarsmış durumdaydı. Ağır tarım krizi (özellikle 1876'dan sonra) Prusya-Alman devletinin, Doğu Elbe büyük toprak sahiplerinin oluşturduğu toplumsal belkemiğini kırma tehdidinde bulunuyordu. Koruma talepleri gelmeye başlamıştı: 1874'te yeni kurulan "Alman Demir Çelik Endüstrisi Birliği"nden, 1876'da o zamana kadar geleneksel olarak desteksiz yürüyen Doğu Elbe büyük toprak sahiplerinden geliyordu bu talep. Bunlar, Yunkerlerin "kaymak tabakası"nı içine alan ve anti-liberal olduğunu vurgulayan "Vergi ve Ekonomik Reformlar Birliği"nde birleşmişlerdi. Krizin etkilediği endüstri ve tarım sektöründen çıkar gruplarının -ilk başlarda özgül durumlarının iyileştirilmesi için birbirlerine son derece karşıt tasarıları savunuyorlardı- yakınlaşması ve şekillenmesi, Almanya'da I. Dünya Savaşı'na kadar devam eden politik gelişim için büyük öneme sahiptir. 1877'de bu güçlü gruplar arasında ortak bir program şeklen karara bağlanmıştı. Ana talep şuydu: Gümrük vergisi konulması.

Fakat serbestlik yanlısı ulusal liberallerle Bismarck'a düşman Katolik merkezleri, Reichstag'da çoğunluk oluşturmak için, yanlarına çekmeyi başaramamışlardı. Ancak imparatoru hedefleyen iki suikastten sonra "kızıl teröre karşı" yapılan seçimler (1878), muhafazakârlara büyük kazanımlar sağlamış, liberalleri bölen muhafazakârlar, bunlardan bir kısmını gümrük koruması için kazanmışlardı. Açıkça gerici olan sınıf yasaları, 1878-79, büyük çiftçilerin yararına, gıda maddeleri fiyatının olağanüstü yükselmesi sayesinde, krizi alt sınıf ve kesimlere yüklemişlerdi.

Ağır endüstriyle büyük toprak sahiplerinin birliği, Prusya Bonapartizmi'nin statükosunu sağlamlaştırmış, eski iktidar parçalarının konumlarını genişletmişti. 1878'de sosya-

listlere karşı yasanın onaylanmasıyla, burjuvazinin ekonomik politika itibariyle liberal kanadı da muhafazakâr-tarım ve büyük sanayi iktidar karteline dahil olmuştur. "Büyük buhran" sırasında şekillenme sürecinin tarihi, modern anti-semitizmin, onun kitle tabanının ve egemen seçkinlerce işlevselleştirilmesinin önemli nedenidir. Çünkü kriz başgösterdikten sonra -zaten modern kapitalizme uyum süreciyle sarsılmıştı- bir suçlu aranmış ve bulunmuştu.

"Bütün liberal hareketle hesaplaşılıyordu: 'Liberal' sözcüğü küfür yerine kullanılıyordu artık. Yeni dönemin düşmanları için liberalizm, İlerleme Partisi'yle Ulusal Liberal Parti'de cisimleşmişti ve iki parti de 'Yahudi' olarak damgalanıyordu." (Paul W. Massing, Politik Anti-semitizmin Öncesi, s. 44. Sosyolojiye İlişkin Frankfurt Yazıları, Cilt 8) Toplumsal parçalanmaya çok etkili biçimde tanık olan geleneksel orta kesimler (zanaatkârlar, küçük girişimciler, memurlar, küçük köylüler) dünyanın sonu gelmiş gibi bir ruh hali içinde düşman varsayılanlara -liberaller ve Yahudiler- saldırarak tepki gösteriyorlardı. Muhabir W. Marr ekonomik kriz başladığında sansasyonel ölçüde başarılı (altı yılda 12 baskı) bir anti-semitist broşür yayınlamıştı: "Yahudiliğin, Cermenlik Karşısında Zaferi" özellikle önemli olan şu ekti: "Dinî olmayan açıdan değerlendirildiğinde..."

Demek ki Yahudiler ilk kez bir dinî inanç topluluğu olarak değil, bir "ırk" olarak saldırıya uğruyorlardı. Onların karşısına Hıristiyanlar değil, Cermenler konmuştu. Son derece karamsar-trajik bir üslûpla Cermenlere karşı "Yahudi ırkının zaferi" kehanetinde bulunuluyor ve "Yahudi ırkının", bugün "Almanya'nın sosyo-politik diktatörü" olma şansına sahip olduğu söyleniyordu. İşte tam da bu üstün konumları bir ölüm kalım mücadelesini gerekli kılmakta ve barış içinde birarada yaşamayı olanaksızlaştırmaktaydı. "Hıristiyan Avrupa'nın Çöküşü" Marr'a kaçınılmaz görünmekte ya da en iyi ihtimalle, Avrupa'nın Yahudiliğe karşı son bir karşı saldırısıyla durdurulabilir görünmekteydi.

Büyük ihtimalle, Cermenlik teslim olmadan önce bir *"patlama"* bir *"felâket"* gerçekleşecekti. "Burada genel katliamın kaçınılmaz olduğu ve kontrol edilemeyeceği açıklanmakta-

dır." (P. Massing, s. 7) Broşürü yayınlanıncaya kadar son derce başarısız olan Marr, kendisini de Yahudiler'le liberallerin bir kenara attığı seçkinlerden sayıyordu. "Üstün Yahudi ırkına" karşı kompleks yüklü nefret tiradları, belli ki kapitalizm öncesi kesimlerin bir "kaçınılmaz" ve "doğal olarak" üzerlerine gelen ve toplumsal statüleriyle kültürel geleneklerini dinamitleyen kapitalist kriz karşısında duydukları akıldışı kuşkularından kaynaklanmaktaydı. Böylece bir günah keçisi sunulmuş oluyordu. 1789'da Marr, bu adı tanıyan ilk örgüt olan ve liderlik ilkesine göre yapılanmış "Anti-semitler Birliği"ni kurdu. Birliğin amacı, "Alman anavatanını Yahudileştirmekten tamamen kurtarmak" ve "Cermenliğin Yahudilik tarafından geriletilmesine, yasal bütün araçlarla engel olmak"tı. (Pulzer'den, Almanya ve Avusturya'da Politik Anti-semitizmin Ortaya Çıkışı, 1867-1914.)

Irkçı temelde anti-semitist propagandanın kitleleri etkilediğini ilk anlayan ve kullanan Marr, kendisini *modern kapitalizmin yozlaştırıcı etkisinden düşkırıklığına uğrayarak sağa geçen eski bir 48'li, "eski bir radikal"* olarak tanımlıyordu. Bunun ne kadar doğru olduğunu kanıtlamak çok zor olmasına rağmen, bu anlatımda simgeleşen Prusya-Alman İmparatorluğu'nun birleşmesinden ve Almanya'da burjuva devrimi çağının kapanmasından sonra, Alman küçük burjuvazisinin geniş kesimlerinin sağa yönelmesiydi.

Emperyalist Ideolojinin Varyasyonu Olarak Irkçılık

Bir kaç ay sonra 1874-1879'da vahim etkilerinin görülmesinin kaçınılmaz olduğu seri makaleler yayınlanmaya başlamıştı; Otto Glagau, orta kesimlerin en çok okuduğu bir eğlence gazetesi olan "Gartenlaube"de (1.382.000 baskı) yayınlıyordu bu yazıları. Bu yazılarda okuyucuların içinde bulundğu zorluklara Marr'ın yazılarından daha somut biçimde değinilmekte ve korkuları anti-semitik açıdan sömürülmekteydi. Yahudi milletvekilleri, zanaatkârlarla tarımın zararına, ticaret, borsa ve büyük girişim sektörlerinin

desteklendiği yasalardan sorumlu tutuluyorlardı. Glagau, girişimcilerin ve spekülatörlerin yüzde 90'ının Yahudi olduğunu iddia etmiş, herkes de buna inanmıştı. Antisemitizmin özelliklerinden biri Yahudiler'in sözde köylü düşmanı olduğunu söylemekti; bu, onların tarımsal kredi veren işlevlerine dayanılarak iddia edilmekteydi. Otto Glagau, şöyle diyor: "Bütün Yahudiler ve Yahudi kökünden gelenler tarıma doğuştan karşıdırlar." (Pulzer, s. 62) Küçük burjuva okurlarının karamsarlığını beceriyle ele alır: "En ağır ve gayri-doğal suçlar gündemdedir-cinayet ve soygun, baskın ve hırsızlık köyleri ve kentleri güvensiz hale getirmiştir. Dolandırıcılık ve ihtilas ortalığı kasıp kavuruyor, intihar salgın haline geldi. Dilenciler ve serseriler yığınlar halinde dolaşıp duruyorlar. Ceza ve tutukevleri ağzına kadar dolu. Sulh ve ağır ceza davaları, iflas ve icra işlemlerinin sayısı çok büyük... Zanaat serbestisi, usta-kalfa-çırak arasındaki her türlü bağı parçalamış, bir zamanlar kent halkının çekirdeğini oluşturan zanaatçı zümresi mahvolmuştur." (Pulzer, s. 79)

Glagau, "kap-kaççı sermaye" ile "üretici sermaye" arasında ayrım yapmakta ve soyut para sermayesini özellikle tehlikeli ve tam da Yahudiler'e özgür bir şey olarak alaya almaktadır. Para sermaye ile tarımsal-endüstriyel sermaye ("üretici", "kapkaççı") ayrımı, sonraları, borçlanmış orta kesimin sorunlarını sahte bir anti-kapitalizmle ele almak ve "kapkaççı Yahudi canavarını"; "halk düşmanı" olarak (A. Hitler, Kavgam, s. 232) lanetlemek için, Naziler tarafından da kullanılmıştır. P. Massing, Glagau hakkında şu kapsamlı değerlendirmeyi yapmaktadır: "Yahudilik, liberalizm, Manchester teorisi, modern burjuvazi, genel olarak politik partiler üzerine görüşleri daha sonraki nasyonal sozyalizmin düşünce dünyasıyla olağanüstü benzerlikler göstermektedir."

1871-1873 yıllarındaki iktisadî gelişim sayesinde şiddetlenmiş olan anti-semitizmin doğrudan politik ağırlık kazanmasının nedeni, iki önemli politik grubun anti-semitizmi bayrak yapmasıydı: Bunlar, Bismarck'ın kapitalizm yanlısı reformlarını fazla ileri bulan Yunker kökenli muhafazakarla, Bismarck ile Katolik Kilisesi arasındaki dinî siyasî mücade-

leye ("Kültür mücadelesine") girmiş ve Katolik Kilisesi'nin nisbî bağımsızlığını tehdit altında gören (öte yandan Bismarck, Katolikleri Avusturya'nın doğal müttefikleri ve Don Monarşisi de dahil büyük Almanya çözümünden yana olan insanlar olarak görüyordu) Katolik *Merkez*'di.

Anti-semitizm, her ikisi için de, Bismarck'ın nasyonal liberallerle kurduğu taktik ittifakına saldırmanın ve anti-liberal ve anti-Yahudi ajitasyonla kendilerine taban yaratmanın aracıydı. 1875'te aşırı muhafazakâr gazete "Kreuzzeitung" ilk olarak bir seri anti-semitist yazı yayınlamaya başladı. "Bismarck-Delbrück-Camphausen Dönemi" adlı makalede şöyle deniyordu: "Banka, hisse senedi ve Borsa'ya tanınan ayrıcalıklar, gerçeklerin gösterdiği gibi, Yahudi ayrıcalıklarıdır. O nedenle de bunlar Yahudi basını, Yahudi bilim adamları ve Yahudi halk temsilcileri tarafından tamamen desteklenmekte ve geliştirilmektedir." (Pulzer'den alınmıştır, s. 78) 1866'dan sonraki bütün nasyonal liberal dönem, "Yahudiler tarafından ve Yahudiler için yürütülen politika ve yasama faaliyetinden" başka bir şeye yol açmamıştı. Katolik gazete "Germania" 1875 yılında bir dizi klasik anti-semitist ilke üretmişti, bunlar Yahudiler'in tarihsel olarak oluşmuş özel durumları temelinde yükseliyordu: Yahudiler üretici mesleklerde hemen hemen hiç yoklardı, Hıristiyan halkın sırtından geçiniyorlardı, yüksek eğitim kurumlarında ise hakettiklerinin ötesinde talepte bulunuyorlardı vs. "Yahudiler'den alış veriş etmeyin" ya da "Yahudiler'den borç almayın!", Hıristiyanların Yahudi baskısından kurtuluşu için sunulan Katolik öneriler bunlardı. "Kültür savaşı"nda Bismarck'a verilen Yahudi-liberal destek şimdi Merkez Partisi'nin kariyer değiştirmesine yol açıyordu: Bu sadece, "Yahudiler'in Alman halkını herhangi bir engelle karşılaşmadan aldatması ve sömürmesine olarak sağlayan" bir şaşırtma manevrasıydı. 70'li yılların sonunda Bismarck'ın kültür savaşı kesintiye uğradığında ve nasyonal liberal dönem geride kaldığında merkezin anti-semitizmi için en güçlü saik ortadan kalkmıştı. (Sırası gelmişken, anti-semitizmin başlıca destekçilerinden biri Avusturya Katolik Kilisesi'ydi.)

70'li yılların ortalarında Bismarck'ın imparatorluğu, Bonapartist sistemin belli ölçülerde demokratikleştirilmesi için önemli tavizler vermeden, bir liberal çoğunlukla yönetemeyeceği giderek açıklık kazanmaktaydı. Ne var ki bu, Yunkerler monarşisinin ve ağır endüstrinin -bu anlamda daha önce söylendiği gibi, ağır endüstriyle büyük toprak sahiplerinin yakınlaşması ilk kez oluyordu- çıkarlarıyla açık biçimde çelişmekteydi. Kriz, işçilerin radikalleşmesine de yol açmış ve iki temel işçi örgütünü -ADAV (Lasalle, Schneitzer) ve SDAP (Eisenacher)- Alman Sosyal Demokrat Partisi'nde birleştirmiş ve soldan gelen politik baskıyı güçlendirmişti. Bu gelişim süreçleri, tehlikeli bir koalisyonun ortaya çıkışı karşısında mutlakiyetçi devleti savunmayı Bismarck'ın en öncelikli görevi haline getirmişti. Bismarck'ın politik stratejisi liberalleri önemli ölçüde güçsüzleştirmek, sosyalistleri ise ezmekti. Bu amaç için Reichstag'da çoğunluk sağlaması ancak aralarında anti-semitik, anti-liberal kampanya sırasında canlı bir ilişki gelişen muhafazakârlarla Katoliklerin işbirliği yapmasıyla olanaklıydı. 1878'de yapılan "Anti-terör" seçimi Bismarck'ın bu amaca ulaşmasını sağladı.

Berlin'de yaşayan Protestan vaiz yardımcısı, Adolf Stoecker'in faaliyetleri de tam bu döneme rastlar. Kuruluş krizi sırasında, sosyal ağlar yerine tuzaklar kurmuş olan bir toplumda sosyal sorun büyük önem kazanmıştı. Reform çağrıları ve ulusal liberallerin kapitalist "Manchesterliği"nin duygusallıkla reddedilişi, çeşitli politik renklerde reform dernekleri ve reform düşünceleri oluşmasına yol açmıştı. Tanınmış muhafazakâr düşünürler, bürokrasi, devlet müdahaleleri ve merkantilizm temelinde krizi yumuşatmak isteyen "kürsü sosyalistleri" biraraya gelmişlerdi. Aynı zamanda sosyal demokratların sosyalizm tekeline karşı çıkıyorlardı.

Engels'in, yasaklandıktan sonra sosyal demokrasi saflarını geçici de olsa belli ölçüde etkileyen ünlü "kürsü sosyalisti" anti-semit Eugen Dühring'e karşı polemikleri bi-

linmektedir. Modern anti-semitizmin, daha sonra nazilerde görüldüğü gibi, baştan itibaren sosyalizm maskesiyle ortaya çıkması anlamlıdır. W. Marr'ın iddiası şöyle: "Anti-semitizm sosyalist bir harekettir, sadece sosyal demokrasiden daha soylu, daha temiz bir sosyalist harekettir." (Pulzer, s. 47) "Alman olmayan" kapitalizme karşı düşmanlık, orta sınıfta kısmen öylesine güçlüydü ki, anti-semitik programlarda, tam bir sosyalizm gibi görünen -örneğin demiryollarının, sigorta ve bankaların ya da reklamların devletleştirilmesi- öneriler yer alabiliyordu.

Muhafazakâr sosyal reformcular, Hıristiyanlar ve anti-semitlerden oluşan bu renkli topluluğun baş figürlerinden biri Adolf Stoecker'di. Bir orta sınıf üyesi olarak sosyal sorunlarla ilgili, aynı zamanda aristokratik değerlerin ve imparatora bağlılığın tutkulu hayranı olan bu adam, 1884'de İmparatorluk Sarayı ve Katedrali Vaizi olarak Berlin'e atanmıştı. Halkın aşağı kesimlerini yeniden Hıristiyan-muhafazakâr devletin yanına çekmeyi kendine görev edinmiş bu adamın İmparatorluk Sarayı ve "Kreuzzeitung" adlı gazeteyle yakın ilişkileri vardı, ama aynı zamanda Berlin kent misyonu yöneticisi sıfatıyla büyük kent sefaleti ve devlete karşı duyulan "isteksizlikle" de yüzyüze geliyordu. Stoecker, politik kariyerine Berlin'de sosyal demorasinin seçmen ve taraftarlarını ayartma uğraşıyla başlamıştı: "Onbeş yıldan bu yana, sosyalist tema, işçilerin elinden inançları ve yurtseverliklerini almak için kullanılan bir yemdir. Onların yüreğine yaklaşmak istiyorsak sosyal sorunlardan söz etmek zorunludur." (Massing, s. 24)

İşçi mahallelerinden birinde Hıristiyan muhafazakârların yaptığı ilk toplantı gerçek bir sansasyon yaratmıştı. O zamana kadar "sokağı" harekete geçirmek, anti-muhafazakârların, yani demokratik cephenin ayrıcalığıydı. P. Massing bu toplantıyı tarihsel önemi açısından Münih'te yapılan ilk Hitlerci kitle gösterisiyle kıyaslamaktadır. (s. 24) Bu toplantının yönetimini hemen ele geçiren sosyal demokratlar diğerlerine de konuşma özgürlüğü tanımışlardı. Eski sosyal demokrat, Stoecker'in yakın dostu madrabaz Grünberg'in konuşması sadece gülüşmelere neden olmuştu. Fakat sonra, Stoecker biz-

zat tartışmaya müdahale edip güçlü sözlerle kapitalist krizin işçilerin yaşamlarına yaptığı uğursuz etkileri teşhir etmeye başlayınca, herkes sessizleşmişti. Stoecker sosyal reformlar talep ediyordu: "Çalışamaz duruma gelen işçilerin bakımının sağlanması, pazar günü çalışmanın yasaklanması, kadınlara yaptırılan işlerin sınırlandırılması. Yeni kurduğu ve işçilerin katılmasını istediği parti, kadın ve erkek içilerin "sınıf nefreti"nden arınmış barış örgütü olacaktı. Stoecker'e partinin en iyi konuşmacılarından biri olan (daha sonra anarşist olduğu gerekçesiyle partiden çıkarılmıştır) Johpannes Most yanıt vermişti. Most, konuşmasında geleneksel olarak sömürgecilerle işbirliği yapmakta olan Hıristiyanlığı ve din adamlarını şiddetle eleştirmişti: "Hıristiyan" öneriler, ezici bir çoğunlukla karara bağlanan mücadeleci bir bildiriyle reddedilmiş ve işçilerin partisi olarak sosyal demokrasiye güven ifade edilmişti.

Daha sonraki toplantılarda da aynı şey oldu. Bu saray vaizinin hangi safta olduğu işçiler için çok açıktı. 1878'de yapılan Stoecker'in 1500, sosyal demokratların ise 56000 oy aldığı ezici seçim yenilgisiyle birlikte, aynı yıl içinde yasaklanaak olan sosyal demokrasiye karşı yönelmiş Stoeckerci ajitasyon döneminin ilki sonuçlanmış oluyordu.

Bundan sonra Stoecker, ilgisini ekonomik olarak güvensiz duruma düşmüş fakat "politikaya girmek için" baskı yapan orta sınıf gruplarında yoğunlaştırmıştı. Partinin adından "işçi" sözcüğü çıkarılmıştı (1881) ve artık bilinçli bir anti-semitik propagandaya başvuran "Hıristiyan Sosyal Parti", muhafazakâr bir kitle hareketi yaratmaya ve parti olarak örgütlenmeye çalışıyordu.

Stoecker'in 1879'da Berlin'de yaptığı ve bir bomba gibi patlayan katıksız anti-semitik konuşması "Modern Yahudilikten İstediklerimiz" diye başlıyordu. 80'li yılların ortalarına kadar Stoecker'in Berlin Hareketi, kenti sürekli bir karışıklık içine atmıştı. Politik olarak zaten zayıflamış olan liberalizmi çökertmeyi amaçlayan Stoecker'in ajitasyonunun özü anti-semitizm olmuştu. Anti-semit, sosyal reformist, devlet sosyalisti, Hıristiyan sosyal unsurları izleyen tarafların büyük kısmını zanaatçılar, büro görevlileri, öğ-

renciler, küçük memurlar, küçük tüccarlar, köylüler ve öteki orta sınıf kesimleri oluşturuyordu. "Yahudi Sorunu" Stoecker'in sayesinde Berlin'in temel konusu olmuştu. Konuya ilişkin 500 kitap ve broşür kaleme alınmıştı. 1878'de sağcıların elde ettiği seçim zaferi Stoecker'in değirmenine su taşıdı, zira ne de olsa başka şeylerin yanı sıra, şimdi hükümeti destekleyen muhafazakârlarla Merkezin oluşturduğu çoğunluk ittifakını sağlayan anti-semitizm olmuştu. Böylece anti-semitizm muhalefet köşesinden çıkarılmıştı; artık saygın, toplumsal olarak kabul gören, yukarıda hoşgörülen hattâ teşvik edilen bir olguydu. Stoecker'in yaptığı ajitasyon bazı sonuçlara yol açmıştı. Stoecker'in Hıristiyanlıkla ilişkisini ve sarayla sıkı fıkı olmasını reddeden radikal anti-semitik gençlik, 1880 sonbaharında anti-semitik bir dilekçe kaleme almıştı (Förster, Liebermann, Sonnenberg ve E. Henrici). Dilekçede yaklaşık 250.000 imza vardı. İmzacılar, Alman halkının Yahudiler'in "egemenliğinden kurtulması" için başka önlemlerin yanısıra Yahudi göçünün yasaklanması ya da sınırlandırılması, Yahudiler'in bütün hükümet görevlerinden alınması, mahkemelere, eğitim görevlerine, okullara ve üniversitelere sınırlı sayıda kabul edilmeleri, Yahudi nüfusunun sayımı gibi önlemler talep ediyorlardı.

Berlin'in sosyal yaşantısında meydana gelen anti-semitik taşkınlıklar üzerine Eduard Bernstein şunları anlatmaktadır: "Gündemde olan Yahudi düşmanı büyük bir gericilik dalgasıydı. Gericiliğin ifade bulduğu bir dizi yayın ortaya çıkmıştı. Yahudiler'e, ya da Yahudiler'e sempati duymakla suçlanan herkese küfreden anti-semitik bildiriler yoğun bir biçimde dağıtılıyordu... Örgütlü çeteler kentte kafelere giriyor, bir sürü küfür dolu konuşma yaptıktan sonra hep aynı tempoyla "Yahudiler Dışarı!" diye bağırıyorlar, buralara Yahudiler'in ya da Yahudiler'e benzeyen insanların girmesini engelliyorlar ve böylece kavgalar kışkırtılmış oluyor, camlar kırılıyor, karışıklıklar çıkıyordu. Ve elbette, bütün bunlar Yahudi materyalizmine karşı Alman idealizmini ve Yahudi sömürüsüne karşı dürüst Alman emeğini savunmak safsatası altında yürütülüyordu." (Massing'ten alınmıştır, s. 44)

1881 yılında liberal ve sosyalist muhalefet, kaza sigortasıyla ilgili bir yasa tasarısının parlamentodan geçmesini engelleyince yukarıdan teşvik edilen anti-semitizm doruğuna ulaştı. Stoecker bir seçim bildirisinde, başka şeylerin yanısıra, şunları yazmıştı: "Ben, aktif sermayenin çoğunluğu Yahudi olan az sayıda insanın elinde toplanmasını tehdit edici bir tehlike ve sosyal demokrat bir ihtilâlin nedenlerinden biri olarak değerlendiriyorum... Ben, Almanlığın ve Hıristiyanlığın olmadığı bir kültür istemiyorum, o nedenle Yahudi egemenliğine karşı mücadele ediyorum." (Massing, aynı yerde, s. 45) Buna karşılık "sağlıklı sosyal reform, Hıristiyanlığın temellerinden biri"ydi.

Görüldüğü gibi, daha sonra yaşanan birçok şey için, yol çok önceden açılmıştı ve bugün de hâlâ ortadan kalkmış değil.

IRKÇILIK VE YÜZYIL SONU

Bismarck'ın çekilmesi, General Leo von Caprivi'nin Şansölyeliğe ve Prusya Başbakanlığı'na atanması imparatorluğun tarihinde bir dönüm noktasıydı. Genel olarak ekonomik durum kötüydü, Amerikan rekabeti hissedilmekteydi. Sosyal demokrat hareket ise giderek güçleniyordu. 1878 yılında Anti-Sosyalist Yasa döneminde SPD 437.000 oy almıştı. 11 yıllık baskının ardından oyları 1.427.323'e ulaşmış bulunuyordu.

Caprivi dışa karşı detant, içte ise uzlaşma rotası izlemeye çalışıyordu. Sosyal yasalar genişletilmiş, ekonomik politika ölçülü bir gümrük politikası temeline dayandırılmış ve her ikisi de muhafazakârların acımasız direnişine karşı sosyal demokratlar tarafından desteklenmekteydi. Bunun da ötesinde, muhafazakârlar Prusya okullarında dinî eğitimini Kilise'nin gözetimine veren bir yasanın reddedilmesine çok öfkelenmişlerdi. Hıristiyan muhafazakâr okul politikasıyla, liberal okul politikasının açık çatışmaya girmesi doğal olarak anti-liberal ve anti-semitik saldırılar için en iyi olanakları sunuyordu. Muhafazakârlar, aristokrasi ve kilisenin bertaraf edilmesi ve sosyal demokrat etkinin güçlenmesinden korkuyorlardı.

Caprivi dönemine (1890-1894) kadar Muhafazakâr Parti örgütlenmiş bir parti değil, gevşek bir yığındı. Yüksek makam sahiplerinin -çoğunlukla soylular- oluşturduğu komiteler herşeyi hallediyorlardı. Wilhelm von Hammerstetin'ın (1881'den bu yana Kreuzzeitung[1] yöneticisi) ba-

1. *"Kreuzzeitung":* 1848'de kuruldu. Asıl adı "Yeni Prusya Ga-

şını çektiği sağ radikaller büyük bir etki kazanmışlardı.

Hammerstein ve Stoecker için partiyi açık bir anti-semitist programa bağlamak çok acildi: Zira politik anti-semitizmin yönetimi Stoecker'in elinden kaymaya başlamış ve hareket anti-muhafazakâr nitelik alma tehlikesi göstermeye başlamıştı.

1887'de Boeckel ilk anti-muhafazakâr, anti-semitist olarak Reichstag'a seçilmişti. Bunun dışında, 1889'da Bochum'da bir Anti-semitler Kongresi yapılmış ve bu kongrede Stoecker etkili olamamıştı.

Ayrıca muhafazakârların, Caprivi Hükümetine ve sosyal demokratlara karşı parlamentoda savaş açmak için sağdan gelen bir kitle hareketine gereksinimleri vardı.

Birkaç girişimden sonra, 1892 yılında Berlin'de çoğu orta sınıfa mensup 1000 delegenin katıldığı bir Muhafazakârlar Kongresi daha yapılmış, parti programında yine saldırgan bin anti-semitizme yer verilmişti: "Devlet ve kilise Tanrı tarafından emredilmiş kuruluşlardır; ikisinin işbirliği halk yaşamının sağlığının korunması için ön koşuldur. Kiliseye bağlı Hıristiyan halk okulunu biz, halk eğitiminin temeli ve kitlelerin artan oranda yıkıma uğramasına ve bütün toplumsal bağların artan oranda çözülmesine karşı en önemli teminat olarak değerlendiriyoruz. Bizler halk yaşamında çeşitli biçimlerde öne çıkan ve yıkıcı olan Yahudi etkisine karşı mücadele ediyoruz. Hıristiyan halk için, Hıristiyan hükümet, Hıristiyan öğrenciler için Hıristiyan öğretmen talep ediyoruz. Tanrının lütfu olan monarşinin dokunulmaz olduğunun bilinmesini istiyor ve herkes için, yasalarla güvence altına alınmış medenî özgürlükler ve bütün ulusal yasamaya etkin katılımı yoluyla parlamenter "kalabalık" ya-

zetesi." Başlığı üzerindeki haç nedeniyle bu adla anılıyordu. Baş yazarı, Stoecker'in dostlarından ve anti-semitist "Hıristiyan Sosyal Parti"nin temsilcilerinden Wagener'di. 1875 Haziran'ından başlayarak Kreuzzeitung, "Yeni Alman İmparatorluğu'nun Yahudileşmiş finans ve ekonomi politikası"nı konu alan bir dizi "dönem-makalesi" yayınladı.

rarına monarşiyi sınırlama yönündeki her türlü çabayla mücadele ediyoruz.

Yarattığı sonuçlarla devlet, kilise ve toplumu sarsan vicdansız basına şiddetle karşı çıkılacaktır. Hıristiyanlık, monarşi, anavatan ve her türlü dürüst çalışmanın korunması ve teşvik edilmesine saygı gösterilmesi, Alman Muhafazakârlar Partisi'nin bayrağına yazdığı en yüce ilkelerdir." (Paul W. Massing'ten alınmıştır. Politik Anti-semitizm Öncesi, Sosyolojiye İlişkin Frankfurt Yazıları, Cilt 8, s. 69.)

"Çiftçiler Birliği"nin kurulmasıyla sağ kitle hareketi belirleyici dinamiğe kavuşmuştu. Anti-liberal, anti-semitik ve işçi düşmanı programıyla "Çiftçiler Birliği", bu kitle hareketinin temel örgütleyicisi olmuştu. Yüzyılın sonunda "Çiftçiler Birliği"nin yaklaşık 250 bin üyesi vardı, bunların yarısından çoğu Elbe'nin batısında yani şimdiye kadar Prusyalı muhafazakârların güçsüz oldukları bölgede bulunuyordu. "Çiftçiler Birliği"yle kurulan bağ sayesinde muhafazakârlar bir kitle partisi olarak yayılabilmişlerdi.

1893 seçimlerinde gerek "Çiftçiler Birliği", gerek Stoecker'in "Hıristiyan Sosyal Partisi", gerekse de radikal antisemitik gruplardan herhangi birinin, kırda ve küçük kentlerde muhafazakârlardan daha fazla çekim gücüne sahip olduğu görülmüştü. Muhafazakârlarla anti-semitler arasındaki işbölümü konusunda, "panaschieren" sayesinde seçilmiş olan bir milletvekili şöyle yazıyordu: "Seçim kampanyasının giderlerini Muhafazakâr Parti karşılıyor, Anti-Semitik Parti ise yerleşim yerlerinin işlenmesi için konuşmacıları hizmete sunuyordu; zira bu partinin elinde gayretli bir gençlik vardı." (Massing, s. 74) Daha sonra Alman nasyonalistleriyle, nasyonal sosyalistler arasında da benzer bir işbölümü olmuştu. 1893 seçimlerinde bir yandan sosyal demokratlar, öte yandan anti-semitler oylarını yüzde 450 arttırmışlar, ellerindeki 5 milletvekilliğini 16'ya çıkararak Reichstag'a girmişler ve ilk kez parlamentoda bir fraksiyon kurma olanağına kavuşmuşlardı.

Sosyal demokrasi ise 1.786.700 oy almıştı. Bu, 1887 seçimlerine göre üç kat, 1890 seçimlerine göre ise 300.000 fazla oy demekti.

Saksonya ve Würtemberg kralları, Prusya Başbakanı Eulenburg, Hammerstein çevresinde toplanmış muhafazakârlar, kısa süre önce kurulan ultra-nasyonalist "Bütün Alman Birliği" ve "Çiftçiler Birliği" -bunların hepsi parlamentarizmi, liberalizmi ve sosyalizmi ortak düşman olarak görüyorlardı- bir hükümet darbesi hazırlamaktaydılar. Peşpeşe yapılan seçimler ve Reichstag'ın feshedilmesiyle ulus buna hazırlanacaktı. Ne var ki, bu planlar hiçbir zaman uygulanamadı.

Haziran 1894'de Fransa Devlet Başkanı Sadi Carnot öldürülünce, İmparator, Almanya'daki yıkıcı güçlere karşı sert adımlar atılmasını talep etme olanağını yakalamıştı.

Caprivi ve Eulenburg'un (Caprivi çekildikten sonra Prusya Başbakanı) halefi olarak Hohenlohe Schillings Prensliği'ne Prens Chodwig atanmıştı. Onun yönetimi altında içte baskı politikası, dışta ise Wilhelmci emperyalizmi açığa vuran maceracılık geliştirilmişti. Muhafazakârlar ve bir zamanlar liberal olan burjuvazi, genç sosyalist işçi hareketinin yok edilmesi, genel seçim hakkının kaldırılması ve "sosyal insan severliğe" son verilmesi yönünde çaba harcıyordu.

Irkçı Hareket

Gerek muhafazakâr-Protestan, gerekse de ırkçı antisemitizm Berlin'de ortaya çıkmıştı. Önceleri kötü örgütlenmiş olan ırkçılar, 90'lı yıllarda anti-semitik hareketin yönetimini ele geçirmişlerdi. Tek hedefi radikal antisemitizm olan bir politik örgütlenmenin ilk propagandacısı Moritz Busch'tu.

Busch, 1880 yılında "Grenzbote" dergisinde, daha sonra "İsrail ve Gojim" adıyla kitap olarak yayınlanan bir makale dizisi yayınlamıştı. Gazetecilik kariyerine Bismarck yönetimi altında başlayan ve onun kale yardakçısı lan Busch, tek hedefi Yahudiler'i kamu yaşamından uzaklaştırmak olan, bütün partiler tarafından desteklenen bir organizasyon kurulmasını istiyordu. Wilhelm Marr'ın "Anti-Semitler Birliği" (1879) ve Ernest Heinrich'in "Sosyal Reichs Partisi" (1880) benzer bir girişimde bulunmuşlar, ne var ki başarılı

olamamışlardı. Henrici'nin "Sosyal Reichs Partisi" ile giriştiği deney daha sonraki eğilimi açıkça göstermekteydi:

Henrici, yönetim erkinin merkezileşmesini, saldırgan bir dış politika izlenmesini, liberal orta sınıfla işçi sınıfının, önünde hiç bir engel olmayan emperyalizmin belirlediği imparatorlukla uzlaşmasını talep ediyordu. Henrici daha sonra Nietsche'nin eniştesi Bernard Förster'le birlikte kendi örgütü "Alman Halk Birliği"ni kuran eski subaylardan ultra-muhafazakâr Max Liebermann von Sonnenberg'le birlikte kısa süre çalışmıştı. Bu örgüt Berlin'deki Muhafazakâr Merkez Komitesi'ne tâbiydi.

1884-85 yıllarında Berlin'de herhangi bir sonuca ulaşmasalar da, anti-semitizmi ideolojik olarak kendisinden sözedebilir hale getirmeye yarayan Stoeckerci örgütlenmenin dışında anti-semitik partiler kurma yönünde sayısız girişimler olmuştu. Artık anti-semitler muhafazakâr, gerici vs. olarak değil, kesinlikle ilerici, aydınlanmış, hattâ devrimci insanlar olarak değerlendiriyorlardı.

Irkçı anti-semitizm önce taşrada, özellikle Saksonya, Westfalya ve Hessen'de genişlemişti.

1880'de Dresden'de "Alman Reform Partisi" kuruldu. Bu parti Stoecker'in partisine benzer bir sosyal bileşime sahipti: Küçük esnaf, zanaatçı, dükkân sahibi ve küçük memurlar. Nasyonal liberallerle yaptığı ittifak sayesinde bu parti 1884 seçimlerinde August Bebel'i yenilgiye uğratmayı başarmıştı. 1886'da ise Stoecker hareketiyle arasına mesafe koyan "Alman Anti-Semitler Birliği" kuruldu. Bu parti Yahudiler'i yabancı durumuna düşürecek bir özel yasa çıkarılmasını talep etmekteydi.

Kurucularından biri olan Boeckel 1887'de Reichstag'a seçilmiş, 1890'da üç milletvekilliği daha kazanınca parlamentoda bağımsız bir anti-semitik grup kurmuştu, bu grup 1893'te bir fraksiyon kurabilecek kadar güçlenmişti. Boeckel, Yukarı Hessen'de endüstri ve tarım açısından geri bir bölge olan Marsburg Frankenberg Kirchhain'da seçilmişti. Bu bölgede yerleşik olan hayvan tüccarı, lokantacı, ipotek komisyoncusu Yahudiler bu geriliği paylaşmaktaydılar: "Köylüler! Yahudi bezirgânlardan kurtulun!" slo-

ganıyla ve köylü kredi kooperatifleri kurulacağı ve pazarın "Yahudiler'den temizleneceği" propagandasıyla, Boeckel büyük bir popülariteye kavuşmuştu.

"Zamanımızın Kralları Yahudiler" [2] adlı broşürünün 1.5 milyon baskı yaptığı söylenmektedir! "Reichs Herold" adıyla çıkardığı gazete Yahudi nefretiyle anti-muhafaza-kârlığı birleştirmekteydi: Broeckel basın özgürlüğünü, Prusya'da genel ve eşit seçim hakkının genişletilmesini savunuyordu; liberaller ve sosyal demokratlarla birlikte imparatorluk gelir vergisinden yana ve askerî bütçenin yükseltilmesine karşıydı. Aynı şekilde kilisenin kamu eğitimi üzerindeki her türlü hak talebini reddediyordu. Gerek muhafazakârları, gerekse de "Çiftçiler Birliği"ni "çok sağda oldukları" için reddediyordu.

İki farklı anti-semitik hareketin meydana çıkışının, anti-semitizmin bölünüşünün nedeni tarım krizi olduğu kadar, hükümetin uyguladığı gümrük ve finans politikasıydı.

2. Boeckel'in broşürünün adı belli ki Fransız Fourieristi A. Toussenel'in "Les Juifs, rois de l'epoque" (Yahudiler, Çağın Kralları) (1845) adlı araştırmasından alınmıştır. Alphonse Toussenel, Fransız anti-semitizminin babası sayılmaktadır. Toussenel, anti-semitist parolalar üreten tek (ütopik) sosyalist değildi. Bizzat, Fourier şöyle demektedir: "Kurtarıcıyı (İsa) çarmıha germiş olan halk, Tanrı'nın değil şeytanın halkı olarak anılmalıdır, çünkü din o halkı kaçınılmaz olarak insanlığın düşmanı yapmıştır." (François Georges Dreyfus'ten alınmıştır, "3'üncü Fransız Cumhuriyeti'nde Anti-Semitizm", 81, s. 232)
Bu konuda özellikle anarşist Proudhon öne çıkmıştır: "Fransız kadınlarla evli olanlar hariç Yahudiler'in Fransa'dan kovulması talep edilmelidir; dinleri yasaklanmalıdır, çünkü Yahudiler insanlığın düşmanıdırlar, bu ırk, ya Asya'ya geri gönderilmeli, ya da kökü kurutulmalıdır. Heine, Weill ve diğerleri casustan başka bir şey değildir; Rottschild, Cremieux, Marx, Fould bizlerden nefret eden kötü, kıskanç yaratıklardır. Yahudiler'in ve İngilizler'in nefreti sabit bir politik inanç olarak hesaba katılmalıdır." (Weill yazar, Cremieux politikacı ve Fould bir süre maliye bakanıydı. F. G. Dreyfus'tan alınmıştır, s. 233).

Stoeckerci hareket Yunkerlere, yani büyük çiftçilere yakın dururken, Broeckel küçük çiftçilerin sözcüsü durumundaydı. Tahıl ve yem üretiminin selameti ürün fiyatlarının yüksekliğine bağlıydı, o nedenle koruma gümrüğü ve hükümet sübvansiyonları talep ediyorlardı; öte yandan küçük çiftçiler sütçülük ve hayvancılıkla geçindikleri için, ucuk yeme gereksinimleri vardı.

Yunkerlerle köylüler arasındaki bu çelişki, bütün İmparatorluk ve Weimer Cumhuriyeti tarihi boyunca sürdü. (Bkz. Massing, s. 86)

Bunun yanısıra muhafazakârlar tarafından ihanete uğradığını düşünen orta sınıf hoşnutsuzluk içindeydi.

1889'da Bochum'da yapılan Anti-Semitler Günü'nde Boeckel ve Liebermann, eşitlik yasasının kaldırılması gibi, temel endüstrinin devletleştirilmesini talep eden bir programda anlaşmışlardı. Anti-semitik hareketin iki kanadı, yani Boeckelci "demokratik" tarzda, "kibar"ların anti-semitizmi, bunun ötesinde hiçbir noktada anlaşamamışlardı.

Liebermann kısa süre sonra "Alman Sosyal Partisi"ni (Bochum), Boeckel ise 1893'te adını "Alman Reform Partisi" olarak değiştirdiği "Anti-semitik Halk Partisi"ni kurdu. Daha önce söylendiği gibi, 1893 seçimlerinde 250 bin oy almışlardı.

Artık anti-semitizm politik güç olarak muhafazakâr-Hıristiyan devlet için ciddî bir tehlikeydi.

Daha önce yayınlanmış bütün anti-semitist eserler, Hermann Ahlward'ın "Aryen Halkların Yahudiliğe Karşı Umutsuz Mücadelesi" adlı kitabıyla gölgede bırakılıyordu.

"Yahudi ahtapotu" diye iddia ediyordu Ahlwardt, "Kollarını Alman toplumunun en hayatî alanlarına uzatmıştı; ne ordu, ne hükümet, ne de herhangi bir toplumsal grup bu canavardan kendisini kurtarabilecek durumdaydı... 1878'de imparatora yapılan suikastin arkasında bir Yahudi komplosu vardı; Yahudi bankacılar hanedanlığın yüksek mevki sahibi üyelerini malî açıdan köleleştirmişlerdi: Yahudiler rüşvet sayesinde bazı bakanlıklarda nüfuzlarını kullanıyorlardı; sosyal kesimler arasında sağlıklı ve istikrarlı ilişkileri, yardakçılarını kullanarak suistimal ediyor, sar-

sıyor ve Alman halkını sömürüyorlardı." (Massing, s. 89)

Ahlwardt'ın "Judenflinten" (Yahudi Flintaları) adlı broşürü birkaç hafta içinde 20 baskı yapmıştı. Ahlwardt sadece Berlin'in orta sınıfının aşağı kesimlerinden taraftar bulmakla kalmamış, kırda da yandaş bulmuştu: Ahlwardt, 1892'de herhangi bir örgütlenme ve seçim fonu almaksızın seçim çevresinde (Armwald-Friedberg, Pomeranya) muhafazakâr adayın aldığı oyların iki katını almıştı (Balatoj'da seçmenler, Batı Almanya'da Boeckel'in seçilmesi gibi, oylarını Ahlwardt'a vermişlerdi".

Ahlwardt'ın "Yunkerler'e ve Yahudiler'e karşı", mücadele şiyarı halkı ezen her iki tarafı da hedefliyordu.

Irkçı Anti-Semitizmin Belirtileri

"19. yüzyıl Almanyası'nda anti-semitik edebiyat, hareket ve ajitasyon incelendiğinde hiç beklenmedik ve tuhaf izlenimler edinmek olanaklıdır.

Uzlaşmasız Yahudi karşıtları köylüler değil, kentlilerdi; bunlar, Hıristiyan dininin fanatik savunucuları da değillerdi. Tersine kiliseye karşı düşmanca değilse bile kayıtsız bir tavır içindeydiler; hemen hepsi 'eğitim görmüş' kesimlere mensuplardı. Anti-semitizmin en kötüsünü öğretmenler, öğrenciler, endüstri ve ticaret alanındaki hizmetliler, küçük memurlar, serbest meslek sahipleri ve çeşitli tarikat üyeleri yaygınlaştırıyordu: Örneğin, Yaşam Reformu Hareketi üyeleri, Çavdar Ekmeği Hayranları, 'Doğaya Dönüş' hayalcileri ve Viviseksiyon karşıtları gibi.

Fanatik Yahudi karşıtları, ufukları ne kadar dar olursa olsun, köylüler, büyük toprak sahipleri ve ortodoks din adamları arasından değil, bu tür gruplardan geliyordu." (Massing, s. 96)

Yahudiler, Kilise için esas olarak dinsizlikte ısrar eden bir azınlık, muhafazakârlar için kültürel ve politik bir tehlike, köylüler için ise ekonomik bir felâket olarak görülüyordu.

Ne var ki kentlerde, Yahudiler'le eski orta sınıf gibi, yeni orta sınıf arasındaki ilişkiler de bir rekabet mücadelesi niteliğindeydi.

1871 yılında yaklaşık 500 bin Alman Yahudisi, bütün nüfusun yüzde 1.2'sini oluşturmaktaydı. 1914'e kadar bu oran bir çeyrek düşerek, yüzde 0.9'a indi (toplam Yahudi sayısı 600 bindi). Yani, toplam nüfus içinde Yahudi nüfusun payı sürekli yüzde 1'di.

Yahudiler'in üçte ikisi Prusya'da yaşıyordu; bu kentlerde yoğunlaşmışlardı. 1914'te Yahudiler'in yüzde 60'ı büyük kentliydi, oysa Yahudi olmayanların sadece yüzde 20'si büyük kentlerde yaşıyordu. Her dört Yahudi'den birinin ikâmetgâhı 1914 yılında, Berlin'deydi. Gelir yüksekliği konusunda Yahudiler ortalamanın epeyce üzerinde bulunuyordu: en zengin 100 Prusyalı'nın arasında 30 Yahudi vardı.

Bu durum sosyal katmanlaşmada da kendisini göstermekteydi. 1900'lerde Alman Yahudileri'nin beşte dördü burjuvazinin büyük ve orta kesimlerine dahildi. Ve yüzde 50'den fazlası bağımsız çalışıyordu (toplam nüfustaki oranın iki katı). 90'lı yıllarda Berlin'deki bazı hümanist jimnasyalarda yüzde 25 kadar Yahudi öğrenci vardı; Prusya'nın yüksek okullarında öğrenci sayısı yüzde 8'di, bazı bölümlerde (özellikle tıp ve doğa bilimlerinde) bu oran daha da yükseliyordu. Ne var ki, Yahudiler devletin yönetim kademelerinden uzak tutuluyorlardı.[3]

Bir Treitschke'nin ya da Stoeckerin anti-semitizmi, asimilasyonun en iyi çözüm değil, Yahudiler'in önündeki kesin görev olduğunu söyleyen batı nasyonalizminden doğmuşken, ırkçı anti-semitizmin Hıristiyan geleneklerle ya da değerlerle ortak hiçbir yanı hemen hemen yoktu. Bu iki eğilim, sadece Yahudiler'in ekonomi ve kültür için felâket anlamına geldiğinde birleşiyorlardı.

Örneğin, Theodor Fritschin "Anti-Semitler İlmihaberi" (1883) Stoecker'in de vazettiği bir sürü suçlama içermekteydi.

"I- Yahudiler tefecilik yoluyla çok sayıda köylüyü, esnafı, memuru, subayı mahvetmişler... moral çöküşe terketmişlerdir...

3. Rakamlar, Hans-Gunter Zwarzlik'in "Alman İmparatorluğu'nda Anti-Semitizm 1871-1918", "Tarihte Azınlık Olarak Yahudiler, 1981, s. 250-251'den alınmıştır.

9- Yahudiler görev, unvan, ad, şeref, sevgi gibi her şeyi satılabilir kılarlar. Özellikle halkımızın genç kızlarında kornuç bir ahlâkî çöküntü yaratıyorlar. Özellikle halkımızın genç kızlarında korkunç bir ahlaki çöküntü yaratıyorlar. Yahudiler'in maddeci doğaları, vicdan ve ar yokluğu onları en cüretkâr baştan çıkarıcılar yapmıştır. "Kadın ticareti" de neredeyse sadece Yahudiler tarafından yapılmaktadır...

11. Yahudiler, hükümetleri bile akıllıca gerçekleştirdikleri finans operasyonları sayesinde avuçlarına almışlardır. Uluslararası ilişkileri sayesinde bütün devletlerin hükümetlerini etkilemekte ve bu hükümetler birbirlerine karşı oynayarak, hiç bir devletin, komşu devletlerin saldırısına uğramaksızın, Yahudiliğe karşı harekete geçememesini sağlamaktadırlar." (Massing'ten alınmıştır, s. 101)

Bütün ortak yanlara rağmen ırkçı anti-semitizm "kibar"ların anti-semitizminden, Alman trajedisi ve çöküşü üzerine vazettiği karamsar hayalleriyle ayrılmaktaydı. Irkçılık taraftarları eskiyle yeni güçler arasında yeralıyor ve kendilerini ne güçlü bir toplumsal kesim ne de başı çeken yerleşik partilerden biriyle özdeşleştiriyorlardı.

1880'lerde ırkçı anti-semitizm Almanya'da gelişmeye başladığında Avrupa'da da ırkçı teoriler bilinmekteydi. Bu ırkçı teoriler sadece Alman toprağında boy vermemişti. Gobineau ilk olarak "İnsan Irklarının Eşitsizliği Üzerine" adlı eseriyle biyolojik tarih yazma girişiminde bulunmuştu. Bütün Avrupa'da nasyonalist hareketler ırkçılığa dönüşüyorlardı.[4a] 19. yüzyılda anti-semitizmle nasyonalizm her yerde sıkı bir bağ içerisindeydi.

4.a. Bu dönemde İtalya ve Almanya'nın birleşme süreçleri tamamlanmış ve Slav halklarının ulusal hareketi (özellikle Balkanlar'da) kısmen politik başarılar elde etmişti. Aynı şekilde 19. yüzyılın ikinci yarısında Yahudi hareketi ortaya çıktı. Programı şuydu: Bir yandan, bütün Yahudiler dünyanın her yerinde bir ulus oluşturuyorlardı. Bu sadece ortak geçmişten değil, ortak bir gelecek umudundan dolayı da böyleydi. Öte yandan, bir ulus için çaba bağımsız olarak Yahudi halkı tarafından ulusal güçlerin biraraya toplanması ve bağımsız Yahudi kurumlarının güçlendirilmesi, daha doğrusu kurulmasıy-

Fakat yine de anti-semitizmi üreten ve onu kullanan güçler Almanya'da, İngiltere ya da Fransa'dakinden daha az direnişle karşılaşmışlardı. Fransa'da anti-Dreyfusçular[4b]

la yapılmalıydı. Buna paralel olarak Avrupa'da (özellikle İngiltere'de) politikacılar, Filistin'de Türkiye ile Mısır arasında sınır olacak bir Yahudi devleti kurulmasına eğilim göstermeye başlamışlardı.

Yahudi devleti için harekete geçen başka bir kişi de ABD'de Manuel Mordehal Noah'tı. Noah, böyle bir devletin ("Ararat") New York yakınlarında kurulmasını propaganda ediyordu. Yahudi sosyalisti Moses Hess, "Roma ve Kudüs" (1862) adlı kitabında Fransa'nın yardımıyla Filistin'de devlet olarak yeniden doğma umudunu ifade etmekteydi.

1880 yazında Bükreş'te, 1881 ilkbaharında Rusya'da pogrom dalgası başladığında, epeyce rağbet gören "Filistin'e Göç Derneği" kurulmuştu.

Bu olaylar temelinde 1881 ilkbaharında Rusya'da çok sayıda ulusal Yahudi grubu kuruldu. Batıda bu hareket önceleri geniş yankı bulmadı. "Siyonizm" kavramı ancak 1885'te resmen kullanılmıştı. 1894'te Paris'te Siyonist Birlikler Konferansı yapıldı. İlk siyonist kongre 1897'de 200 delegeyle Basel'de gerçekleşti. Theodor Herzl (1860-1904) bundan önce (1896) "Yahudi Devleti-Modern Bir Çözüm Denemesi" adıyla, Avrupa'da siyonistlerin beğenisini kazanan bir kitap yayınladı. 1897 kongresi, temel cümlesi şu olan "siyonist" ya da "Basel Programı"nı kabul etti: "Siyonizm, Yahudi halkı için Filistin'de resmî-hukuksal güvenceye sahip bir yurt oluşturmayı amaç edinmiştir."

4. b. Dreyfus Olayı: İlk anti-semitist belirtiler Fransa'da 80'li yılların başında cumhuriyetçi radikal kampla, monarşist-klerikal unsurların arasındaki mücadele şiddetlendiğinde kendini göstermişti.

Katolik banka "Union Generale"in çöküşü anti-semitist propaganda için doğrudan merkez oluşturmuş, bu çöküşten "Yahudi sermayesi" sorumlu tutulmuştu. Edouard Drumont'un "La France Juive" (Yahudi Fransa, 1886) adlı yazısı yüzbinlerce adet satılmıştı. Bu anti-semitist milletvekili 1891 yılında parlamentoda Yahudiler'in Fransa'dan kovulmasını talep etmiş ve 32 milletvekilinin desteğini almıştı. 1892 yılından başlayarak, başyazarlığını Drumont'un yaptığı "Libre Parole" (Hür Söz) adlı gazete çıkmaya başladı.

Genelkurmayda görevli Yahudi bir subay olan Alfred Dreyfus'un casusluk suçuyla tutuklanması yeni bir anti-semitist dal-

daha 1789'da yitirilmiş iktidarı yeniden kurmayı gündeme getirirken, Almanya'da muhafazakârlar ve kilise adamları devlet ve toplumda egemenliği hiç yitirmemişlerdi. İngiltere ve Fransa'da burjuvazi ulusal düşüncelerin taşıyıcısı olmuştu, oysa Almanya'da aristokrasi orta sınıfların ulusal düşüncelerini almış ve muhafazakâr-klerikal amblemlerle donatmıştı (Massing, s. 104). Gerçi Almanya, yüzyıl sonunda önde gelen bir endüstri devleti olmuştu; ama politik yapılanması hâlâ endüstri öncesine özgüydü. İmparatorluk Almanya'sında küçük burjuvazi ve orta sınıfların yönetim erkinde neredeyse hiç etkileri yoktu. Alman toplumuna demokratik ruh değil, kast ruhu işlemişti. Bunun da ötesinde liberalizm Almanya'da hiçbir zaman belirleyici bir zafer elde edememişti. Yani, Yahudi düşmanları güçlü, Yahudi savunucuları ise, düşünülebileceği gibi, güçsüzdü.

Irkçıların düşünce dünyasında "doğa"nın merkezî bir yeri vardı. "Bireyler de kültürler gibi değiştirilemez biçimde doğa yasalarına tâbidirler. İnsanların hedefi, taşıdığı ve böylece de doğanın önüne koyduğu kaderin, kısmetin ve görevlerin bilincine varmak olmalıdır. Tarihin bu biyolojik açıklanması ırkçılar için, adına, insanlığın ırklar hi-

gaya neden olmuştu. Kamuoyu ikiye ayrılmıştı: Dreyfusçular ve anti-Dreyfusçular. 1898 Ocak ayında "L'Aurore" (Şafak) gazetesi Emile Zola'nın ünlü makalesi "J'accuse"ü (İthaf Ediyorum) yayınladı. Zola bu makalesinde, Genelkurmayı haksızlık yapmakla ve asıl casusu saklamakla suçluyordu. Bunun üzerine birçok Fransız ve Cezayir kentinde anti-semitist kargaşalıklar çıktı. Dreyfus, 1899'da affedildi ve ancak 1906'da aklanarak serbest bırakıldı.

Dreyfus olayının sonuçları, askerî ve klerikal çevrelerin gerilemesine, radikal kamuoyunun güçlenmesine yol açmıştı. Kısa süre sonra, devlet ve kilisenin ayrılması üzerine bir yasa çıkarıldı. Anti-semitistlerin etkinliği sadece Cezayir'de sürüyordu. Burada Fransız göçmenler daha 1882'de anti-semitist birlikler kurmuşlardı. Drumont ve hareketin diğer liderleri, parlamento seçimlerinde adaylıklarını Cezayir bölgesinden koyuyorlardı. Dreyfus olayları sırasında bir Fransız anti-semitist Cezayir kenti belediye başkanı olmuş, 1897 yılında bu kentte pogromlar meydana gelmişti.

yerarşisinde layık oldukları yeri talep ettikleri doğa bilimlerinin en yüce vahyidir. Yahudiler'e karşı Hıristiyan-muhafazakâr mücadele, tanrının isteği doğrultusunda bir yüksek, bir de aşağı olanın bulunduğu bir toplumsal düzenin korunmasını amaçlarken, ırkçı anti-semitizm, ırkla koşullu bir topluluk olarak ulusun egemenlik talebini vazetmekte ve alt-insanlar olarak Yahudiler'in ezilmesini doğal görev saymaktadır." (Massing, s. 106) Irkçıları, ırk mitinin biyolojik-seksüel açıları da büyülüyordu: Durmadan "ensest", "temiz kan" vs. gibi kavramlar kullanılmaktaydı. Theodor Fritsch'in "Anti-Semit İlmihaberi"nde "On Alman Emri"nden biri şöyledir: "Halkının mensup olduğu soylu, Aryen ırkının Yahudi ırkıyla karışıp bozulmasını suç olarak gör. Zira Yahudi kanının çok dayanıklı olduğunu ve soyun çok sonraki üyelerine kadar, bedeni ve ruhu Yahudi ırkına göre şekillendirdiğini bil." (Aynı yerde) Yahudiler, ırkçılar için iki kez lanetlenmişlerdi: Bir yandan utanmazca bir cinsellik saplantısına sahip oldukları, öte yandan her zaman komplolar kurdukları için. Ahlwadt şöyle formüle ediyordu: "Yahudiler'den ilk önce ve tamamen kurtulan halk, doğal kültürel gelişiminin yollarını açacak, bir kültür taşıyıcısı ve dolayısıyla da dünyanın egemeni olacaktır:" (Massing'ten alınmıştır, s. 107) Daha sonra Hitler de şöyle diyecekti: "Irk zehirlenmesinin gündemde olduğu çağda, kendisini ırkının en iyi unsurlarının korunmasına adayan bir devlet günün birinde dünyanın efendisi olacaktır." Irkçı sözcük dağarcığında "Yahudi" sözcüğü şu anlamlara geliyordu: egoist, asosyal, çirkin, yaltakçı, şehvetli. Yahudiler verimsiz olmakla (üretmek yerine kapkaççılık), devleti çökertmekle suçlanıyorlardı.

Otto Boeckel zamanından bu yana Reichstag'ta oturan 70 anti-semitist milletvekilinin iki istisna dışında tümü, dinleri sorulduğunda Protestan olduklarını söylemişlerdi. Meslek olarak küçük tüccar, zanaatkâr, öğretmen, avukat, memur ve hizmetlilerdi. Büyük endüstri ya da finans ve ticaret dünyasından kimse yoktu, aralarında tek bir endüstri işçisi bile bulunmuyordu. Grubun 43 üyesinin eğitim durumları şöyleydi: 19'u üniversiteye gitmişti, sadece 13'ünün yüksek okul eğitimi vardı, diğerleri bakalorya vermişti, yani tatbikî sa-

natlar ya da teknik eğitim kurumlarında eğitim görmüşlerdi. Irkçı milletvekillerinden hiç biri, ne entelektüel, ne sanatsal, ne de teknik alanda isim yapmamıştı. Irkçı yönetimin büyük bölümü genel olarak öğretmenler ve baş öğretmenlerden oluşuyordu: Henrici, Bernhard Förster, Dühring, Ahlwadt vs. Stoecker'in başını çektiği harekete karşılık, ırkçılar para sıkıntısı çekiyorlardı. 1906 yılından önce Reichstag üyeleri ne maaş ne de harcırah alırlardı. Irkçı yönetim içinde fanatiklere çokça rastlanmaktaydı. Gerçi ırkçıların köylüler ve tarım işçileri arasındaki etkileri güçlüydü (özellikle tarım krizi doruktayken) ama esas olan Yahudi nefreti, ırkçılık teorisini yaşam felsefesi yapmış küçük bir "seçkinler" grubuna özgüydü. Bunlar, küçük ama "güvenlik altına alınmış" özel mülkiyet temelinde güçlü ve yayılmacı bir toplum düşlüyorlardı. Bu ırkçı toplum kilise, iktidar ve zenginlikten bağımsız olarak "şeref, güzellik, dostluk ve gelir ayarlaması ruhuyla" Almanya'yı yeniden kurmaya katkıda bulunacak, zamana tâbi olmayan yıkılmaz Aryen özelliklerine dayanmalıydı. Irkçılar deklase olan sosyal sınıflara güven, gurur ve umut vermişlerdi. Kanın temizliği, ulusun en yüksek ilkesi olmalıydı, böylece devlet ve toplum içinde yönetim mevkileri talep etmek için ne zengin ne de soylu olmaya gerek vardı.

1895'ten Birinci Dünya Savaşı'na kadar geçen yirmi yıl içinde politik anti-semitizm çekim gücünü yitirdi. Reichstag'da anti-semitler fraksiyonunun üye sayısı 1903'te 11'e inmiş, 1912'de sadece 7 üye kalmıştı. 1917'de üye sayılarını yeniden 17'ye çıkarmayı başardılar. Bir çok anti-semit "kahraman" kendilerini geri çekmişlerdi. Örneğin Bernardt Förster ve eşi Elisabeth (Nietsche'nin kardeşi) daha 1886'da, "Yahudisiz" bir Koloni -"Yeni Germanya"- kurmak için Paraguay'a göç etmişlerdi. 1889'da Förster intihar etti. Bermann Ahlward, Berlin'de bir sigara dükkânı açtı. Otto Boeckel 1923'te tam bir unutulmuşluk içinde öldü.

Sosyalistler ve Yahudi Sorunu

Alman sosyalist işçi hareketi, gerek teoride, gerekse de pratikte anti-semitizmi reddediyordu. 1844 yılında Marx'ın

"Yahudi Sorununa İlişkin" yazısı "Alman-Fransız Yıllıkları"nda yayınlanmıştı. (Bkz. Bu serinin VII. Bölümü) Ne var ki bu yazı, Franz Mehring'in, Marx'ın ölümünden sonra, 1902 yılında yazılarını basıncaya kadar[5] pek bilinmiyordu. Buna rağmen bu yazı, sosyal demokrat hareketin yöneticileri için, Yahudi sorununa devrimci-sosyalist yaklaşımın örneğini oluşturmaktaydı: Burjuva kapitalist toplum içerisinde Yahudi sorununun çözümü, kadınların ya da işçilerin kurtuluşu kadar az olanaklıydı. Bu sorun sadece sosyalizmle çözümlenebilirdi.

Sosyalistlerin anti-semitizme karşı tavırlarını belirleyen, sınıfsal tahlillerdi.

Partinin yaptığı sayısız resmî açıklamaların birinde şöyle denmektedir: "Anti-semitizm, kapitalist gelişim koşulları içinde kendilerini sıkışmış hisseden ve kısmen bu gelişim sayesinde çöküşe mahkûm edilmiş ama durumlarının gerçek nedenini tahlil edemeyerek mücadelelerini kapitalist ekonomik sisteme karşı değil, aynı toplum içinde ortaya çıkan, rekabet savaşında rahatlarını bozan bir başka olguya karşı yönelten belli burjuva kesimlerin hoşnutsuzluğundan kaynaklanmaktadır." (August Bebel, Sosyalist Demokrat Parti ve Anti-semitizm, Alman Sosyal Demokrat Partisi Kongresi Görüşme Tutanakları, Köln, 22-29 Ekim 1893, Massing'ten alınmıştır, s. 168)

Aynı şekilde 1893'te Eduard Bernstein şunları söylüyordu:

"Anti-semitizmin gücü, bu olumsuzluklar üzerine belirsiz, bulanık olmakta ve kendisini kandırmakta yatmaktadır... Anti-semitizm sadece, sosyal demokrasinin

5. Fransız Mehring: Sosyal demokrat muhabir ve yazarlar içinde politik anti-semitizm (ve felsefî semitizm) tartışmalarına en çok katkıda bulunan *"Neue Zeit"*ın Berlin muhabiri Franz Mehring'dir. Başka şeylerin yanısıra Stoecker üzerine bir broşür yazmıştı. 1886'dan sonra *"Berliner Volkzeitung"*u çıkardı. 1891'de *"Neue Zeit"*ın editörlerinden biri oldu. Rosa Luxemburg ve Paul Lensch'le birlikte de partinin en büyük günlük gazetelerinden biri olan *"Leipziger Volkzeitung"*un editörlüğünü yaptı.

henüz kafaları aydınlatamadığı ya da yanlış anlaşılan çıkarların bakış açılarını bulandırdığı -örneğin küçük köylülük ve küçük burjuvazi- durumlarda halk kitleleri tarafından desteklenir." (Eduard Bernstein, Slogan ve Antisemitizm, Neue Zeit, 1892/93, Cilt XI, No 2, s. 234)

Sosyal-demokratlar Yahudiler'in sosyal durumuyla antisemitizm arasında doğrudan bir bağ görüyorlardı. Bebel, Liebnecht, Kautsky ve Franz Mehring, anti-semitizmin ana nedenini Yahudiler'in sömürülme biçimlerinin muğlak ve anonim olduğu bir ekonomik düzenin temsilcileri olarak ortaya çıkmaları gerçeğinde "görmektedir". (Massing, s. 171) Bununla birlikte, anti-semitizmi psikolojik ve sosyolojik açıdan tahlil ederler. Kautsky şöyle demektedir:

"Yahudi örnek bir kent insanı olmuştur; kentlileri belirleyen gerek iyi, gerekse de kötü bütün özellikler onda birikmiş ve aşırı biçimde bulunur, onun karşısında bir Hıristiyan, kentli bir Hıristiyan bile tam bir köylüdür; çünkü Hıristiyan kentliler de genel olarak doğrudan ya da dolaylı köylülerden gelmektedir. Bize 'Ariyen'lerle 'Semit'ler arasında aşılmaz gibi görünen ırk karşıtlığı, gerçekte sadece özel koşullarca uca çekilmiş köylülerle kentliler arasındaki çelişkidir." (Karl Kautsky, Yahudilik, Neue Zeite, 1890, Cilt VIII, S. 27)

Ne var ki Alman sosyalistler, anti-kapitalizm olarak antisemitizmin temel anlayışlarını Rus anti-semitizminin hiddet ve şiddeti temelinde gözden geçirmek zorundaydılar. Orada, Doğu Avrupa'da yoksul Yahudi zanaatçıları, proleterler ve küçük dükkân sahipleri izleniyorlardı.[6] Orada Yahudiler

6. II. Alexander'ın öldürülmesiyle III. Alexender'in göreve gelmesi arasındaki kısa dönemde, birçok Ukrayna vilayetinde Yahudi yazarların "Güney Fırtınaları" diye tanımladıkları pogromlar yaşandı.
1881 Mayıs'ında Odessa'da 3 gün süren bir pogrom patlak verdi. 1881 yılında 100 Yahudi topluluğu bu durumdan etkilenmişti. 1882'de ("geçici") anti-Yahudi düzenlemeler açıklandı. Bu politika anti-Yahudi gazeteleri finanse eden II. Nikola tarafından sürdürüldü. Kisinev'de (Besarabya'nın başkenti) gizli antisemitist bir örgüt kurulmuştu; Nisan 1903'te burada 50'den fazla insan öldürülmüş, 500'ü yaralanmış, yüzlerce ev ve

daha çok kapitalist ve entelektüel kesimden değil, proleter ve zanaatçılar dahil, bütün kesimlerden geliyorlardı.

Doğu Avrupa'da gazaba gelen anti-semitizmin esas etmenini Kautsky, Yahudiler'i çevrelerinden ayıran adetlerde, giyim kuşamda ve dildeki farlılıklarda görüyordu. Aralarında birçok Yahudi sosyalist bulunan marksistlerin çoğu, anti-semitizme karşı tek çözümü, Yahudiler'in özel bir grup olarak tasfiye olmasında görüyorlardı. O nedenle, asimilasyon süreci teşvik edilmeliydi.

Sosyalistlerin Politikası

Gerek Stoecker'in gerekse de Ahlward'ın zamanında sosyalistler anti-semitizme pratikleriyle tavır aldılar.

1880 yılbaşı gecesinde anti-semitikler Berlin'de karışıklıklar çıkarmışlardı. Sosyal demokratlar bir kitle toplantısı yaptılar: "Yahudi sorununda işçilerin tavrı." Sonraki benzer toplantılar da aynı şekilde başarılıydı. Çoğu kez, anti-semitist gösterilerde işçiler de görülüyor ve bu gösterilere el koyuyorlardı. Sosyal Demokrat Parti, Stoecker ve Bismarck'ın kendilerini ilericilere karşı bir ittifaka katma çabalarını da kararlılıkla reddediyordu. Bu ilkesel konum, anti-semitist anarşist Eugen Dühring ve anti-semitist kürsü sosyalisti Adolf Wagner ile tartışmalarda kristalize olmuştu.

1883'te Berlin Belediye Meclisi üye seçimlerinde parti, Yahudi Paul Singer'i aday göstermişti. Singer çok başarılı bir giysiciydi; ilk tur seçimlerde mutlak çoğunlukla seçilmişti. 1884'te Reichstag üyesi, 1885'te fraksiyon başkanı oldu ve 1886'da anti-sosyalist yasayla Berlin'den çıkarıldı. Yasadışı basılan veda mektubu 20 bin adet dağıtılmıştı. 1887'de Singer yeniden Reichstag'a seçildi, hem de Berlin'li adaylar içinde en fazla oyu alarak. Sosyal demokrasi bütün olarak 1884'te Berlin'de aldığı oy oranını 1881'e kıyasla mu-

dükkân yağmalanmıştı. Rusya'da sosyalist hareketin yanısıra Maksim Gorki gibi yazarlar da anti-semitizme karşı enerjik biçimde tavır alıyorlardı.

hafazakârlar ve anti-semitistlerin oy toplamının iki katına çıkarmayı, baskılara karşın başarmıştı.

90'lı yılların başında ırkçı anti-semitizme karşı sosyal demokrasi önderleri ihtiyatlı tavır almıştı. Anti-semitizm muhafazakârlardan çok farklı bir karaktere sahipti. Sosyalistler ırkçıları "kudurmuş küçük burjuvalar" olarak değerlendiriyorlardı.

Irkçılara karşı tavır -dolaylı da olsa- bundan sonra izlenecek yol üzerine parti içindeki tartışmalardan etkilenmişti: Parti sosyalistlere karşı yasa gibi ikinci bir güç denemesine dayanabilecek miydi? Şeklen parti üyesi olmayan Engels, Alman sosyalistlerinin tartışmalarına yoğun biçimde katılmaktaydı. 1884'te boğulan burjuva devriminin herşeye rağmen patlama olanağını hesap eden Engels, 1890'daki dev seçim başarısının etkisi altında Karl Liebnecht'e şeyle yazıyordu:

"Üç yıl içinde kır işçilerini kazanabiliriz; böylece Prusya ordusunun çekirdek alayına sahip olmuş olacağız." (P. Massing'den alınmıştır, s. 188) 1891'de Engels, yaklaşık 1898'de başlayacak bir "tedrici devrimci dönüşüm" öngörüyordu.

Yine sosyal demokrasi ve ırkçı anti-semitizme dönelim. O günkü konumlarından bağımsız olarak bütün sosyal demokratlar için, tarım krizinin tarım nüfusunu anti-semitizme eğilimli kıldığı çok açıktı. "Tarım sorunu" şiddetle tartışılan bir konu olmuştu. Bir kaç gel git ardından 1893'te Köln'de yapılan parti kongresinde anti-semitizm tartışması gündeme geldi. Anti-semitizm üzerine görüş birliği vardı, ama anti-semitizme karşı mücadele konusunda görüşler farklıydı. Köln'de bir delege, örneğin Ayhwardt-Boeckel hareketinin devrimci unsurlar içerdiğini söylüyordu. Başkalarıysa köylü anti-semitizmine karşı başarılı bir mücadele için küçük mülkiyetin korunmasını amaçlayan bir programa gerek olduğunu bildiriyorlardı. Bebel, 1893 Köln Parti Kongresi'nin kararını şöyle formüle etmekteydi: "Sosyal demokrasi anti-semitizmle toplumun doğal gelişimine kasteden bir hareket olarak mücadele etmektedir. Ne var ki bu hareket, gerici karakterine ve kendi iradesine rağmen devrimci etkilerde bulunmaktadır, çünkü anti-

semitizmin Yahudi kapitalistlere karşı kışkırttığı küçük burjuva ve küçük köylü kesimleri, düşmanın sadece Yahudi kapitalistler değil, genel olarak kapitalist sınıf olduğunu ve sadece sosyalizmin gerçekleştirilmesinin kendilerini sefaletten kurtarabileceğini anlamak zorunda kalacaklardır." (Almanya Sosyal Demokrat Partisi Görüşmeleri Üzerine Protokol, Köln, 22-28 Ekim 1893.)

Yani resmî çizgi anti-semitizmin kapitalizme karşı şiddetli bir tepki olduğunu belirtmekteydi. Anti-semitist hareket bütün olarak kapitalizme yöneleceğine yanlışlıkla tek te kapitalistlere yöneliyordu. Elbette bu çizgi sosyalizmin kısa sürede zafere ulaşacağı ve orta kesimlerin kaçınılmaz bir hızla proleterleşeceği umuduyla yüklüydü. Böyle düşünen çoktu; anti-semitist hareketle kapitalizmin çöküşü ilân ediliyor gibiydi. Oysa, gerçek bununla çelişmekteydi: 1895 dolaylarında Birinci Dünya Savaşı'ndan kısa bir süre önceye kadar devam eden bir yüksek endüsriyel konjonktür evresi başlamıştı. Bu süre içinde Sosyal Demokrat Parti, yasal bir reform partisine dönüştü. Revizyonist sosyalistler ve radikal marksistler hâlâ aynı örgüt içerisinde bulunuyordu.

YAHUDİ SORUNUNA İLİŞKİN SOSYAL DEMOKRATLAR

1903 yılında pratikte her dört seçmenden birinin oyu SPD'nindi (3 milyon oy). Endüstrileşmenin ilerlemesi SPD'nin insan gücünün artmasına uygun ortam hazırlamış, şiddetlenen tarım kriziyle birlikte önce ırkçı anti-semitizm de sivrilmişti. Keza yüzyıl sonunda, üstünlüklerini, gerek 1903'deki tekstil işçileri grevinde, gerekse de 1907'deki Ruhr madenciler grevinde gösteren Alman kapitalistleri örgütlenmeye başlamışlardı. 1904-1905 Rus Devrimi, SPD içinde izlenecek yol üzerine parti içi tartışmaları keskinleştirmişti.

"Hotontolar" Seçimleri denen 1907 seçimlerinde (Bülov, kendisine Alman-Güney Batı Afrikası'nda "Hotantolar" Ayaklanmasını bastırmak için gereksinme duyduğu para verilmediği için Reichstag'ı feshetmişti) şovenizm ve nasyonalizm güç göstermişti. Sosyal demokrasi, milletvekillerinin yarısını (82'den 43'e düştü) yitirdi. 1907'de Fransız sosyalisti Jean Jaures, Uluslararası Sosyalistler Kongresi'nde, dünya savaşının patlak vermesi durumunda genel greve kadar ortak eylemler gerçekleştirmeyi önermişti. Alman sosyal demokratlar bu öneriyi reddettiler. Bebel partinin varlığını tehlikede görüyordu. Kautsky şöyle ifade etmekteydi: "Dünyanın hiçbir ülkesinde sosyal demokrasi Almanya'daki gibi böylesine güçlü ve tamamen militarizme teslim olmuş bir hükümetle karşı karşıya değildir, dünyanın hiçbir ülkesinde hâlâ burjuva düşüncesine saplanmış bulunan proletaryanın bir kesimi de dahil bütün burjuva toplumu, buradaki gibi zehirlenmemiştir. Militarizme karşı

tamamen farklı koşullarda yapılan ajitasyon burada taklit edilemez." (Karl Kautsky, Essen Kenti Kongresi, *Neue Zeit*, 1907, Cilt XXV, Nre. s. 856, Massing'ten alınmıştır, s. 209.)

Kötü ünlü sosyal demokrat Gustav Noske, Reichstag'da elbette sosyal demokrasinin de saldırıya uğrayan anavatanı savunacağını açıklamıştı. Bebel kendi saflarından gelen eleştirilere karşı onu destekliyordu: "Gerçekten de günün birinde anavatanı savunmak zorunda kalırsak, onu, vatanımız olduğu için, üzerinde yaşadığımız, dilini konuştuğumuz, geleneklerine sahip olduğumuz bir toprak olduğu için, anavatanımızı, dünyanın hiçbir yerinde görülmeyen mükemmellikte ve güzellikte bir ülke haline getirmek istediğimiz için savunacağız." (Aynı yerde) Yeni yurtsever rota belirgin başarılar göstermekteydi: Birinci Dünya Savaşı'dan önce son Reichstag seçimlerinde (1912) SPD, milletvekillerini neredeyse üç katına çıkarmayı (43'ten 110'a) başarmıştı (bu İmparatorluk Almanyası'nda herhangi bir fraksiyonun elde ettiği en fazla milletvekilliğiydi). Yurtseverlik reel politikası hükümetle iyi ilişkiler kurmaya da olarak vermişti: Reichstag'ın başkan yardımcısı SPD'liydi. SPD 1913'te, savunma yardımı adı altında ordu ve donanma için getirilen bir özel vergiyi onayladı. Savaş başladığında, herkesin bildiği gibi, neredeyse oy birliğiyle savaş kredileri lehinde oy kullanmıştı. Daha önce yine Gustav Noske, 1909 yılında Reichstag'da, "renklilerin" Alman gemilerinde çalıştırılmasına karşı çıkmıştı.

Savaştan sonra Versaille Anlaşması üzerine ortaya çıkan genel ulusal öfke SPD'nin bazı kesimlerini de sarmıştı. Böylece 1920'de Badenwürttemberg SPD-Fraksiyonu Başkanı Wilhelm Keil, Alman Ulusal Landtag Başkanı Bazille'yi yarı-Fransız olmakla suçluyor ve bundan dolayı da Alman çıkarlarını savunmak bir yana, onlardan söz bile edemeyeceğini söylüyordu,[1] 1932 yılında yapılan Reichstag

1. Zaman zaman SPD üyeleri arasında da ırkçılığa rastlanıyordu: Örneğin Ludwig Woltmann ırk mitini sozyalizmle birleştirmeyi düşünen ünlü teorisyenlerden biriydi. Ne var ki daha sonra sosyal demokrasiden uzaklaştı.

Başkanlık seçimlerinde SPD ajitasyonlarında NSDAP'nin mevcut sistem altında Almanya sınırlarını savunmayı reddettiğini, oysa Bebel'in daha 7 Mart 1903'de SPD'nin savunmaya hazır olduğunu açıkladığını önemle vurguluyordu. [2]

2. Nasyonalistlerden daha nasyonalist olmak SPD'nin sıkça kullandığı bir gerekçelendirmeydi. 1924 yılında sosyal demokrat milletvekili Oskar Cohn "Nasyonal alman Yahudiler'i Birliği"nin bir toplantısında "Almanlığın korunmasının yeni bir savaşa değip değmeyeceği" sorusunu ortaya atınca gürültü kopmuştu. "Vorwärts", "ne var ki Alman halkının baskıya karşı direnmek yerine yok olmayı tercih etmekle yükümlü olduğu yolundaki düşüncenin ne Dr. Cohn yoldaşın düşüncesi, ne de sosyal demokrasinin düşüncesi olduğu"nu yazıyordu. (Vorwärts, 30.1.1924) Sosyal demokrat yayıncı ve "Vatan Hizmeti İçin Reichs Merkezi" görevlisi Edwin Barth, Cohn'un düşüncesinin ne Alman Yahudileri'nin çoğunluğunun düşüncesine ne de kendilerini tamamen Alman olarak hisseden sosyal demokratların düşüncesine uyduğunu vurguluyordu. "Haklı bir değerlendirme yapanlar, 1914 yılında Alman sosyal demokratik işçi sınıfının tavrını sosyal demokrat Yahudi Ludvig Frank'ın kuşkuya yer bırakmayacak fedakârlığını ve Alman Yahudileri'nin verdikleri savaş kurbanlarını anımsayacaktır." (Nasyonal Alman Yahudiler'i Birliği Bildirisi, 1924, H. H. Knütler'den "Weimer Cumhuriyeti'nde Yahudiler ve Alman Solu", Drosto 1971, s. 208-209.) Daha sonra Weimar Cumhuriyeti'nin sonlarında SPD bir broşürde ("Nazi Alfabesi. Bir Avuç Dolusu Nazi Yalanı ve Bunların Çürütülmesi." Konuşma materyalleri) Nazilerin baskılarına karşı "Yahudi marksist" Frank'ın "şehitliği"ni vurguluyordu. Zaman zaman SPD'nin gençlik örgütünün açtığı nasyon ve nasyonalizm konusunda tartışmalar önemli rol oynamıştı. 1923'te yapılan Genç Sosyalistler İmparatorluk Konferansı'nda "Alman insanı ve Alman ruhu"na ilişkin bir rapor sunulmuştu. Bir Alman, bir halkın üyesi olarak kendi tarihinin bilincine pek seyrek varırdı -böyle bir an 1 Ağustos 1914'te gerçekleşmişti-. Ne var ki 1925'de katılanların büyük çoğunluğu bir bildiriyle "hangi biçimde olursa olsun ulusal romantizmi kesinlikle reddeder... İmparatorluk Konferansı, sosyalist propagandanın uluslararası sınıf mücadelesinin çıkarlarına ters düştüğü koşullarda burjuva sınıf devleti karşısında devlet politikası sorumluluğu alamayacağının bilincindedir." Bu bildiri 1'e karşı 39 oyla kabul edilmişti. (H.H. Knütler'den alınmıştır, s. 209-210)

Bu süre içinde SPD basını Alman anti-semitizmiyle giderek daha az ilgilenmişti. 1903 ve 1908 yılları arasında "Neue Zeit" bu konuya ilişkin tek bir makale yayınladı: "Anit-semitizm ne kadar şiddetle mahkûm edilsede yine bir kazanımı olmuştur: Halkımızın, daha önce hiçbir partinin harekete geçiremediği kesimlerini politikayla ilgilendirmeyi başarabilmiştir. Bu hareket kentlerde tamamen güdükleşen ve basitleşen küçük burjuvaziyi harekete geçirmiş; kırda küçük köylülüğü "merhametli tanrı"nın her şeyi en iyi bildiğine ve her şeyi en iyi biçimde yapacağına ilişkin inançtan tamamen kurtarmıştır." (Philipp Scheidemann, Anti-Semitizmin Değiştirdikler", Neue Zeit" 1906, Cilt XXIV, Nr, s. 632, P. Massing'ten alınmıştır s. 212)

Bundan sonraki beş yılda (1908'den 1912'ye kadar) konu "Neue Zeit"ta iki kez daha gündeme geldi: İkisinde de sözkonusu olan Rusya'daki anti-semitizmdi. 1904-1905'te Rus Devrimi'nin gaddarca bastırılması, beyaz terör ve pogromlar Alman sosyal-demokratları dehşete düşürmüştü. Ne var ki onlar da, Avrupa'daki sosyalistlerin çoğunluğu gibi, bu tür bir anti-semitizmin "medenî bir ülke"de değil, ancak Çarlık Barbarlığı altında olanaklı olduğuna kesin inananlardandı. Bebel daha 1906'da şunları açıklamıştı: "Rusya'da büyük devrimci hareket patlak verdiğinden bu yana anti-semitizm, en dehşetli ve çirkin politikasıyla burada kendisini gösteriyor. Hıristiyan ortaçağın bütün dehşeti, acımasızlığı ve barbarlığı kutsal Rusya'da daha üst boyutlarda tekrarlanmaktadır. Ve Hıristiyan ortaçağda Yahudiler'i izleyenlere nasıl ki resmî makamlar ve din adamları sıkça himaye ve destek sağlıyorsa, Rusya'da Yahudi katliamlarının başını çeken çok sayıda lumpeni silâhlandırıp gösterilere yönelmelerini sağlayarak örgütleyenler de öncelikle polis ve askerlerdir. Rus hükümeti, kitlelerin nefretini tamamen çürümüş ve bozulmuş hükümet sisteminden ve bu sistemin taşıyıcıları olan ahlâksız memurlarından saptırmak için bu Yahudi düşmanlığını teşvik etmektedir... Ve Rusya'da gerek aydın, gerekse de işçi kesiminden Yahudiler büyük oranlarda devrimci harekete katıldıklarından, bu durum, lum-

pen proletaryanın Yahudi nefretini maşaları tarafından tahrik ederek, şimdiye kadar sadece Şark despotizmlerinde meydana gelen katliamlar ve mezalimler yaratmak Rus hükümeti açısından özel bir gerekçeydi... Özü itibariyle geri bir toplumsal kesimin en aşağı dürtü ve içgüdülerine dayanan anti-semitizm, kendisine taraftar olan kesimlerin moral çöküntüsünü göstermektedir. *Anti-semitizmin, Almanya'da devlet ve toplum yaşantısını belirleyici etkilerde bulunma şansının hiç olmaması teselli vericidir*". (August Bebel, Sosyal Demokrat Parti Kongresi'nde konuşma, Berlin 1906, P. Massing'ten alınmıştır, s. 211-22, vurgular Bebel'in.)

SPD'de siyonizme karşı tavır konusunda partinin resmi eğilimi olarak Kautsky'nin "Irk ve Yahudilik"a dlı broşürü temel alınıyorsa da ortak bir tavır yoktu. ("Neue Zeit", 1914, Ek sayı, N. 20). Sosyalist asilimasyon teorisinin temeli durumuna gelen "kast" tanımı Kutsky'nindir. Kast, sözcüğünün anlamı sözlükte şöyle açıklanır: "(Ayrıcalıkların korunması için) tamamen ayrılmış bir toplumsal grup".[3] "Getto için gözyaşı yok" diye sesleniyor Kautsky bu anlamda. "Sadece Getto'da" diye yazıyor, "dayatılan bir kapalılık içinde ve politik baskı, yasal haklardan mahrumiyet ve düşmanlık altında, Yahudilik başka halkların arasında yaşamaktır. Yahudi, özgür ve eşit değerlendirildiği ve ona öyle davranıldığı her yerde çözülecek, çevresiyle birleşecek ve yokolacaktır." (Aynı yerde, s. 57). Bugün Yahudi sorununun ağırlık merkezi Rusya'daydı. Çarlığın baskısı ve çevrenin düşmanlığı, orada, gettodan kurtulduklarında ortadan kalkacak olan özel bir Yahudi kastı yaratmıştır. Siyonizm, bir "yazarlar projesi", "bütün ekonomik yasaları"

3. Marx (Marx-Engels, Werke (Eserler). IV, s. 145), işbölümünün belli bir çağda kastı meydana getirdiğini yazıyordu: "Kast, lonca, manifaktür, büyük endüstri." Kendisi kastı "patriarkal" sistem içine yerleştirmekteydi. Büyük Usta, kastı, "özel ortak ahlâkî normlara ve sıkı evlenme kurallarına sahip, öteki gruplardan güçlü bir biçimde ayrılmış bir insan grubu" olarak tanımlamaktadır.

alaya alan bir "geriye dönüş ütopyası"ydı[4]. Daha önce Bruno Bauer -Marx ("Yahudi Sorunu") üzerine bu Avusturya marksistiyle tartışmıştı- şunları yazmıştı: "Dillerinin tonu, tavırları, giysileri, adetleri, Hıristiyan sınıfdaşlarını, zanaatkârı, girişimciyi yaraladığı sürece köylüyle Yahudi satıcı arasındaki eski ekonomik karşıtlık içgüdüsel bir nefret görüntüsünde devralınacaktır." Fakat Yahudilik asimile olduğunda, "ancak bu durumda, kapitalist güçlerin kör faaliyetinin fazla iş olanağı yarattığı yerlere, bütün işlere yönelebilir: ancak o zaman özel Yahudi sefaleti ortadan kalkar ve Yahudiler için, aryen meslektaşıyla birlikte omuz omuza mücadele ederek üstünlük sağlayacağı ortak proleter sefaletten başka bir şey kalmaz." (Bruno Bauer, Milletler Sorunu ve Sosyal Demokrasi", Viyana 1907, s. 378.)

1918'den sonra Eduard Bernstein gibi tanınmış çeşitli SPD üyeleri Filistin'e göç için kurulan örgütlerde, örneğin "Çalışan Filistin İçin Komite"de çalışıyorlardı.[5] Belçikalı

4. 1896'da Theodor Herzl'in "Yahudi Devleti", *"Neue Zeit"*de eleştirildi. "Tuhaf bir proje, Theodor Herzl'in iflas eden özgür ülkesi gibi ütopik ve aynı olumsuz cennet ruhuyla tasarlanmış sözkonusu olan mücadeleden, orada sınıf mücadelesinden, burada küçük burjuvaların, loncaların ve feodal-klerikal güçlerin sınıf mücadelesinin en gerici biçiminin maskesi ırkçılık mücadelesinden kaçıştır."
Rusya'daki Yahudi sosyalislerin Poalei Siyonizmi de nasibini alıyordu: "Yahudi sosyalistlerinin devrimci tavrı, çıkışını Prusya'daki özgürlük hareketine borçludur. Mutlakiyetin düşmesiyle -Yahudiler'in ünlenmesi son bulup özgürlük hareketi amacına ulaştığında- Poalei Siyonizmi bütün temellerinden yoksun kalacak ve kurtarılamayacak biçimde batacaktır." (Neue Zeit, 1906/1907, Massing'ten alınmıştır, s. 213.)
5. 1918-1923 yılları güçlü bir anti-semitist faaliyetin yükselmesiyle belirleniyordu. 1918 Kasım'ından sonra Yahudiler Almanya'nın askerî yenilgisinin ve bu yenilginin yolaçtığı borçların günah keçisi durumundaydılar. Bütün Alman kampında daha savaş esnasında, Ekim 1918'de, Bütün Almanya Birliği Başkanı Heinrich Clas tarafından şu talep öne sürülmekteydi: "Yahudiliğe karşı durumun abartılması ve bütün haksızlıklar için Yahudiler'in paratoner olarak kullanılması" (Weimer Cum-

Emil Vandervelde gibi uluslararası üne sahip sosyalistler siyonizmin propagandasını yapıyorlardı. Partinin resmî çizgisi ise değişmemişti. Elbette SPD içinde de sayısız Yahudi örgütlenmişti, üye kayıtlarında üyelerin hangi dine mensup oldukları tespit edilmediği için Yahudiler'in sayısının ne kadar olduğu tam olarak bilinmemektedir. (1912 yılında Reichstag'daki 110 SPD milletvekilinden sadece üçü "Yahudi" dinini benimsediklerini söylemişlerdi.)

Yahudi örgütlerinin "Siyah-Kırmızı-Sarı" İmparatorluk Bayrağı ile olan ilişkileri, SPD'yle olan ilişkilerinden daha sıkıydı. Bu örgüt, 1924'de SPD, Alman Demokratik Partisi ve merkezin katılımıyla cumhuriyetçi bir mücadele ve savunma örgütü olarak kurulmuştu.

huriyeti'nin Alman Toplumu ve Anti-Semitizm, H. A. Winkler 1981, s. 272.) Doğu Yahudiler'i sevilen rolü oynuyordu. 1914'te Prusya Polonyası'nın işgal edilmiş bölgelerinde Yahudiler'in elinden varolma olanakları alındığında ve kısmen Alman silâh endüstrisi için toplandıklarında 35.000 Doğu Yahudisi imparatorluğa gelmişti. Savaş sona erdiğinde hepsi 150.000'di. Bir çoğu ABD'ye göçetmiş, 1933 ortalarına kadar sayıları 98.000'e düşmüştü.

Eskiden beri orada yaşayan Alman Yahudileri'nin bir kısmı Doğu Yahudileri'ne karşı çok düşmanca tepki duyuyorlardı. Alman Yahudileri 1925 yılında toplam nüfusun yüzde 0.6'sını oluşturuyorlardı, bu oran 1933 Haziran'ına kadar yüzde 0.8'di (500.000).

KPD VE YAHUDİ SORUNU

Öncelikle: Klasikler bir yana bırakıldığında, KPD'nin tek resmi tavır alışı 1932'de yayınlanmış bir makaleden ibarettir: "Suçlu Yahudi mi?" Bu makale KPD-MK'nin emriyle yayınlanmıştır. Avusturyalı (Yahudi) komünist Otto Heller'in "Yahudiliğin Çöküşü" adlı (Viyana/Berlin 1932, Filistin Komitesi, Berlin Aachen'ın tıpkı basımı) yapıtına dayanan bu makalenin temel düşünceleri bu yazının ikinci bölümünde sunulacaktır.

Makalenin birinci bölümünde, KPD'nin "ulusal politika" uğrakları ve Yahudi politikasıyla ilişkisi anlatılmaktadır. Bu konuya ilişkin komünist taraftan gelen (ve öncelikle haklı çıkma çabasına -örneğin ilgili DDR* yazını gibi- bir tarih yazımına dayanmayan) materyal pek azdır. O nedenle, Alman komünistlerinin tarihini yazmak için sosyal demokrat yayınlarına gitmek zorunlu olmaktadır.

Versailles Anlaşması

Versailles Anlaşması imzalandıktan sonra Almanya'daki genel ulusal havadan KPD de etkilenmişti. 13 Mayıs 1919'da Komintern şunu ilân etmişti: *"Kahrolsun Versailles Barışı!"*

KPD içindeki ulusal akımlar tarihi "Ulusal Bolşevizm" adı altında geçmiştir. Daha Birinci Dünya Savaşı sona ermeden önce, örneğin Hamburglu komünistler Laufenberg ve Wolfheim bir "Büyük Almanya Şuralar Cumhuriyeti"nin

* ***DDR:*** Demokratik Almanya Cumhuriyeti.

ve "Batı emperyalizmine karşı ulusal savunmanın" propagandasını yapıyorlardı.

Aynı düşünceleri Bremen gazetesi "Arbeiterpolitik" (İşçi Politikası) çevresi de paylaşmaktaydı. 1919'da Laufenberg ve Wolfheim çevresindeki Hamburglularla Anarko-sendikalizm taraftarları, 1920 yılında "Komünist İşçi Partisi"nde birleşmek için KPD'den ayrılmışlardı. Daha önce 1919'da Laufenberg ve Wolfheim bir broşür yayınlamışlardı: "Devrimci Halk Savaşı mı, Yoksa Karşı-devrimci İç Savaş mı?"

Bu broşürde, Kasım Devrimi'nin, yitirilen savaş üzerine duyulan öfkenin ifadesi olduğu, Versailles Anlaşması'nın imzalanmasının ise vatana ihanet anlamına geldiği belirtiliyor, Almanya'nın Sovyetler Birliği ile birlikte Batı emperyalizmine karşı savaşmak için ondan kopmak zorunda olduğu söyleniyordu. Kısaca, sosyalizmle nasyonalizmin tuhaf bir karışımıydı bu.

1920 Mayıs'ında KPD-MK'si sosyalist kamp içindeki bu pancermenik eğilime karşı çıktı. Ne var ki 1923'te Fransız birlikleri Ruhr bölgesini işgal ettiklerinde, "ulusal bolşevik" rotanın ikinci versiyonu gündeme geldi. Gerçi önceleri "Poincaré"yi Ruhr'da ve Cuno'yu Spree'de yenilgiye uğrat!" ve "Dışta olduğu gibi içte de bağımsız sınıf politikası" deniyordu, ama 1923'te Almanya'nın işgal edilmiş ezilen bir ülke olduğu ve komünistlerin "ulusal kurtuluş savaşı" yürütmek göreviyle karşı karşı bulunduğu düşüncesi yaygınlaşmıştı. Macar komünisti Rakoşi şunları söylüyordu: "Bir komünist partisi, ülkenin ulusal sorununa yakın durmak zorundadır. Alman partisi bu soruna el atmıştır. Alman faşistlerinin elindeki ulusal silahı düşürmektedir." (Yıllık 1923-24, s. 26, O. Flechtheim, "Weimar Cumhuriyeti'nde KPD"den alınmıştır, s. 177)

Radek'in "Schlageter Konuşması"

Aynı yılın yaz aylarında Karl Radek, Komünist Enternasyonal Yürütme Komitesi önünde ünlü konuşmasını yaptı. Radek konuşmasında, Fransız birlikleri tarafından vurulmuş gönüllü savaşçı ve Hitler partisi üyesi Leo Schla-

geter'e saygılarını ifade etmişti: "Alman halkına dürüstçe hizmet etmek isteyen Alman faşist çevreleri Schlageter'in eyleminin anlamını kavramazlarsa, o boşuna düşmüş demektir. Bu durumda, heykeline şunu yazmalılar: Hiçliğin Yolcusu. Alman nasyonalizminin bu şehitleri gizlenmeleri, küçümseyici boş lâflarla bir kenara atılmamalıdır. Karşı devrimin cesur askeri Schlageter, devrimin askerleri olan bizler tarafından erkekçe, dürüstçe takdir edilmeye hak kazanmıştır. Ortak bir dava için ölümü göze alan Schlageter gibi adamların hiçliğin yolcusu değil, bütün insanlığın geleceğinin yolcusu olmaları için herşeyi yapacağız."

Radek şu soruyu atıyordu ortaya: "Alman ırkçıları, kime karşı savaşmak istiyorlar? Antant sermayesine karşı mı, yoksa Rus halkına karşı mı? Kimle birleşmek istiyorlar? Antant sermayesinin boyunduğunu birlikte kırmak için Rus işçi ve köylüleriyle mi, yoksa Alman ve Rus halkının köleleştirilmesi için Antant sermayesiyle mi? Yenilgiye uğramış, düşmanlar tarafından kuşatılmış bir halk bir yana, çok güçlü bir halk bile dostları olmaksızın varlığını sürdüremez. Eğer Almanya mücadele edebilmeyi istiyorsa, çalışanların birleşmiş cephesini yaratmak zorundadır, kafa işçileri kol işçileriyle demirden saflarda birleşmelidir... Almanya birleştiğinde bütün engelleri aşacak, bütün enerji ve direniş kaynaklarını bünyesinde bulabilecektir. Halkın davası ulusun davası haline gelince, ulusun davası halkın davası olacaktır... Biz, ulusal duygular içinde olan kitlelerin büyük çoğunluğunun sermayenin kampına değil, emeğin kampına ait olduğuna inanıyoruz. Bu kitlelere ulaşmanın yolunu bulmak istiyoruz, bulacağız." (Alıntı Flechtheim'dan yapılmıştır, s. 178)

Bu konuşma, son derece kısa ömürlü olan (23 Ağustos'ta resmen sona ermişti) "Schlageter kampanyası"nın çıkış noktası olmuştu. Kampanya süresince, komünistlerle nasyonal sosyalistler arasında yayın alanında alışveriş gerçekleşmiş, "Rote Fahne"nin sütunları ırkçı Kont Reventlav'a açılmış, ortak bir broşür -"Schlageter, Bir tartışma" yayınlanmıştı.

Radek, nasyonalistlere kur yapmayı şöyle gerekçelendiriyordu: "Bu unsurlar ne kadar gerici-nasyonalist olsalar da,

bizim açımızdan yedek güçten başka birşey değildirler. Küçük burjuva halk kitlelerini yanımıza çekmeye çalışmamızın nedeni, faşist hareketi, geçici olarak parçalamayı güden küçük hileler ya da iktidara ulaşmak için müttefik aramak değildir. Burada sözkonusu olan sosyalizm mücadelesi için gereksinme duyduğumuz sayıları milyonlara varan halk kesimini kazanmaktır. Almanya'yı içinde bulunduğumuz sefaletten daha az felâketle kurtarabilmek için mühendislere, banka memurlarına, subaylara gereksinmemiz var." (Karl Radek'in makalesi, "Rote Fahne"de yayınlandı. No 176, 2.8.1923, H.N. Knütler'in "Weimar Cumhuriyeti'nde Yahudiler ve Alman Solu" yapıtından alınmıştır, Drosle 1971, s. 179.)

Yahudi Sermayesi

1923 Mayıs'ından beri KPD yönetiminde bulunan Ruth Fischer'ın, bir öğrenci toplantısında şunları söylediği anlatılmaktadır (Daha sonra CDU'ya geçmiş olan R. Fischer sözlerini hafifletmeye çalışmıştır): "Alman İmparatorluğu sadece Alman ırkçı cephesinin, KPD'de örgütlenmiş kitlelerle birlikte mücadele etmenin zorunluluğunu anlaması durumunda kurtarılabilecektir. Yahudi sermayesine karşı mücadele çağrısında bulunanlar, kendileri farkında olmasalar da sınıf mücadelecisidirler... Yahudi kapitalistlerini ezin, sokak fenerlerine asın, ayaklarınızın altında çiğneyin!.. Fransız emperyalizmi şu an ünyadaki en büyük tehlikedir. Fransa gericiliğin ülkesidir... Alman halkı, Rusya ile ittifak içinde Fransız kapitalizmini Ruhr havzasından kovabilir." (Flechtheim, s. 178-179, Knütter, s. 180.)

"Rote Fahne"de aynı zaman diliminde "Yahudi sermayesine karşı mücadele"ye çağıran makaleler çıkıyordu: "Caddelerden pırlantalarla süslü zenginler, mükemmel giysiler içindeki fahişeleriyle birlikte süzülüyorlar. Sermayenin kölelerinin güneşin sararttığı kemikleri ise lağımlarda yatıyor. Hıristiyan ve Yahudi vurguncular barlarda oturuyorlar." ("RF", No 172, 28. 7. 1923, Knütter'den alınmıştır, s. 180.)

"Halk Devrimi"

KPD'nin üçüncü nasyonalist rotası 1930'da gerçekleşti.

Aynı yılın Ağustos ayında KPD-MK'si, Heinz Neumann'ın "Alman halkının ulusal ve toplumsal kurtuluşu için KPD program açıklaması" adlı konuşmasını yayınladı. Bu açıklamada şöyle denmekteydi: "Almanya'yı köleleştiren zorba Versailles Barış Anlaşması ve Young-Planı'nı, bütün uluslararası borç ve tazminat ödemelerini hükümsüz kılacağız." (Flechtheim, s. 275)

1932'de sona erdirilen bu rotanın en önemli pratik başarısı, eski imparatorluk ordusu teğmeni Scheringer'in NSDAP'den KPD'ye geçmesiydi.

Berlin'de SA yöneticilerine karşı ayaklandığında KPD "Rote Fahne"de şu çağrıyı yapmıştı: "Eski arkadaşınız Scheringer'in örneğini izleyin ve KPD yönetimi altında halk devriminin askerleri olun!" ("RF", 8.4.1932). Bizzat Scheringer de "Rote Fahne" aracılığıyla eski yol arkadaşlarına sesleniyordu: "Halk devrimi gerek Hıristiyan sömürgecileri, gerekse de Yahudi sömürgecileri ortadan kaldırılacaktır." ("RF", 22.4.1931)

"Rote Fahne"de aynı dönemde yayınlanan bir başka makalede KPD, kendisini, "ulusal bilince sahip sosyalist" bir parti olarak değerlendiriyordu. ("RF" 3.4.1931) Ne var ki, bu çizgi KPD içinde ve dışında protestolarla karşılaşmıştı.

Carl von Ossietzky "Weltbühne"de şunları yazıyordu: "Artık ajitasyonda partiye sıkıca bağlı nitelikler pek vurgulanmıyor, faşistleri çekmek için pek dayanıklı olmayan 'halk devrimi' parolası yaratıldı ve bu parola Lenin'den çok Otto Strasser'in ruhuyla kabul edilmişe benzemektedir. Şimdi en iflah olmazlar bile ideolojik yapıştırıcılarla çalışıyor, kendilerini sınıf yerine halk demeye alıştırıyorlardı." ("Weltbühne", 27 J. P. No 25, 23.6.1931, s. 901)

"Halk Devrimi" şiarı ilk kez Ocak 1931'de açıklanmıştı; aynı yılın yaz aylarında kendine "Ulusal Muhalefet" diyen (Naziler, Alman nasyonalistleri, Çelik Miğfer vs.) oluşum, Prusya Eyalet Meclisi'nin feshedilmesi için bir referandumun başını çekmişti; plan SPD hükümetinin düş-

mesini sağlamaktı. KPD bu referandumu "kızıl" referanduma dönüştürmek istediği için destekliyordu.

Ekim 1931'de komünist Reichstag milletvekili Neubauer, "sadece Ariyen Braudi Schlenker, Pönsgen, von Gihal gibi ağır endüstrinin subaylarının değil, gamalı haçlıların güya mücadele ettikleri Yahudi ve yabancı sermayenin de Hamburg Buluşması'na katıldığına işaret etmekteydi. ("Rote Fahne"de çıkan bu makale, "Rothschild"in Temsilcileri Hamburg'ta" adını taşıyordu. 17.10.1931, Knütter'den, s. 190)

Bu ajitasyon çizgisi istisna değildir: Sık sık nasyonal sosyalistlerin aslında hiç de nasyonal olmadıkları, çünkü Yahudi sermayesine kararlı biçimde karşı çıkmadıkları yönünde görüşler dile getiriliyordu. Bir başka "Rote Fahne" makalesinde de manşetin hemen altında şöyle deniyordu: "Hitler zengin Yahudiler'in kurtarılacağını ilân ediyor!" (15. 11.1931) Hitler, bir para kasasına sahip olan herkese sokulur. Şimdi de gamalı haçlı ve beratlı anti-semitst Yahudiler'e yanaştı. Elbette yanaştığı sadece Batı Elbe'nin zengin fabrika sahipleriyle, Doğu Elbe'nin büyük toprak sahipleri gibi Bolşevizmden kurtarmak istediği zengin Yahudiler'dir."

Daha önce Hermann Remmele, Berlin'deki bir kitle toplantısında, nasyonal sosyalistlerin bir süredir kullandıkları "Almanya uyan! Yahudi geber!" parolasının son kısmını terkettiklerini idda etmişti. İddiaya göre nedeni de şuydu: Göbels, Yahudi Goldschmidt'ten (Darmstadt ve Ulusal Banka'nın genel müdürü) para almıştı. Düşünceyi para için satmak, işte nasyonal sosyalizm buydu. (H. Remmele, Sovyet Yıldızı mı, Yoksa Gamalı Haç mı?, 1931, NSDAP nedir?, 1930, Knütter, s. 189)

Resmî Verilere Göre KPD'nin Üye Sayısı

1. 10. 1919	106 656
1. 10. 1920	78 715
1921	359 613
1922 (3. çeyrek yıl)	224 389
1923 (3. çeyrek yıl)	294 230

1. 1. 1926		160 000
1929	(2. Yarı yıl ortalama)	124 511
1930	(Aralık ortalama)	176 000
1931	(Ocak)	180 000
1932	(Nisan)	332 000

(Instituto Giangiacomo Feltrinelli, *KPD 1918-1933*, Milano 1961, s. 210)

"Sosyal Faşizm"

1930 yılında aşırılıkları Remmele tarafından eleştirilmiş olan sosyal faşizm teorisi biliniyor. Ne var ki 1932'te EKKI Plenumu bildirisinde şöyle denmekteydi: "Eğer ana darbe sosyal demokrasiye -burjuvazinin bu temel dayanağına- indirilirse, proletaryanın baş sınıf düşmanını -burjuvazi- başarıyla yenmek ve yoketmek olanaklı olur." (12. EKKI Plenumu, Eylül 1932, "Enternasyonal" XV. s. 384)

1932'te Thälmann da bir kez daha Stalin'in, 1924'te faşizm ile sosyal demokrasiyi birbirini tamamlayan "ikizler" olarak tahlil eden tespitinin doğruluğundan sözediyor ve SPD'nin faşizmin "ılımlı" kanadı olduğunu söylüyordu.

Bununla birlikte, özellikle "Kızıl Yardım"ı ırkçılığa ve anti-semitizme karşı angaje durumdaydı. 1932 Haziran'ında faaliyetleri şu şiar altında toplanmıştı: "Ulusal kışkırtma, ırkçılık ve beyaz teröre karşı!" 1931 yılında üye sayısı 300.000'in üzerinde olan "Kızıl Yardım" içinde çok sayıda Yahudi de çalışmaktaydı. Örneğin Tucholsky, Einstein, Martin Buter vd. Radikal demokrat yayın organları arasında özellikle "Weltbühne" Yahudiliğe ve siyonizme karşı yoğun ve dostça bir ilgi göstermekteydi.

Weimar Cumhuriyeti'nin son döneminde KPD, aralarında Georg Lukacs ve Paul W. Massing'in de bulunduğu "Anti-Nazi Komisyon"u kurdu; bu komisyon Lion Feuchtwanger ve Alfred Kerr tarafından da destekleniyordu.

Bunun da ötesinde KPD, "Almanya(daki) Polonyalı İşçiler Kültür ve Eğitim Derneği", "İşçi Birliği" ve "Yahudi Kültür Birliği" gibi Yahudi örgütleriyle de sıkı işbirliği içindeydi.

Otto Heller: Yahudiliğin Çöküşü

Otto Heller'in 1932'de yayınlanan "Yahudiliğin Çöküşü"* adlı çalışması o günkü komünistlerin görüşlerini belgelemekte ve bir ölçüde standart yapıt sayılmaktadır.

Rus Devrimi'nden sonra Sovyetler Birliği'nde, Yahudiler'in özgül meseleleriyle ilgilenecek bir "Yahudi Komiserliği" oluşturulmuş, Ukrayna ve Kırım'da kısmen özerk Yahudi bölgeleri kurulmuştu. Mart 1928'de bir bölgeyi daha -Birobidjan- Yahudi yerleşimine açmak kararlaştırıldı. 1937'ye kadar burada 150.000 Yahudi'nin yaşayacağı tasarlanmış ve Sovyetler Birliği Başkanı Kalinin bölgenin on yıl içinde Yahudi kitlelerinin kültürel ve politik merkezi haline geleceği kehanetinde bulunmuştu.

Bizzat Lenin, Rusya'da anti-semitizm üzerine görüş bildirmişti: "...Emekçilerin düşmanı Yahudiler değildir. İşçilerin düşmanı, bütün ülkelerin kapitalistleridir. Yahudiler arasında işçiler, emekçiler var, çoğunluğu bunlar oluşturuyorlar. Sermaye tarafından ezildikleri için bunlar bizim kardeşlerimiz, sosyalizm mücadelesinde yoldaşlarımızdır. Yahudiler arasında da, hepimizin arasında olduğu gibi, kulaklar, sömürücüler, kapitalistler bulunuyor. Kapitalistler çeşitli dinlerden, çeşitli uluslardan, çeşitli ırklardan işçiler arasında düşmanlık yaratmaya çalışıyorlar. Zengin Yahudiler, zengin Ruslar ve bütün ülkelerin zenginleri birlik içinde işçileri eziyor, baskı altına alıyor ve kirletiyorlar. Yahudiler'i aşağılayan ve onlara eziyet eden lanet olası Çarlığa yüz karası ve utanç! Yahudiler'e karşı, başka uluslara karşı nefret tohumları ekenlere lanet olsun! Yaşasın sermayenin yıkılması için bütün ulusların karşılıklı kardeşçe güveni ve savaş ittifakı! (Lenin, Yahudiler'e Karşı Pogrom Kışkırtması, Yapıtlar, Cilt XXIV.)

Lenin'in 1918'de Kızıl Ordu'ya yaptığı bu konuşma plağa alınmış ve bütün cephelere dağıtılmıştı.

* Kitabın Türkçe çevirisi, 1992 yılında, Inter Yayınları tarafından yayınlandı.

Ekim Devrimi'nden sonra izlenen politikayı burada ayrıntıyla ele almaksızın, Heller'in kitabı bu bağıntıda anlaşılmalıdır: Sovyetler Birliği'nin politikası dış ülkelerdeki komünistlerde büyük hayranlık uyandırmıştı; bunlar komünizmin Yahudi sorununu çözeceğinden emin olmak bir yana, bu çözümün çok yakın olduğuna da inanıyorlardı. Oysa, birçokları gibi Otto Heller de birkaç yıl sonra faşist toplama kamplarından birinde yaşamını yitirdi.

Düşünce ve görüşlerini binlerce insan paylaşmıştı ve büyük olasılıkla onlar da aynı şeyi düşünmüşlerdi.

Heller'in Amacı

Heller kitabında, bir yandan Yahudiliğin şimdiye kadarki tarihini, öte yandan "büyük eser"i, yani Sovyetler Birliği örneğinde sosyalist devrimin Yahudi sorununu çözüşünü ele almaktaydı. Kitabının girişinde "genel Yahudi sorununun tarihî-materyalist bir anlatımını" vermek istediğini ifade ediyordu. Burada tek hedef, "kurtuluşu için mücadele eden uluslararası proletaryanın bu karmaşık sosyal ve ulusal sorun karşısında bakış açısını" göstermekti. Kitabı için seçtiği trajik adı kendisi şöyle açıklıyordu: "Yahudiler'i -Marx'a göre- 'özel bir olgu' haline getiren (Bkz, Yahudi Sorununa İlişkin, Marx'ın ölümünden sonra Franz Mehring tarafından yayınlandı. Cilt 1, s. 248, Berlin, 1923), milliyetlerine göre ille de Yahudi olması gerekmezken özel koşullar sonucu, belli zamanlarda ve belli mekânlarda her şeyden önce Yahudi olan bir şey çöküyor." (s. 20)

Sosyalizm yakındı: "Üretim araçlarının özel mülkiyeti ve meta üretimi toplumsal sisteminden kaynaklanan bütün sorunlar, ayrılmaz biçimde bağlı oldukları geçmişin günleri sayılı olduğundan, adeta veda ediyorlar." (s. 12) Sonra da şöyle denmektedir: "Son kez bir daha Ahasver, ezeli Yahudi, ortaya çıkıyor. Binlerce yıllık yolunun sonuna geldi, görevi bitti." (s. 12)

Stalin'in "her ulusun bir başlangıcı, bir de sonu vardır" sözlerini kullanarak araştırma yöntemini tanıyordu. Yahudiliğin sonunu olanaklı kılmak için, son, başlangıca bağ-

lanmalıydı. Başka deyişle, Yahudiler'in yazgısı insanlığın üretim ilişkileriyle ilişkilendirilmek zorundaydı.

Sosyalizmin zaferiyle birlikte Yahudilik çökecek ve onunla birlikte anti-semitizm gibi siyonizm de yok olacaktı: "Bütün bunlar yok olacak, çünkü bunların koşulu ortadan kalkmış olacak." (s. 21)

Yahudiliğin Kaynağı

Heller, Yahudiliğin ulusal kaynağını kendisinin "toplumsal kavram"ında arıyor. Burada eski İsrail'in "namuslu bir köylü ve bir çoban halk" olduğu, esas olarak peygamberler, papazlar ve Tanrı'nın elçilerini yetiştirdiği yolundaki efsaneyi çürütmek istiyor.

Yahudiler'in tüccar bir halk haline dönüşmesi sürgünle (İ.Ö. 722 Avur sürgünü, İ.Ö. 586 Babil sürgünü) birlikte belirleyici oluyordu; Babil sürgününden sadece mülksüzler geri dönmüş, "büyük burjuvazi" ise ticaretini doğuda gelişletmeyi yeğlemişti. İtici gücü ekonomik çıkarlar olan Diaspora, hem Kudüs'ün Romalılar tarafından ikinci yıkılışından çok önce, hem de gönüllü gerçekleşmişti.

Bu noktada Heller, Kudüs'ün yıkılışını ve Filistin Yahudiler'i'nin Bar Kochbas (İ.S. 132-135) ayaklanmasından sonra yokedilmesini Yahudi ulusal felâketinin çıkış noktası yapan resmî Yahudi tarihine karşı çıkmaktadır. Gettoların oluşumu da aynı şekilde gönüllü ve ekonomik çıkarların dayatmasından (özgül sosyal işlevlerinin korunması için) kaynaklanmaktaydı. Yahudiliğin özelliği antikçağ'da ne ilk ne de tek tüccar halk olmasında değil, ama son ve uzun ömürlü olan tek tüccar halk olmasında yatıyordu. Bunun nedeni Yahudiliğin ulustan kasta dönüşmesiydi; o bakımdan bu ulusal çöküşün talihsizliği, aynı zamanda Yahudiler'in talihiydi.

Yahudiliğin bundan sonraki antikçağın sonuyla erken kapitalizm arasındaki tarihini Otto Heller üç döneme ayırır. Birinci dönemde (1300 yılına kadar) "para tekelcileri" olarak Yahudiler'in toplumsal işlevlerinde herhangi bir değişiklik görülmez. İkinci dönem -1300'den Otuz Yıl Savaşı'nın bitimine kadar- Yahudi tarihinin en trajik dönemidir. Bu dö-

nemde Yahudiler eskiden bulundukları meta dolaşımının dışına itilmiş ve zorla tefeci-faizci rolüne sokulmuşlardır. Nihayet üçüncü dönem, süren bir asimilasyonla belirlenmektedir; kapitalizm, Yahudiliğin son dönemiydi, burjuva kurtuluşu, Yahudiler'in kurtuluşunu içermekteydi. Sadece Çarlık Rusya'sındaki gibi yarı-feodal barbarlığın hüküm sürdüğü yerlerde baskı devam ediyordu.

Heller şu sonucu çıkarır: "1500 yıllık Yahudi tarihinin, antikçağın çöküşünü izleyen bazı ayrıntılarının incelenmesi, Yahudiliğin kaderinin toplumsal gelişim yasalarına tâbiliğini, bunun, Yahudiliğin kaynağının daha antikçağda başlayan sosyal ve ulusal gelişiminin zorunlu sonucundan başka bir şey olmadığını kesin biçimde gösteriyor." (s. 57) Ve: "Doğu ile batı ayrımı, Yahudilik içinde de ayrım demektir. Bu, Yahudiliğin çözülüşünün iki farklı yolunu, batıda asilimasyonu, doğuda ulusalcı yolunu, yani burjuva ve proleter yolunu belirlemektedir." (s. 77)

Anti-Semitizm ve Yahudi Nasyonalizmi

Yahudiliğin çöküşü, yani "Yahudi kastının çözülüşü Yahudi sorununun batıda burjuva asimilasyonu, doğuda proleter devrimiyle çözümlenmesi", Heller'e göre, ikisi de burjuva devriminin çöküşüne karşı en acıklı savunma hareketlerinden biri olan anti-semitizmin sosyal koşullarını yok etmekteydi. (s. 126) Aynı zamanda bu "son acınası, umutsuz ve tuhaf nasyonalizmin de ruhu olan siyonizmi de söndürmektedir." (s. 21)

Gerici siyonizm ile anti-semitizm arasında nedensel bir bağ yoktu, yine de anti-semitizmin yokolmasıyla, siyonizmin zemini de ortadan kalkmış olacaktı. (s. 153)

Heller, siyonizmi, bu küçük burjuva Yahudi nasyonalizmini anakronik niteliği nedeniyle eleştiriyordu. Yahudiler için birlik, bir ulustan başka herşeydi. Ve her şeyden önce: Siyonizm, Yahudi sorununu, Yahudiler'in kaderinin ayrılmaz biçimde bağlı olduğu meta sorunundan ayırdığı için tarihsel bir yanılgı, bir olanaksızlıktır." (s.155) Ki bu, "sağlıklı insan aklına" aykırı düşmekteydi.

Siyonizmi, o zamanki eleştirmenlerinin çoğu gibi, Heller de Filistin halkıyla ilgili olarak siyonizmin sömürgeci karakterine tali bir rol biçmektedir.

"Yahudilik için sadece iki yol var, kapitalist topluma asimilasyon ya da Yahudi proletaryası ve yoksul Yahudi küçük burjuvazisinin mevcut olduğu yerlerde Yahudi sorununun çözümünü, sermaye, ticaret, tefecilik, sömürü, meta üretimini yokedecek sosyalizm, proletarya diktatörlüğü sayesinde Yahudiler'in yapısını değiştirerek olanaklı kılmak." (s. 167) Heller soruyor: "Yahudi sorununun çözümü bu Podolienli satıcı ve eskicilerin, satıcı ve eskiciler olarak Filistin'e göç etmesi mi?

Gelecek yıl Kudüs'te!
Gelecek yıl Kırım'da!
Gelecek yıl Birobidyan'da!" (s. 174)

Ulusal Sorun

Heller kitabının ikinci bölümünde "marksist-leninist teorinin gerçekleştirilmesinin klasik örneği" olduğunu söylediği (s. 199) Sovyet milliyetler politikasının teori ve pratiğini ele alıyor.

Stalin'in ulus tanımı önceden ifade ediliyor: "Tarihsel olarak oluşmuş, dil, toprak, ekonomik yaşam ve kendisini kültür birliği ile ifade eden ruh birliği (ulusal karakter) demektir. (s. 202) Yahudiler bir ulus değil, milliyettirler: "Yahudiler'in iki bin yıldan fazla bir süre önce ulus oldukları, asırlarca kast olarak yaşanılan yere ve döneme göre milliyet özelliklerini değişen hacimlerde korudukları gerçeği, Yahudi ulusunun yokluğunu ortadan kaldırmaz." (s. 202) "Bir toprağa, bir iç pazara sahip olmayan bir halk, dil ve kültür birliğine rağmen, tam bir halk, ya da daha doğru söylendiğinde bir ulus değildir." (s. 203)

Eğer ulus değillerse, Yahudi sorunu, neden Sovyetler'in ulusal sorun üzerine tartışmalarının bir parçası olarak değerlendirilmektedir? "Yahudiler büyük bir ulus olmasalar da doğudan gelmiş bir milliyetin, yani Yahudiler'in bir ulus olmasına yetmeyen belli ulusal özellikler toplamının tem-

silcisidirler. Tam demokrasi ilkesi -elbette Stalin bundan burjuva dünyasının biçimsel demokrasisini değil, devletin proleter sosyalist demokrasisini, proletarya diktatörlüğü devletinin demokrasisini anlamaktadır- varolduğu koşullarda, milliyetlerin gelişiminin toprak bağımsızlığına sahip olmadan da mümkün olacağı ortaya çıkacaktır. Bu toprak bağımsızlığı, Sovyetler Birliği'nde yeterli bir toprak parçası üzerinde en geniş ekononimin taşıyıcısı olan, yani millet özelliklerine sahip milletler için geçerlidir." (s. 208)

Yukarıda Stalin'den alınan ulus tanımı, görüldüğü gibi, sadece kuşkulu değil ("ulusal karakter"?) aynı zamanda son derece katıdır. Aslında Lenin'in düşüncelerine ("Yahudiler'in halk kitleleriyle karışması niyahet Yahudi sorunun tek olanaklı çözümüdür ve Yahudiler'in diğer halklardan ayrı tutulmasını kaldıracak herşey desteklenmelidir.", Lenin, Toplu Eserler, Cilt 7, s. 82-93) karşı Sovyetler Birliği'nin uzak doğusunda otonom Yahudi Cumhuriyeti Birobidyan ilân edilmişti. Bu girişim iflas edecekti: 40 yıl sonra orada yaklaşık 25 bin Yahudi yaşıyordu.

Ne var ki, Yahudiler'e tanınan özerklik daha çok bir sömürgeleştirme ve yeniden eğitmeyle ilgiliydi. Kalinin (SB MY Başkanı) 1926 yılında bir kongrede şöyle diyordu: "Yahudi halk, milliyetini koruma gibi bir görevle karşı karşıya bulunuyor. Bu amaçla Yahudi nüfusunun büyük bir bölümü yerleşik köylülere, sayısı hiç olmazsa binlere ulaşan yoğun bir kırsal nüfusa dönüşmelidir. Yahudi kitleler sadece bu koşullar altında milliyetlerini sürdürebilirler. Yahudi halkı, tarımsal çalışmaya alışkın olmayan kitlelerin büyük çaba ve uğraşını gereksinen büyük bir görevle karşı karşıyadır, çünkü kentlinin çalışması köylününkinden çok farklıdır. Hükümet her soruna pratik bir yaklaşım sunar: Yahudi yoksullarının eziyet çektiğini, bunun için bir çıkar yol bulmanın zorunlu olduğunu görüyoruz. Ve böylece Yahudiler'in kıra göçü, Yahudi yoksulları için doğal ekonomik bir çıkış yolu olarak görünmektedir..." (s. 221)

Son olarak Heller, hâlâ anti-semitist olarak Rus, Ukrayna, Ermeni burjuvazisinin kalıntılarını, ya da kulaklar, ortodoks papazlar kısmen de entelektüelleri kaydeder: "Yahudi ve Ya-

1919'DAN 1933'E KADAR

	Ulusal Meclis 19.1.1919			6.6.1920			4.5.1924			7.12.1924		
PARTİLER	M	O	%	M	O	%	M	O	%	M	O	%
KPD					590	2.0	62	3693	12.6	45	2709	9.0
SPD	163	11509	37.9	102	6104	21.6	100	6009	20.5	131	7.881	26.0
Bağımsız Alman Sosyal Demokratik Partisi	22	2317	7.6	84	5097	18.0		235	0.8		99	0.3
Alman Demokrat Partisi	75	5642	18.6	39	2334	8.4	28	1655	5.7	32	1920	6.3
Merkez	91	5980	19.7	64	3845	13.6	65	3914	13.4	69	4119	13.6
Alman Nasyonal Halk Partisi	44	3121	10.3	71	4249	15.1	95	5696	19.5	103	6206	20.5
Alman Halk Partisi	19	1346	4.4	65	3919	14.0	45	2694	9.2	51	3049	10.1
NSDAP	*						32	1918	6.6	14	907	3.0
Diğerleri	7			21			45			48		
Toplam	424	30040		459	28196		472	29281		472	29281	

REİCHSTAG SEÇİM SONUÇLARI

20.5.1928			14.9.1930			31.7.1932			6.11.1932			5.3.1933		
M	O	%	M	O	%	M	O	%	M	O	%	M	O	%
54	3.265	10.6	77	4592	131	89	5283	14.6	100	5980	16.8	81	4848	12.3
153	9153	29.8	143	8578	24.5	133	7960	21.6	121	7248	20.4	120	7182	18.3
	21000	0.1		12										
25	1506	4.9	20	1322	3.8	4	372	1.0	2	377	0.9	5	334	0.9
62	3712	12.1	68	4128	11.8	75	4589	12.5	70	4231	11.7	73	4425	11.2
73	4382	14.2	41	2458	7.0	37	2177	59	52	2959	8.8	32	3137	8.0
45	2680	8.7	30	1578	4.5	7	436	1.2	11	662	1.8	2	432	1.4
12	810	2.6	107	6410	18.3	230	13746	37.4	196	11737	33.1	288	17277	43.9
67			91			33			12			7		
493	30290		577	34971		608	36882		584	35474		647	39343	

M: Milletvekili
O: Oy Sayısı(X1000)
%: Oy Oranı

hudi olmayan işçiler, Yahudi veya Yahudi olmayan köylüler ne kadar çok birlikte çalışırlarsa, Yahudi kitlelerin dönüşmesi ne kadar çok genişlerse, Sovyetler Birliği emekçileri arasında ciddî anti-semitizmden o kadar az sözedebiliriz." (S. 227)

Gerçekten de Avrupa'nın her yerinde faşist ve anti-semitist hareket genişlerken Sovyetler Birliği'nde yeni devletin kurulmasıyla birlikte sadece pogromlar sona ermemiş, aynı zamanda anti-semitizm de yasalarla yasaklanmış ve koğuşturulmaktaydı. Bolşevik liderler arasında birçok Yahudi vardı. Yahudi sorunu çözüm yoluna girmiş görünüyordu. Ne var ki batıda oluşan faşist tehdit küçümsenmişti. Heller'in kitabı yayınlandığında NSDAP 11 milyon oy almıştı bile. Kısa süre sonra Heller'in iyimserliği ve Yahudiler'in asimilasyonunun ilerlediği düşüncesi korkunç bir biçimde çürütülecekti.

İMHA SÜRECİ: 1933-1939

NSDAP Birinci Dünya Savaşı'ndan hemen sonra kurulmuştu. 24 Şubat 1920'de açıkladığı 25 maddelik programının 4 maddesi açıkça Yahudiler'le ilgiliydi:

"4- Dinleri ne olursa olsun, sadece Alman kanından olanlar yurttaştır. O nedenle hiçbir Yahudi Alman yurttaşı olamaz.

5- Yurttaş olmayanlar Almanya'da misafir olarak ve yabancılar yasasının hükümleri doğrultusunda yaşayabilirler.

6- Devlet yönetimi ve yasalar üzerine karar vermek sadece yurttaşların hakkıdır. O nedenle hangi tür olursa olsun, gerek imparatorlukta gerekse de eyalet ve belediyelerde bütün resmî görevlerin yurttaşlar tarafından yürütülmesini talep ediyoruz.

8- Alman olmayanların Almanya'ya göçü engellenecektir. 2 Ağustos 1914'ten sonra Almanya'ya göç etmiş Alman olmayanların, Almanya İmparatorluğu'nu hemen terketmeye zorlanmalarını talep ediyoruz."

1930 seçimlerinde NSDAP 6.4 milyon oy almış ve 107 milletvekilliği kazanmıştı. 1932 Temmuz'unda 14 milyon oy (yüzde 37) ve 230 milletvekilliği almıştı; böylece NSDAP en güçlü fraksiyon haline geliyordu.

30 Ocak 1933'te Hitler, Şansölyeliğe atandı. 1933 yılının Mart başlarında yapılan Reichstag seçimlerinde Naziler 17 milyon oy (yüzde 44) ve 228 milletvekilliği almışlardı.

İlk iki yılda Nasyonal Sosyalist rejim Yahudi halkının haklarının gasbedilmesi için bir çok yasa ve kararname çıkarmıştı. 1935 yılı başlarında, 14 Eylül 1935'de "Nürnberg

Yasaları" olarak açıklanacak olan Yahudiler'e karşı gibi daha kapsamlı önlemler hazırlanmaya başlanmıştı. Bu yasalar Yahudiler'in elinden bütün politik haklarını alan "Alman Kanı ve Onurunu Koruma Yasası"ndan oluşuyordu. "Nürnberg Yasaları"nın çıkarılması ile 1938 yılı arasında Yahudiler'in sosyal ve ekonomik yaşamdan atılmaları sürmüştü. 1938 yılının başlarına kadar Yahudiler'in yaklaşık üçte biri ülkeyi terketmişti. Çoğunluk ise Nazi terörünün kısa bir süre sonra sona ermesini umuyordu.

Nazi egemenliğinin başlarında Yahudi dükkânları "sarı yıldız"la donatıldığında (siyonist) "Yahudi Gazetesi" şöyle yazıyordu: "O sarı lekeyi gururla taşıyın!" (Yahudi Gazetesi, 1. 4. 1933.)

Hitler'in Başbakanlığa atanmasından birkaç hafta önce, İçişleri Bakanlığı'nda bir komisyon, Yahudi olanlarla olmayanların evlenmesinin yasaklanması gibi anti-Yahudi yasa tasarıları hazırlamıştı; bu önlemler daha sonraki yıllarda uygulandı.

İçişleri Bakanı Mayr daha Ekim 1932'de, örneğin "aşağı kültür mensupları için" (esas olarak Polonyalı Yahudiler'di kastedilen) vatandaşlığa alınma talebinde bulunabilmek için imparatorlukta en az 20 yıl yaşamış olma koşulunun aranmasını talep ediyordu.

Imha Sürecinin Bazı Adımları

İmha süreci iki büyük safhada gerçekleşmişti:

Sürgün safhası (1933-1940) ve imha safhası (1941-1945).

Önce Yahudiler'in bir tanımı yapılmış, bunu Yahudiler'in gettolarda toplanması izlemiş ve nihayet Avrupa Yahudiliği'ni imha etme kararı alınmıştır.

İmha cihazı son derece dallı budaklı ve yaygındı. Bu cihaz bakanlık bürokrasileri, ordu, endüstri, parti ve liderlerden oluşuyordu.

Bakanlık bürokrasileri anti-Yahudi düzenlemeleri hazırlıyor, bu arada memurlar şaşırtıcı bir rol oynuyorlardı. Örneğin NS rejiminin Dışişleri Bakanlığı, öteki Avrupa devletleriyle sürgün üzerine görüşmeler yaparken, Alman

İmparatorluk Demiryolları transport araçlarını temin etmiş, SS içinde erimiş olan polis esas olarak kitlesel tutuklamalara katılmış, savaşın patlak vermesinden sonra ordu da imha sürecine çekilmiş, gerek mülksüzleştirme, gerekse de zorla çalıştırmanın ve nihayet kurbanların gaz odalarında öldürülmesinin örgütlendirilmesinde endüstri ve finans dünyası önemli rol oynamıştır. Parti ise işi teşvik ediyor, genel olarak "sert önlemler" alıyordu.

"İmha mekanizmasına memurlar planlama ve yönetim becerilerini taşımışlar, ordudan askerî disiplin, titizlik ve dayanaklılık alınmıştı. Endüstrinin etkisi, gerek ısrarla sürdürülen muhasebe, tasarruf ve yeniden değerlendirme, gerekse de imha merkezlerinin fabrika verimliliğine kavuşturulmasında kendini gösteriyordu. Nihayet parti bu cihazı "idealizm", "görev bilinci" ve "tarih yapma" duygusuyla donatmıştı. Böylece dört bürokrasi sadece eylemde değil, düşüncede de içiçe geçmişlerdi." (Raul Hilberg, Avrupa'da Yahudiler'in İmhası, Olle ve Wolter, 1982, s. 49.)

"Inancı Ne Olursa Olsun Pislik Irktadır"

İçişleri Bakanlığı halkı iki gruba ayırmıştı: Aryenler ve Aryen olmayanlar. Kriter olarak din, hem de ilgili şahsın dini değil, atalarının dini alınıyordu.

Kesin tanım 14.11.1935 tarihli "İmparatorluk Yurttaşlık Hakları Yasası"nda kabul edilmişti. Aryen olmayanlar arasında, Yahudiler ve "melezler" ayrımı yapılıyordu. Birinci gruba en az 3 Yahudi büyük anne ve babadan gelen (tam, daha doğrusu dörtte üç Yahudi) Yahudiler giriyordu. İkinci gruba iki Yahudi büyük anne ve babadan gelenler (yarı Yahudi) dahildi. Aynı zamanda;

- 15.9.35 tarihinde Yahudi topluluğuna mensup olan ya da o tarihte topluluğa katılanlar,
- Ya da 15.9.35 tarihinde bir Yahudi ile evli olan ya da bu tarihten sonra evlenen,
-Ya da dörtte üç ya da tam Yahudiler'in evliliğinden olan çocuklar,
- Ya da dörtte üç, ya da tam Yahudi ile evlilik dışı ilişki

sonucu meydana gelen çocuklar Yahudi sayılıyordu.

Şunlar ise, "Yahudi kanı karışmış kişiler" olarak saptanmıştı:

- İki büyük anne ve babadan gelen (yarı Yahudi), 15.9.1935 tarihinde, ya da o tarihten itibaren Yahudi topluluğuna mensup olmayan ve bir Yahudi'yle evli olmayanlar (artık olmayan) (birinci dereceden melezler), bir büyük anne ve babadan gelenler (ikinci dereceden melezler).

Melez tanımı yasaya sonradan eklenmişti. Bu yasayla formüle edilen tanım, bir soy kimliğini zorunlu kılmaktaydı. Bu önlem zorunlu olarak Almanları da kapsıyordu. Soy kimliği için toplam 7 belge gerekliydi. Kişinin hem kendisinin, hem de anne babasıyla, büyük anne ve babasının vaftiz, doğum ya da vaftiz belgesi.

1875/76'dan önceki dönemde doğumları sadece kiliseler tayin ettiği için bu görev kısmen onlara düşmüş ve kiliseler bu görevi büyük bir direniş göstermeden kabul etmişlerdi.

Tanımlama safhasını mülksüzleştirme safhası izlemiştir; öncülüğünü idare ve ekonomik oganların yaptığı bu cihaz yine de yukarda sözü edilen gruplardan, daha doğrusu hiyerarşilerden oluşuyordu.

İlk mülksüzleştirme önlemleri "şeytanî (Yahudi) gücü" kıracaktı. 1933 yılında Almanya'da Aryen olmayanların sayısı 600 bin, yani toplam nüfusun yüzde 1'iydi. Devlet hizmetindeki Aryen ırkların sayısı yaklaşık 5.000, yani memurların yüzde 0.5'iydi. Bunlar 1933 Nisan'ında çıkarılan "Meslekten Yetişme Devlet Memurluğunu Yeniden Kurma" yasası temelinde işlerini hemen yitirmemişlerdi. Memurlar Yasası'ndaki önlemler hızla diğer mesleklere de uygulandı: Doktorlar, diş hekimleri, diş teknisyenleri (daha sonra 1938'de serbest avukatlar).

Aryen olmayan öğrencilerin önce bursları kaldırılmış, "melezler" de dahil bütün Yahudiler ordudan çıkarılmıştı. Ekim 1939'da Göbels gazetelere Yahudi editörleri kovma emri vermiş, daha sonra yine emir üzerine Yahudi müzisyenler, yazarlar ve sanatçılar işlerinden kovulmuştu. İşten çıkarılmalarla birlikte emeklilik talebi ortaya gelmişti. İmha sürecinde Yahudiler ne kadar geç işlerinden ko-

vulmuşlarsa aldıkları haklar da o kadar "düşük" oldu.

En önemli işten çıkarma süreci ekonomi sektöründe yaşanmıştı. 1933'ten önce Yahudi nüfusunun büyük çoğunluğu serbest çalışıyordu (yüzde 46, Almanlar'da ise bu oran yüzde 16'ydı). Yahudiler en yoğun biçimde öncelikle perakende ticaret, emlâk, hukuk ve sağlık, bankacılık, gıda maddeleri ve maden toptan ticareti alanında temsil ediliyorlardı. "Aryenleştirme" iki safhada yürümüştü.

- Birincisi, "gönüllü Aryenleştirme" (Ocak 33-Kasım 38)
- İkincisi, "zorla Aryenleştirme" (Kasım 38'den sonra)

Aralık 1931'de çıkarılan "Kaçış vergisi"ne dayanılarak özel bir gelir vergisi getirilmişti. NS rejiminin önlemleri başlangıçta ilticayı önleme amacına yönelikken, daha sonraki düzenlemeler ilticadan kazanç sağlamayı hedeflemiştir.

Göç etmek isteyenler için varlık vergisi şu anlama geliyordu:

"Vergiye tâbi serveti hiçbir zaman 50 bin Reich Markı'nın üzerinde olmayan, ana gelirleri tek bir yıl içinde, diyelim ki 1932'de, 25 bin Reich Markı'nı bulan bir Yahudi, iltica ettiğinde bunun ne kadarına sahip olursa olsun, vergiye tâbi servetinin dörtte birini vergi olarak vermek zorundaydı. Bu servet 5 bin Reich Markı ise bu durumda vergi olarak 1.250 RM ödüyordu. (Hilberg, s. 100)

Daha sonra da bütün Yahudiler'in ödemek zorunda oldukları "Kefaret parası" getirilmişti; bildirilmiş servetin yüzde 20'si olarak saptanmıştı bu miktar.

1939'da ülkede kalan Yahudi topluluğu yarıya inmiş ve tamamen yoksullaşmıştı. 1939'da sefalet içindeki Yahudiler için zorunlu çalışma yükümlülüğü getirildi. 1939 sonunda Alman İş Yasası, Yahudiler'e yapılan belli ödemelerin (örneğin izin parası) kaldırılması yönünde değiştirildi. Bu meseleye ilişkin Kassel'de açılan bir davadaki mahkeme kararında, Yahudiler'in görev duygusuna sahip olmadıkları söyleniyordu. Bir Yahudi için iş sadece bir metaydı, bunun ötesinde işverene karşı hiçbir sadakati yoktu. O nedenle bir Yahudi izin parası alma hakkına sahip değildi. (Hilberg, s. 109)

Ağustos 1940'ta "Sosyal Denge Vergisi" adıyla özel bir

vergi daha yürürlüğe kondu. Sözkonusu olan, aylık vergiden muaf 39 RM üzerinden yüzde 15 özel gelir vergisiydi.

Aralık 1939'da özel gıda maddesi vesikalarının Yahudiler'e verilmemesi kararlaştırıldı. Sonraları beslenme kurumları, Aryenleri "rahatsız" etmemek için Yahudiler'e özel saatler ayırmakla yetkili kılındılar (Berlin'de saat onaltıyla onyedi arası). Yahudiler'e gelen posta paketleri gıda maddeleri vesikalarından düşülüyordu.

Öteki alanlarda olduğu gibi bu alanda da talimatlar yavaş yavaş sertleşmekteydi. Önce Yahudiler'e pasta verilmemeye başlandı, sonra beyaz ekmek ve küçük francala, sonra yumurda ve nihayet et kesildi. O zamana kadar, gıda maddeleri dağıtımında korunan Alman çocuklarla Yahudi çocukları eşitliği kaldırıldı. Örneğin, Aryen çocuklara 14 yaşına kadar belli miktarda verilen süt, Yahudi çocuklara 6 yaşına kadar veriliyordu.

Çocuklardan sonra, hamile ve emzikli kadınlara, sonra da hastalara sıra gelmişti. Son olarak da Yahudiler'e ödenen gece mesaisi ya da ağır iş parası kaldırıldı. 1942 yılından sonra Yahudiler'e gönderilen paketler hemen Alman hastanelerine vs. teslim ediliyordu.

Yasal tanımlamalar ve mülksüzleştirme safhasının ardından toplama safhası geldi.

Toplama ve Ayırma

Alman halkından yavaş yavaş ayrılmaları amacıyla, Yahudiler önce biraraya toplanmaktaydı.

İmparatorluk Yahudileri'nin yarısından çoğu 1939'da iki kentte yaşıyorlardı: Viyana ve Berlin. Yahudiler'in üçte ikisinden çoğu ise 10 kentte yaşamaktaydı:

Viyana: 91.480
Berlin: 82.778
Frankfurt: 14.461
Breslau: 11.172
Hamburg: 10.131
Köln: 8.539
Münih: 5.050

Leipzig: 4.477
Mannheim: 3.024
Nürnberg: 2.688 (Hilberg, s. 116)

Gettolaştırma çerçevesi içinde beş önlem alınmıştı:
- Yahudiler'le Almanlar arasında sosyal ilişkilerin engellenmesi;
- Mesken sınırlaması;
- Hareket serbestisinin düzenlenmesi;
- İşaret önlemleri.
- Bir Yahudi yönetim aygıtının oluşturulması.

Ekonominin "aryenleştirilmesi"nin dışında "Alman Kanını ve Onurunu Koruma Yasası" yürürlüğe konmuştu. Bu yasa, başka şeylerin yanısıra, 45 yaşın altındaki Alman kadınlarının Yahudi evlerinde çalışmalarını yasaklıyordu. Otel ve benzeri kuruluşlarda da aynı şey geçerliydi: Yasa yürürlüğe girdikten sonra yapılan Yahudiler'le Yahudi olmayanların evlilikleri hükümsüz sayılıyor ve cezaya tâbi tutuluyordu.

Sonraları Ekim 1941'de Devlet Güvenlik Dairesi şöyle bir kararname yayınladı:

"Son zamanlarda sık sık Aryenler'in, bugün de eskisi gibi, Yahudiler'le dostluk ilişkileri sürdürdükleri ve bunlarla birlikte toplum içinde göründükleri öğrenilmiştir. Bu Aryenler'in nasyonal sosyalizmin temel ilkelerini hâlâ anlamamış oldukları dikkate alınarak, benzeri durumlarda Aryen tarafın eğitici amaçla geçici olarak gözaltına alınmasını, ciddî durumlarda birinci derece bir toplama kampına üç yıl süreyle gönderilmesini emrediyorum. Yahudi taraf ise, her durumda yeni bir emre kadar gözaltına alınacak ve toplama kampına gönderilecektir." (Hilberg'den alınmıştır, s. 121.)

Almanlar'la Yahudiler'in ayrılması için önce Nisan 1933'te "Alman Okul ve Yüksekokullarının Kalabalıklığına Karşı Yasa" yürürlüğe kondu. Yasa, alınacak öğrenci sayısını Aryen olmayanların toplam nüfusa oranıyla sınırlıyordu.

Daha 1936'da 6-14 yaş arası bütün Yahudi çocukların yarısı Yahudi okullarında eğitim görüyorlardı.

Kasım 1938'de Alman okullarında kalmış olan az sayıdaki öğrencinin bu okullardan çıkarılmasına başlandı. 1938'de Yahudiler'in, devlet demiryolları hatlarında yataklı ve yemekli vagonlarda seyahat etmeleri yasaklandı. Sonraları, 1942'de, istasyon salonları ve restoranlara girişleri, kaplıcalar ve genel banyolara alınmaları da yasaklandı. Aryen kuaförlerin artık Yahudiler'e hizmet vermesi yasaklanmıştı. Bütün bunlar, "huzur ve düzenin korunması için"di.

1939'da yürürlüğe konan bir yasayla, Yahudiler'in "Yahudi evlerinde" biraraya toplanmasına başlanabilmişti. Yasa, bir Alman evsahibinin Yahudi kiracısını, "başka bir barınak olduğunu" kanıtlayabildiğinde evinden çıkarabilmesini öngörüyordu. Aynı zamanda ev sahibi Yahudiler, evsiz aileleri kabul etmekle yükümlü kılınmışlardı.

"Yahudi evleri"nin seçimi ve Yahudiler'in taşınması işi, ilgili İkametgâh Dairesi'nin göreviydi. Daha büyük kentlerde İkametgâh Dairesi'nin hizmetinde uygun "Yahudi mahaleleri" vardı.

Ev düzenlenmesiyle beraber Yahudiler'in hareket, toplantı ve düşünce özgürlüğü yokedilmişti. 1938'de bütün Yahudiler'in elinden motorlu vasıta kullanma izni alındı. Savaş başladıktan kısa süre sonra, Eylül 1939'da yerel polis makamları Yahudiler için saat sekizden sonra sokağa çıkma yasağı koymuşlardı. Aynı şekilde şehir içinde hareket serbestileri de kurala bağlanmıştı.

Yahudi iletişim olanakları yavaş yavaş kesiliyordu. 1941'e kadar bütün Yahudiler'in özel telefonları kesilmişti. Bütün telefon kulübelerinde şu talimat asılıydı: "Yahudiler'in kullanması yasaktır!.."

Bu sınırlamalar bir işaret sistemiyle tamamlanıyordu. Freiburg Üniversitesi'nde, daha 1933'te Aryen olmayan öğrenciler sarı öğrenci kimliği taşımak zorundaydılar. 1938 yılında 15 yaşın üzerindeki bütün Yahudiler için, her zaman yanlarında bulundurmak zorunda oldukları "kimlik belgesi" getirilmişti. Yahudi pasaportlarına büyük kırmızı bir "J"

harfi basılıyordu. Gıda maddeleri vesikalarına da "J" basılmıştı. İşaret sisteminin uygulanmaya başlamasıyla birlikte isim değişiklikleri de gündeme gelmişti: Muhtelif denemelerden sonra Yahudi erkeklere ikinci isim olarak İsrael, Yahudi kadınlara ise Sara eklenmişti.

Nihayet kişiler ve evler dış görünüşleri itibariyle belli edilmek zorundaydı. Eylül 1941'de şu emir çıkarıldı:

6 yaşın üzerindeki bütün Yahudiler dışarıya çıktıklarında bir yıldız taşıyacaklardır. Bu yıldız yaklaşık avuç içi büyüklüğünde olacak, çevresi siyah, bir sarı zemin üzerinde "Yahudi" sözcüğü siyah harflerle yazılacaktır.

Bu yıldızlar, Berlin'deki bir fabrika (Geitel ve Co.) tarafından, önemli aksamalar olmaksızın zamanında ve tam teslim edilmişti.

Bu önlem kataloğunun son kısmı olarak bir Yahudi yönetim aygıtı kurulmuştu. Yahudi topluluğu daha 1933'de dağılmıştı. Toplulukların yanı sıra eyaletlere göre dar ya da geniş işlevleri olan eyalet birlikleri de vardı.

1933 ilkbaharında ilk "Yahudi Eyalet Kuruluşları Birliği" (Yönetim Kurulu: Leo Baeck, Berlin'de haham) kurulmuştu.

Önceleri Yahudi yönetimi, Hitler'le anti-semitizm üzerine tartışmaya çalışmış, örneğin Mart 1933'te Hitler'e yazdığı mektupta Yahudi dükkânlarının boykot edilmesi üzerine öfkelerini ifade ederek Birinci Dünya Savaşı'nda verilen 12 bin Yahudi ölüyü anımsatmıştı. 1933 Ağustos'unda seçilen yeni "devlet temsilciliği" de başlangıçta aynı düşüncedeydi. Göç çözüm olarak görülmüyor, "dayanma" politikası izleniyordu.

Ne var ki, 1935 yılında politikasını değiştirmek ve göçün örgütlenmesi, Yahudi okullarının korunması, yoksul, daha doğrusu yoksullaşmış Yahudiler için hayır kurumlarının kurulması gibi işlerde yoğunlaşmak zorunda kaldı.

"Devlet temsilciliği"nin işlevlerinde son belirleyici değişiklik, 1939 Temmuz'unda emniyet teşkilatına bağlanmasıyla gerçekleşmişti. İçişleri Bakanlığı, "Birliğe" "başka görevler" vermekle yetkili kılınmıştı. Böylece Yahudi yönetim aygıtı imha cihazının aleti haline gelecekti.

Önceleri, ölüm-doğum ve benzeri verileri Devlet Gü-

venlik Dairesi'ne veriyordu. Daha sonra Gestapo'yla açık özel hesap numaraları açıldı. En sonunda Yahudi yöneticiler, istatistikler, listeler ve belgeler hazırlamak ve sürgün işlemine yardım etmek zorunda kaldılar.

Bu sistem Almanlar'a personel ve emek tasarrufu sağlıyordu. Aynı zamanda bu biçimde kurbanlar daha iyi denetlenebiliyordu.

Bu arada 1938 Kasım Pogromu -Kristal Gece- gerçekleşmişti. Bu pogrom halk öfkesinin sokağa dökülme fırsatı bulduğu son hareketti. Kesin olmayan bir bilançoya göre, 9 Kasım 1938'de 815 dükkân tahrip edilmiş, 171 ev kundaklanmış, 191 sinagog yakılmış, 14 mezarlık yıkılmış, 20 bin Yahudi tutuklanmış, 36 Yahudi öldürülmüş, 36'sı ise ağır yaralanmıştı. (Hilberg, s. 36.)

İMHA SÜRECİ: 1939-1945

"Başka deyişle, eğer sizin yaptıklarınızı 80 milyon Alman da yapmış olsaydı, bu sizin için mazeret olmazdı." (Hannah Arendt, Eichmann Kudüs'te, Kötünün Bayağılığı, s. 328.)

"Kesin çözüm"ün hazırlanması için atılan en önemli örgütsel adımlardan biri Güvenlik Teşkilatı SS'in Gestapo da dahil Nazi Devleti'nin resmî güvenlik polisiyle birleşmesiydi. Bu birleşmeden önceleri Heydrich, daha sonra da Kaltenbruner'in yönetiminde Devlet Güvenlik Teşkilatı (RSHA) oluşmuştu. RSHA, 12 SS ana dairesinden biriydi. Bunların içinde bu bağlamda en önemli olanları Asayiş Polisi (Genel K. Daluege yönetiminde) ve Ekonomik Yönetim Ana Dairesi'ydi (WVHA, Oswald Pohl yönetiminde). WVHA, toplama kampları ve kitlesel imhanın "ekonomik" yanından sorumluydu.

Eylül 1939'da Alman ordusu Polonya'ya girdi. Polonya Yahudiler'i'nin toplanması büyük bir gayretle hayata geçirilmişti. Polonya halkının yüzde 10'u yani 33 milyon Polonyalı'dan 3.3 milyonu Yahudi'ydi. Almanya, Sovyetler Birliği'yle Polonya'yı bölüştüğünde 2 milyon Yahudi, Alman egemenliği altına girmişti. Sadece Varşova'da 400 bin Yahudi yaşıyordu. Bu sayı yaklaşık olarak, 1933 yılında bütün imparatorlukta yaşayan, hattâ 1939'da orada kalan Yahudiler'in sayısı kadardı.

Polonya Yahudiler'i'nin toplanması iki safhada gerçekleşti:

- Birinci safhada yaklaşık 600 bin Yahudi, Almanya'ya

katılan bölgelerden Genel Valiliğe sürüleceklerdi.

- İkinci safha esnasında Genel Valilik içinde yaşayan 2 milyon Yahudi gettolarda toplanacaktı.

- Almanya'da yaşayan Yahudi ve Çingeneler de Genel Valiliğe sürüleceklerdi.

Bu yolla boşaltılan bölgelere Alman ırkından olanlar yerleştirilecekti. Ekim 1941'de, imha sürecinin sonuna kadar sürecek olan kitlesel sürgünler başladı.

Bu sürgünlerin baştan itibaren amacı, Yahudiler'i imha etmekti. Ne var ki, o sıralarda kitlesel imha merkezleri henüz hazır değildi. O nedenle, bu merkezler hazırlanıncaya kadar Yahudiler'in gettolara tıkılması kararı alındı.

Gettoların Kurulması

1939 sonbaharıyla 1941 sonbaharı arasında batıdan doğuya üç sınırdışı etme hareketi oldu:

a- Almanya'ya ilhak edilen bölgelerden Yahudi ve Polonyalılar'ın Genel Valiliğe sürülmesi,

b- Almanya ve himaye altındaki devletlerden Yahudi ve Çingeneler'in ilhak edilen bölgelere sürülmesi, 1939-1941 yılları, yoğun bir biçimde uygulanan sürgün politikasından kesin çözüm politikasına geçiş yıllarıydı.

"Wansee Konferansı'nın ardından Heydrich Müller ve bendenizin bir şömine etrafında rahatça oturduğumuzu anımsıyorum... Sürekli işlerden konuşmak için değil, uzun, yorucu saatlerden sonra dinlenmek için" (Eichmann-Tutanaklar, H. Arendt, Eichmann Kudüs'te, s. 149).

"Hitler yüzdeyüz haksız olabilir ama bütün bunların dışında kesin bir şey var: O adam, Alman ordusunda onbaşıyken, yaklaşık 80 milyonun lideri olmayı başarabilmiştir... Onun sadece bu başarısı bile ona tâbi olmam gerektiğini kanıtlamaktadır." (Aynı yerde, s. 163.)

Gettolara yerleştirme, işaret önlemleri, hareket sınırlaması ve Yahudi Yönetim Konseyleri'nin kurulasıyla hazırlanmıştı. İlk gettolar ilhak edilmiş bölgelerde 1939/40'da kuruldu. İlk büyük getto Nisan 1940'da Godsch'ta kuruldu. Varşova gettosu 1940 Ekim'inde, Krakau Mart, Lublin gettosu ise Nisan 1941'de kuruldu.

1941 sonlarına gelindiğinde gettolaştırma hemen hemen tamamlanmıştı. Yani ilhak edilen bölgelerde ve Genel Valilik sınırları içinde bulunan yaklaşık bütün Yahudiler gettolarda yaşıyorlardı. Gettolar bir tür Tutsak Site Devletleri oluşturmaktaydı. (Hilberg) Hepsi kuş uçurtmaz biçimde kapalı olmamasına rağmen, Yahudiler kendi sınırları dışında yaşamıyorlardı. Kendi sınırları içinde bile, Yahudi yıldızını takmak ve gece sokağa çıkma yasağına uymak zorundaydılar.

Almanya ve ilhak edilmiş bölgelerde toplama sürecinin öncesinde mülksüzleştirme ve zoralım gerçekleşmişti. Polonyalı Yahudiler'in çoğunluğu yoksul olduğu için, Almanlar açısından bunların ekonomik önemi herşeyden önce sayılarında yatıyordu: 2.5 milyon insan önemli bir işgücü oluşturmaktaydı. Böylece, önce zorunlu çalışma ilke haline geldi.

İmha safhası iki büyük operasyonda gerçekleşti. 22 Haziran 1941'de Sovyetler Birliği'ne saldırılmasıyla birlikte SS ve polis birlikleri, işgal edilen Sovyet bölgelerine gönderilmişti. Bu birliklerin görevi, bütün Yahudi ahaliyi hemen öldürmekti. Bı hızla öldürme operasyonundan sonra Yahudi halkın orta batı ve güney-doğu Avrupa'dan sürgün edilmesinin gerçekleştiği ikinci safha başladı.

Önceleri failler kurbanlarına gidiyorlardı, daha sonra kurbanlarını bulundukları yere getirmeye başladılar.

Hareketli Öldürme Birlikleri

SS ve Polis İşgal Birlikleri, Sovyetler Birliği'ne girdiğinde, Sovyet topraklarında özellikle ülkenin batısındaki kentlerde yoğunlaşmış 5 milyon Yahudi yaşıyordu. Bunların 4 milyonu ise Alman ordusu tarafından işgal edilen bölgelerdeydi. İşgal birlikleri 5 ay içinde 500 bin Yahudi'yi öldürdü. Aynı zamanda 5.700.000 Sovyet askeri Almanlar'ın

eline esir düşmüştü. Bunların yüzde 40'tan fazlası tutukluluk sırasında hayatlarını yitirdi. Naziler savaş tutsakları içinden "Bolşevikler"le Yahudiler'i ayırıyorlardı. 1941 sonunda 22 bin tutsak diğerlerinden ayrılmış ve 16 bini yok edilmişti. (Hilberg, s. 243.) İlk öldürme dalgası Aralık 1941'e kadar sürdü. İkinci dalga ise 1941 sonbaharında Baltık bölgesinde başladı ve sonraki yıllarda sürdü.

Pek kesin olmayan veriler, 900 bin Yahudi'nin öldürüldüğünü gösteriyor, toplam 1.5 milyondan sözedilmektedir. (Hilberg, s. 277.)

Sürgün

Ocak 1939'da Hitler şunları ilân etmişti:

"Belki de sadece biz Almanlar için değil, herkes için anmaya değer olan bugünlere ilişkin bir şey söylemek istiyorum: Hayatımda birçok kez kehanette bulundum ve çoğu kez alaya alındım. İktidar için girdiğim mücadele döneminde günün birinde devlet yönetimini elime alacağım ve başka şeylerin yanı sıra Yahudi sorununa da çözüm getireceğim yolundaki kehanetlerimi kuşkuyla karşılayanlar ilk planda Yahudiler'di, Almanya'daki Yahudiler'in o zamanki kahkahaları, bu arada dudaklarında donup kalmıştır sanırım.

Bugün yine kehanette bulunmak istiyorum: Eğer uluslararası Yahudilik Avrupa'da ve Avrupa dışında halkları bir kez daha savaşa sokmayı başarırsa, bunun sonucu dünyanın Bolşevikleşmesi ve böylece Yahudiliğin zaferi değil, Rusya'da Yahudi ırkının yokedilmesi olacaktır." (Alıntı Hilberg'den yapılmıştır, s. 278.)

Genel Valilik, Polonya içinde Yahudiler'in toplanmasına karşı yanıltıcı bir izlenim yaratmayı başarmıştı. Sturmannführer, R. H. Höppner Eichmann'a yazdığı 16.7.1941 tarihli mektupta, "Bu kış Yahudiler'in tümümün beslenememesi tehlikesi var. Çalışamayacak Yahudiler'i çabuk etki yaratan herhangi bir silahla yoketmenin daha insancıl bir çözüm olup olmadığını ciddiyetle düşünmek gerekiyor. En azından bu çözüm, onları açlıktan öldürmekten daha ra-

hattır" diye yakınıyordu. Ve yılın sonunda bu Yahudiler Kulmhof kampında öldürüldüler.

Temmuz 1941'de Yahudiler'in bütün Avrupa'da imha edilmesi kararı alındı: "24.1.1939 tarihli emirle, Yahudi sorununu göç ya da tahliye yoluyla zamana uygun bir çözüme kavuşturma yönünde size verilen göreve ek olarak, sizi bu amaçla Avrupa'daki Alman nüfus bölgelerinde Yahudi sorununun bütüncül çözümü için örgütsel, teknik ve maddî açıdan gerekli hazırlıkları yapmakla görevlendiriyorum.

Bu görevin yerine getirilmesi başka merkezî makamların yetki alanlarıyla ilgili olduğu durumlarda bu makamlarla işbirliği yapılacaktır.

Ayrıca sizi, Yahudi sorununun kısa süre içerisinde gerçekleşmesi amaçlanan kesin çözümünün hayata geçirilmesi için örgütsel, teknik ve maddî koşulların tümünü kapsayan bir tasarı sunmakla görevlendiriyorum." Göring tarafından imzalanan Heydrich için yetki belgesi bunları ifade ediyordu.

Yahudiler'in fizik imhasına başlamadan önce bir dizi soruna yanıt bulması gerekiyordu. "Yahudi olmayanlarla evli" Yahudiler, silâh endüstrisinde istihdam edilmiş Yahudiler ve yabancı Yahudiler'le ilgili problemler vardı. Dolayısıyla 29.11.1941'de Birinci Kesin Çözüm Konferansı yapıldı. Konferans çağrısıyla bu soruna verilen olağanüstü önemi dikkate alarak, kesin çözümle bağıntılı işlerle uğraşacak bütün merkezî mekanizmaların ortak görüşünü sağlamak için, sözkonusu problemlerin bir konferansta tartışılacağı ifade edilmekteydi. Zira Yahudiler 15 Ekim 1941'den bu yana Almanya topraklarından ve ilhak edilen bölgeler Böhm ve Mühnen'den doğuya tahliye ediliyorlardı. (Hilberg, s. 284.)

Kesin çözümün pratik uygulanması çerçevesinde böyle diyordu Heydrich, Avrupa "batıdan doğuya taranacak"tı. Konferans protokolünün 30 nüshası dağıtılmıştı. Giderek kesin çözüm fikri bürokrasiye sızıyordu.

30 Eylül 1942'de bizzat Hitler, Alman halkına ve dünya kamuoyuna seslendi: "1 Eylül 1939'da o zamanki Reichstag oturumunda iki şey söyledim: Birincisi bu savaşın bize dayatılmasından sonra hiçbir silâh gücü bizi hiçbir zaman ye-

nemeyecektir; ikincisi Yahudiliğin Avrupa'nın Aryen halklarının yokedilmesi için uluslararası bir savaş çıkarması durumunda Aryen halkları değil, Yahudiliğin kökü kazınacaktır... Almanya'daki Yahudiler bir zamanlar kehanetlerime gülüyorlardı. Bugün de gülüyorlar mıdır acaba, yoksa gülecek halleri kalmadı mı bilmiyorum. Hiçbir yerde gülecek halleri kalmayacak. Bu kehanetimde de haklı çıkacağım." (Hitler'in konuşması, Völkischer Beobachter, 30.9.1942.)

Göbels günlüğünde şöyle yazıyordu: "... Yahudilerden ise geriye fazla bir şey kalmayacak... Yahudiler'e barbarca olmasına rağmen hakettikleri bir ceza verilecek. Führer'in yeni bir dünya savaşına neden oldukları için öngördükleri en korkunç biçimde gerçekleşmeye başlıyor." (27.3.1942 kaydı, Hilberg'den alınmıştır, s. 86.)

"Evet ailem Auschwitz'de rahattı. Karımın, çocuklarımın bütün istekleri hemen yerine geliyordu. Çocuklar serbest ve doğal yaşayabiliyorlardı. Karım bir çiçek cennetine sahipti... Ama onların (çocukların) en büyük sevinci, babalarıyla suya girmekti. Ne var ki babalarının bu çocuk sevinçleri için az zamanı vardı. Bugün aileme fazla zaman ayıramadığıma çok pişmanım. Her zaman görevimin başında bulunmak zorunda olduğuma inandım. Bu abartılmış görev bilinciyle, hayatı kendime olduğundan daha zor kıldım. Karım bana defalarca şu uyarıda bulunmuştu: 'Hep görevi düşünme, aileni de düşün'." (Rudolf Höss, Auschwitz Kampı Komutanı, belgeler, s. 134)

Kesin çözümün uygulama cihazı, birçok Alman ve Alman olmayan askerî ve sivil, merkezî ve yerel makam ve kuruluştan oluşuyordu. Sürgün sürecinin merkezinde iki makam vardı: RSHA IV-B-4 ve Demiryolları. IV-B-4 şubesi Adolf Eichmann tarafından yönetiliyordu ve Polonya dışında (Polonya'da SS ve polis, gettoların feshedilmesi işiyle

uğraşıyordu) bütün sürgün süreci onun yetkisindeydi. Ulaştırma Bakanlığı ise Miğfer Devletleri'nin Avrupa'daki tren trafiğinden sorumluydu.

1941'de Eichmann 35 yaşındaydı. Kudüs'te yargılanırken Yahudiler'e karşı olmadığını vurgulamıştı. Hattâ bir hahama İbranice öğretmesi için para bile ödemişti. Kan göremez, cinayete dayanamazdı. Kendi bölümünde, kendisinin de keman çaldığı küçük bir orkestrası vardı...

Nakilleri, devlet demiryolları yapıyordu. 1942 yılında devlet demiryollarının 500.000 memur ve 900.000 işçisi vardı. Demiryolları gerek savaş malzemeleri, gerek birlikleri, gerekse de Yahudi sürgünlerin taşınmasında çok önemli, vazgeçilmez bir rol oynuyordu. Yahudiler'in nakli herhangi bir hata yapılmaksızın gerçekleşmekteydi: Yük vagonlarında nakledilmelerine rağmen bürokrasi tarafından normal yolcu işlemi görüyorlardı. Taban tarife 3. sınıftı, kilometre başına 4 Pfennig tutmaktaydı. 10 yaşından küçük çocuklar için fiyatın yarısı ödeniyor, 4 yaşından küçük çocuklar ise "bedava" yolculuk ediyordu. 400 yolcudan fazla gruplar için grup fiyatı geçerliydi. Bilet paralarını ödemekle yükümlü RSHA grup indirimi talebinde bulunmaktaydı. Yahudi nakilleri özel trenler adı altında yapılıyordu. Bu özel trenler için hareket cetvelleri değiştirilmek zorunda kalmıştı. Ne var ki, anılmaya değer rahatsızlıklar olmadı. Bütün trenler tam zamanında hedefine ulaşıyordu.

Sürgünler önce anti-Yahudi imha cihazının, Avrupa'nın öteki kesimlerine kıyasla en gelişmiş ve yetenekli olduğu Almanya'da başlamıştı. Daha önce söylendiği gibi, melezler ve Yahudi olmayanlarla evli Yahudiler'le ilgili bazı güç problemler vardı; ne var ki bu sorunların tümü bir dizi konferansta "memnun edici" biçimde tartışılmış ve çözüme bağlanmıştı.

Frankfurt'ta ilk Yahudi nakli Ekim 1914'de gerçekleşti; gündüz saatlerinde herkesin gözü önünde 1.200 Yahudi kentten geçirilip götürülmüştü.

Çeşitli makamlar için bunun dönüşü olmayan bir yolculuk olduğu açıktı. O nedenle sürgün edilenlerin arkalarında bıraktıkları ev, hesap numaraları, hisse senetleri, emeklilik maaşları, sigorta ve miras işlerinin hatasız yürütülmesine uğ-

raşılmaktaydı. Bu konuya ilişkin alınan çeşitli önlemlere yer darlığı nedeniyle girmiyoruz. (Bkz. Hilberg, s. 334-338)

Polonya'da ilk kesin çözüm konferansından sonra aynı şekilde olağanüstü bir toplantı yapılmıştı. Bu toplantıda Genel Vali Frank şunu ilân ediyordu: "Yahudiler'in, bunu sizlere söylemek zorundayım, şöyle ya da böyle işini bitirmek gerekiyor... Almanya'da Yahudiler'e karşı uygulanan birçok önlemin eleştirildiğini biliyorum. Sık sık -kamuoyu haberlerinden anlaşıldığı gibi- acımasızlıktan, sertlikten vs. kasıtlı biçimde sözedilmektedir. Sizden rica ediyorum: Konuşmama devam etmeden önce şu formülde görüş birliğine vardım: İlke olarak dünyadaki hiç kimseye değil, Alman halkına acımalıyız. Zira onlar da bize acımadılar." Devamla "Beyler, bütün acıma duygularına karşı kendinizi donatmanızı rica ediyorum. Yahudiler'i karşılaştığımız her yerde, olanaklı olan her yerde yok etmek zorundayız." (16.2.1941 Konferansı, Hilberg'ten alınmıştır, s. 338.)

"ALMANYA VE İLHAK EDİLMİŞ BÖLGELER İÇİN SÜRGÜN İSTATİSTİĞİ"

	"Tahliye" sürgün	1.1.43 tarihinde kalan sayı	Tahliyesi öngörülen	Yahudi olmayanlarla evliler
Almanya	100.516	51.327	34.567	16.760
Avusturya	45.555	8.102	3.299	4.803
Himaye Altındaki Bölgeler	69.777	15.550	9.339	6.211
Toplam	217.748	74.979	47.205	27.774

Kaynak: "Avrupalı Yahudiler'in İmhası", R. Hilberg, s. 329.

Batı Almanya'dan Sürgün

"Avrupa'nın batıdan doğuya taranması"nda Fransa'nın önceliği vardı. Bunun için sadece işbirlikçi Vichy hükümetinin onayı değil, Fransız polisinin aktif çalışması da

gerekiyordu. 1942 Yaz/Sonbahar döneminde 27.000 vatansız Yahudi (18.000 Paris'ten, 9.000 Vichy Fransa'sından) Auschwitz'e sürgün edilmişti. 1943'te Almanya'nın Yahudiler'den temizlendiği açıklandığında, Fransa'dan 52.000 Yahudi sürgün edilmişti. Toplam 75.000'i ise ölmüştü.

ÜLKELERE GÖRE LİSTE

Polonya	3.000.000 kadar	Yugoslavya	60 000
SSCB	700 000	Yunanistan	60 000
Macaristan	300 000'den fazla	Belçika	25 000
Romanya	270 000	İtalya (Rodos ve Arnavutluk dahil)	10 000'den az
Almanya ve himaye bölgeleri	250 000 kadar	Estonya	2 000
Litvanya	130 000	Norveç	1 000'den az
Hollanda	100 000	Luxemburg	1 000'den az
Fransa	75 000		
Letonya	70 000		
Slovenya	70 000		

ÖLÜM NEDENLERİ

Gettoda	800 000
Kurşuna dizme	1 300 000
Kampta	3 000 000
Auschwitz	1 000 000'dan fazla
Treblinka	750 000'den fazla
Belzec	600 000 kadar
Sobibor	200 000 kadar
Kulmhof	150 000
Luplin	50 000
Diğer Kamplar (Bergen-Belsen, Buchenwald, Dachau, Stutthof ve başkaları)	150 000

Bu istatistikler de Hilberg'in yapıtından alınmıştır (s. 811). Bu verilerin hatalı olabileceği ve zorunlu yanlışlar içerebileceği açıktır.

Hızlı ve etkili çalışıyorlardı. İnsanlar sabah trenden iniyor, akşama ise cesetleri yakılmış oluyordu. Giysileri ise paketlenmiş halde Almanya'ya gönderilmeye hazırdı.

Böylesine işlek bir çalışma biçimi her adımın metodik olarak düşünüldüğü titiz planlamanın ürünüydü. Bu altı imha merkezi 1941-42 yılında kurulmuştu. Gazla çalışıyorlardı.

Gaz arabaları Sovyetler Birliği ve Sırbistan'dan temin edilmişti. Bunlar kadın ve çocukların öldürülmesinde kullanılıyordu. 1941'de açılan ilk imha merkezinden daha önce söz etmiştik.

Daha 1939 yılında Hitler'in bir kararnamesine göre "tedavi edilemez hastaların acısını dindirecek son kurşunun sıkılabileceği" ilk gaz odaları kurulmuştu. Aralık 1939'dan Ağustos 1941'e kadar 50.000, belki de 100.000 Alman "akıl hastası" karbon-monoksit gazıyla öldürülmüştü. "Tedavi ve bakım merkezleri"nde gaz odaları, daha sonra Auschwitz'de de olduğu gibi, duş ve banyo olarak gizlenmişti.

Gerçi imha merkezleri sürekli hizmetteydi, ne var ki bunlar nispeten kısa süre varlıklarını sürdürdüler. İlk önce 17/18 Ocak 1945'de Kulmhof kampı feshedildi; Yahudi cesetleri yoketmekle görevli Yahudi müfrezesi kurşuna dizilmiş ve bina yakılmıştı. Treblinka'da kamp yerine bir çiftlik kurulmuş, Belzec'te ise çam ağacı dikilmişti. 1944 yılında Luplin, Kızıl Ordu'nun eline geçmişti. Kızıl Ordu'nun burada buldukları dünya basınına açıklandı.

1944 yılının ikinci yarısında artık sadece Auschwitz hizmetteydi; o zamana kadar 600.000 Yahudi Auschwitz'e gönderilmişti. Kızıl Ordu nihayet oraya girdiğinde sadece 7.000 tutsak hayattaydı. Öteki imha merkezlerinde de durum aynıydı: Ancak Sovyet Birlikleri'nin saldırısı bu kampların feshedilmesine yol açıyordu.

Bununla beraber dünya kamuoyu çoktan beri Nazi yönetimi altındaki Yahudiler'in kaderinden haberdardı. Daha 1942'de "New York Times" da (5.11.42) Bezec, Sobiba ve Treblinka kamplarındaki koşullara ilişkin haberler ya-

zılmıştı. Aynı haberde Auschwitz'deki Krematuar'dan da sözediliyordu. Özellikle Auschwitz üzerine belgeler, Amerikan ve İngiliz hükümetinin ve diğer ülkelerin bilgilerine de sunulmuştu.

Hattâ 4 Nisan 1944'te Auschwitz üzerinde bir müttefik keşif uçağı görülmüştü. Ama bombalanan, gaz odalarının bulunduğu yer değil, bir rafinerisi olmuştu. Ulaşım yollarının ve imha tesislerinin bombalanması önerilmekteydi; İngiliz ve Amerikan hükümetlerine sunulmuştu bu öneriler. Ama hiçbir şey yapılmadı!

ÖLÜM FABRİKASI AUSCHWİTZ

Alman faşizmi döneminin, insanların imha edildiği en büyük faşist kampı, 27 Ocak 1945'te Sovyet Ordusu tarafından kurtarıldı. Kurulduğu 14.6.1940 tarihinden 27.1.1945 tarihine kadar Auschwitz Kampı'nda 4.5 milyon insan öldürülmüştü. 12 yıllık Nazi egemenliği döneminde kampa gelenlerin sayısını saptamak, mevcut sürekli değiştiği için çok zordur. Ne var ki bu sayının 8-10 milyon kadar olduğu tahmin edilebilir. Almanya egemenlik bölgelerinde toplam 2.352 dış kamp, hapishane vs. mevcuttu (EUROMED, 27.5.1961). Faşizm karşıtlarını yoketme safhasında, toplama kampları, insanların yokedilmesine yarayan en önemli kuruluşlardı. Bu kamplar insanları tecrit ederek, suçlayarak ve eziyet ederek öldürülecek olan faşist denetim ve keyfî yönetimin otoriter karakterinin en güçlü ifadesiydi. Bu arada, NS tanımlarına göre Aryen kategorisine uymayan ve politik inançları nedeniyle NS devletine muhalefet eden bütün insanlar, "bir tane az olacağına, on bin tane çok olsun" şiarına göre işkenceyle öldürülmüş, kurşuna dizilmiş, gaz odalarına gönderilmişti. Hitler şöyle diyordu: "Toplama kamplarının senatoryumlara dönüşmesini istemiyorum. Terör en etkili politik silâhtır. Bize karşı çıkacak herhangi biri, kendisini toplama kampında nelerin beklediğini bilirse harekete geçmeden önce iyice düşünecektir... Sert davranabilen, birini öldürmesi gerektiği zaman düşünmeyen insanlara ihtiyacım var. Her olumluluğun anlamı olduğu gibi her olumsuzluğun da anlamı vardır... Vicdan Yahudiler'in bu-

luşudur." [1]

Aşağıda Auschwitz toplama kampının tarihi -en büyük ve soğukkanlı örgütlü kitlesel cinayet örneği olarak- anlatılmaktadır.

Kamp

1939 yılının sonunda Güvenlik Polisi ve Güvenlik Teşkilatı (SIPO ve SD) müfettişi SS *Oberführer* Arpad Wigand, Yukarı Silezya ve Dabrova bölgesinde hapishaneler dolu olduğu için mahkûmların barındırılması amacıyla bir toplama kampı kurma önerisinde bulunmuştu. Breslau'un güney-doğusunda yüksek SS ve polis şefi olan Erich von Bach-Zelenski'ye bağlı çalışan Wigand, bu proje için Auschwitz'i önermişti. Kampı dış dünyadan tecrit etmek için kentin dışında yapılması düşünülen garnizonlar burada mevcuttu. Ayrıca bu bölgenin Genel Valilik, Silezya ile Çekoslovakya ve Avusturya'ya demiryolu bağlantısı vardı. SS *Oberführer* Glück'ün başkanlığında 21 Şubat 1940 tarihinde Auschwitz'e gönderilen bir Teftiş Komisyonu bölgenin uygun olduğunu onaylamış ve 8 Nisan'da Hava Generali Halın, kamp bölgesinin kiralanarak SS yönetimine devredilmesi emrini vermişti. Görüşmelerin ardından SS *Hauptsturmführer* Rudolf Höss'ün[2] başkanlığında bir komisyon

1. Danuta Czech, Tedausz İwszko, *Auschwitz,* Hamburg 1980, s.102.
2. *Rudolf Höss:* 1 Aralık 1934'te Toplama Kampları görevine atandı. Dört yıl içinde SS *Unterscharführer* rütbesinden SS *Hauptsturmführer* rütbesine yükseldi. Önceleri Sachsenhausen Toplama Kampı yöneticiliği yapan Höss, 4 Mayıs 1940'ta Auschwitz Toplama Kampı Komutanlığı'na atandı. Bu görevi 1943 Kasım'ında *Obersturmbannführer* olarak bıraktı. SS VWHA bünyesinde D Görevleri Grubu D I Komiser Şefi olmuştu. 2 Nisan 1947'de Varşova Yüksek Ulusal Mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildi.
   11 Kasım 1943'te SS Obersturmbannführe. Arthur Liebehenschel, Auschwitz komutanlığına atandı. 8 Mayıs 1944'te

18/19 Nisan'da Wigand'ın, Polonyalı mahkûmlar için Auschwitz'te bir karantina kampı kurulması yönündeki planlarını inceledi. Höss'ün verdiği raporun ardından SS lideri Himmler, 27 Nisan tarihli emriyle mahkûmların yardımıyla Auschwitz'e bir toplama kampı kurulmasını bildirdi. 4 Mayıs'ta resmen Auschwitz komutanlığına atanan Höss'ün emrine, bölgenin temizlenmesi için, Auschwitz Belediye Başkanı tarafından 1.5 ay süreyle 300 yerel Yahudi verilmişti. Kamp bölgesini halktan ayırmak için SS, kampın çevresinde bir kuşak oluşturmuştu. Uzun bir zaman dilimi içinde insandan arındırılan 40 kilometrekarelik bir bölgeye kampın "ilgi alanı" adı verilmişti ve bu bölge sürekli olarak SS'ler, yerel Gestapo ve polis tarafından denetleniyordu. Kamptaki inşaat işlerinde Polonyalı mahkûmlar çalışmaktaydı.

20 Mayıs'ta Alman ulusuna mensup 30 profesyonel suçlu Höss'ün emri üzerine, Sachsenhausen Toplama Kampı'ndan Auschwitz'e getirildi. 1'den 30'a kadar numara alan bu suçlulara görevli mahkûmlar deniyordu; SS cihazının uzantısı olan bu adamlar, diğer mahkûmlar üzerinde iktidar kullanıyorlardı. Üzerlerinde işaret olarak yeşil bir üçgen taşıyan bu görevli mahkûmlar daha sonra, bir çok mahkûmu acımasızca öldürecek olan "kapo"lara (Toplama Kampı Polisi) dönüştüler. Kamp yönetimi, SS'ler, Politik Kısım üyeleri ve bu kapolar'dan oluşuyordu. 14 Haziran'da Tarnov Hapishanesi'nden 782 Polonyalı -politik- mahkûm Auschwitz'e getirildi.

Auschwitz Toplama Kampı resmen bu tarihte hizmete girmiş oluyordu. Bu mahkûmlara 31'den 758'e kadar nu-

Majdenak Toplama Kampı Komutanlığı'nı devraldı. 22 Aralık 1947'de Krakau Yüksek Ulusal Mahkemesi tarafından ölüm cezasına çarptırıldı.

11 Mayıs 1944'ten kampın kurtarılışına kadar SS *Sturmbannführer* Richard Baer, Auschwitz komutanıydı. Kasım 1960'a kadar sahte isimle Hamburg yakınlarında orman işçisi olarak yaşadı. Tutuklandıktan sonra Temmuz 1963'te Frankfurt'ta kaldığı tutukevinde öldü.

mara verildi. Yönetimde görev alacak olan çeşitli rütbelerden SS ve subaylar da aynı zamanda kampa gelmişlerdi: SS *Obersturmführer* Karl Fritsch (Dahau Toplama Kampı'ndan geliyordu) ve SS *Untersturmführer* Franz Xaver Maier (SS-Kurukafa Bölüğü'nden geliyordu) Höss'ün yaverliğine atanmışlardı. İdarî işlerin yönetimi SS *Untersturmführer* Max Meyer'e (Toplama Kampları Müfettişliği'nden), malî işlerin yönetimi SS *Oberscharführer* Herbert Minkos'a (Buchenwald Toplama Kampı'ndan) verilmişti. İaşe komutanlığına SS *Untersturmführer* Willi Rieck (Dachau Toplama Kampı'ndan), barınma zorumluluğuna ise SS *Hauptscharführer* Otto Reinicke (Dachau Toplama Kampı) atanmıştı. Önceleri kamp doktorları SS *Hauptsturmführer* Max Popiersch ve SS *Oberstrumführer* Robert Neumann'dı. Politik Kısım (Gestapo), Katoviç Gestaposu'ndan gelen SS *Obersturmführer* Maximilian Grabner'in emrine verilmişti.

SS'in yanısıra, mahkûmlar arasında, SS tarafından neredeyse hep Alman mahkûmlara verilen, çeşitli iktidar mevkileri vardı. Kampta en yüksek mevkiye Kamp Kıdemlisi sahipti; onun altında Blok Kıdemlisi vardı, Blok Kıdemlisini de Koğuş Kıdemlisi izliyordu. Çalışma Bölüğü'nün demetimini daha önce sözü edilen Kapolar sağlamaktaydı: Bunlar da kendi aralarında Kamp Kaposu, Baş Kapo, alt Kapo ve Postabaşı gibi mevkilere ayrılmışlardı.

Toplama Kampı Yapımı İçin Önceki Planlar

Auschwitz'te ana kampın yapımına başlanmadan önce, 1940 sonlarında hazırlanan bir plan, yeni, ikinci bir kampın

3. Josef Kramer, Mauthausen Toplama Kampı'ndan çağrılmıştı. Auschwitz'de Kasım 1940'a kadar görev yaptı. Nisan 1941'de Dahau Toplama Kampı yöneticisi oldu. Ekim 1942'de Natzweiler Toplama Kampı yöneticisi, 8 Mayıs-25 Kasım 1944 arası Auschwitz II'nin komutanı ve sonra da Bergen-Belsen toplama kampı yöneticisi oldu. 13 Kasım 1945'te İngiliz Askeri Mahkemesi'nin verdiği idam kararı Lüneburg'ta infaz edildi.

kurulmasını öngörmekteydi. SS lideri Himmler, 1 Mart 1941'de Auschwitz'e yaptığı ziyaretin -bu ziyaretinde ona bir IG-Farben Sanayi Kuruluşu'nun yöneticisi de eşlik etmişti- ardından bunun uygulanması için kesin emri vermişti. Himmler'in Höss'e gönderdiği emir şöyleydi:

1- Auschwitz'te 30.000 mahkûm barındırabilecek bir kamp kurulacaktır.

2- Brzezinka (Birkenau) köyü civarında 100.000 savaş tutsağı için bir kamp kurulacaktır;

3- IG-Farben kuruluşuna, Auschwitz çevresinde bulunan Dwory'de endüstri merkezleri kurulması için 10.000 mahkûm verilecektir;

4- Bölgeden tarımsal açıdan yararlanılacaktır;

5- Kamp atelyeleri kurulacaktır.

Nihayet 1941'de ana kampın inşasına başlandı. 1944 sonbaharına kadar, yollar, kanalizasyon, su tesisatı, merkezî ısıtma ve 30'dan fazla bina yapılmıştı. Dwory Buna İşletmelerinin yapımına mahkûmlar, VWHA, Kamp Komutanlığı ve IG-Farben arasında yapılan anlaşmaya göre, daha Nisan ayında başlamışlardı. Auschwitz Kampı'ndan gönderilen 8000 ucuz işgücü, sentetik kauçuk ve benzin fabrikalarına geliyorlardı her gün. Mahkûmların taşınmasında zorluklar baş gösterince, ahalisi göç etmiş Monovice köyünde, Buna Fabrikaları'na yakın bir yerde, yeni bir kamp kurmaya karar verildi. Ekim 1942'den sonra artık burada mahkûmlar kalmaya başlamış ve Monowitz Toplama Kampı'na Auschwitz III adı verilmişti. Auschwitz III Komutanlığı'na SS *Hauptsturmführer* Heinrich Schwarz atanmıştı. Birkenau Kampı'nın (Auschwitz II) yapımına 1941 Ekim ayında başlandı, komutanlığına ise Fritz Hartjenstein atanmıştı. Bu süre içerisinde Auschwitz'te mahkûm sayısı 20 bine ulaştı, zira 7-25 Ekim arası kampa Lamsdorf (bugünkü adı Lainbinovice) Tutsak Kampı'ndan 10 bin savaş

4. Grabner bu görevde Kasım 1943'e kadar bulundu (ondan sonra göreve SS *Unterstürmführer* Hans Schurz geldi). 22 Kasım 1947'de Krakau Yüksek Ulusal Mahkemesi tarafından ölüme mahkûm edildi.

tutsağı getirilmişti. Mart 1941 ile Şubat 1942 arasında Buma Fabrikaları ve Birkenau Kampı'nda yaklaşık 18 bin mahkûm açlıktan ölmüş ya da öldürülmüştü. Birkenau Kampı, ana kamp tamamen dolduğu için büyük bir aceleyle kanalizasyon vs. yapılmadan kuruldu. SS-VWHA Görev Grubu C'den çağrılan SS *Sturmbannführer* Karl Bischof inşaat sorumlusu olarak Birkenau'a atandı. Bischof önceleri Auschwitz'te bir savaş tutsakları kampı kurmakla görevlendirildiği için, 14 Ekim 1941'de hazırlanan Birkenau'da Savaş Tutsakları Kampı kurma planı Bischof tarafından onaylanıp, Höss tarafından imzalandıktan sonra kamp inşa edilmişti.

İmha Kampı Planı

Ne var ki Himmler daha 1941 yazında Auschwitz'te Yahudiler için bir kitlesel imha kampı kurulmasına karar vermişti; bu karar önceki planların değiştirilmesini gündeme getirdi. Höss, imha planının uygulanması için Birkenau Kampı'nı önermişti; notlarında imha kampı için şunları söylüyor: "1941 yazında, zamanını tam olarak anımsayamıyorum, aniden SS liderinin yanına çağrıldım, hem de bizzat yaveri tarafından. Alışılmış davranışının aksine yaveri yokken öz olarak şunları söyledi: Führer, Yahudi sorununun kesin çözüme ulaştırılması emrini verdi. Bu emri biz -yani SS- yerine getireceğiz. Doğudaki mevcut imha merkezleri amaçlanan aksiyonu yerine getirebilecek durumda değil. O nedenle, bu iş için Auschwitz'te karar kıldım; burası hem ulaşım teknikleri, hem de bölgenin kolayca gizlenebilir ve tecrit edilebilir olması nedeniyle uygun... Konuya ilişkin daha fazla ayrıntıyı kısa süre sonra sizi arayacak olan RSHA'dan *Sturmbannführer* Eichmann'dan öğreneceksiniz... Uygun yeri saptamak için bölgeye gittik. Daha sonra Birkenau III. Bölümü olacak olan kuzey-batıdaki çiftliği uygun bulduk. Çevredeki ormanlar ve çalılıklar bölgeyi gözlerden gizlemekteydi. Ayrıca burası demiryoluna da fazla uzak değildi. Cesetler bölgenin bitişiğindeki çayırlığa uzun çukurlar kazılarak gömülecekti. Cesetleri yakmayı henüz düşünmüyorduk. Burada kullanılacak olan uygun bir gazla

yaklaşık 800 insanın öldürülebileceğini hesaplamıştık. Bu, daha sonraki kapasiteye uygun bir hesaptı. Eichmann aksiyonun ne zaman başlayacağını henüz bilmiyordu, çünkü herşey hazırlık halindeydi ve SS liderliğinden başlama emri henüz gelmemişti."[5]

Birkenau'da Yahudiler'in imhasına Ocak 1942'de başlandı. 17-18 Temmuz 1942'de Himmler, Auschwitz'i ikinci kez denetledi ve "Birkenau'u ziyaret ettikten sonra, yeni sevkedilmiş Yahudiler'in imha edilmesi işlemini" izledi. İmha sürecine ilişkin hiçbir şey söylemedi, sadece sessizce izledi.[6]

Bu dönemde Birkenau'da Siklon B ile öldürme işlemi için iki bunker hizmete sokulmuştu. Himmler aynı zamanda, 30 bin kalifiye elemana sahip Buna Fabrikası ve on ayrı bloktan oluşan Kadınlar Kampı'nı da denetlemişti. Bu bloklar 1 Mart 1942'de Sovyet savaş tutsakları ortadan kaldırıldıktan ve geriye kalan 945 tutsak başka mahkûmlarla birlikte Birkenau'a nakledildikten sonra kurulmuştu. Bu yeni kurulan kadın bölümlerine 26 Mart 1942'de Ravensbrück Toplama Kampı'ndan sevkedilen 999 Alman kadın mahkûmla Slovenya'da bulunan Poprad'tan sevkedilen 999 Yahudi kadın mahkûm yerleştirilmişti. Bu kadınlar 1'den 1998'e kadar numaralanmıştı. İlk 127 Polonyalı kadın -politik- mahkûmlar 27 Nisan 1942'de Krakau'daki Montelupiç ve Tarnof hapishanesinden gelmişlerdi. Bunlar, 6784'ten 6910'a kadar numaralanmışlardı. Rudolf Höss, Himmler'in ziyareti üzerine anlatımını sürdürüyor: "Kadınlar Kampı'nda sürekli hırsızlık yapan ve ne bulursa çalan bir kadın suçluya (fahişe) uygulanan dayak cezasının etkisini saptamak için, izledi. Kadınlara dayak cezası vermek bizzat onun yetkisindeydi." [7]

Auschwitz ziyaretinden sonra Himmler, 19 Temmuz'da Höss'e şu emri gönderdi: "Tarafımdan tayin edilen güvenlikle ilgili polis aksiyonlarına hiçbir koşul altında son ve-

5. *Auschwitz'te Komutan -Rudolf Höss'ün Otobiyografik Belgeleri*, Martin Broszat, Münih 1983, s. 157-58.
6. *Aynı yerde* s. 182.
7. *Aynı yerde*, s. 184.

rilmeyecektir. Eichmann'ın programı devam edecek ve her ay ilerleme kaydedilecek. Birkenau inşaatında yol almaya bakın. İmha edilecekler arasında, Çingeneler de vardır. Çalışamaz durumda olan Yahudiler de acımasızca imha edileceklerdi... Çalışma ve hizmetlerinizi gördüm ve hoşnut kaldım. Teşekkür ediyor ve sizi *Oberstürmbann Führer*liğe atıyorum." [8]

Bu emrin uygulanması amacıyla Birkenau Kampı'nın inşası için 15 Ağustos 1942'de 200 bin mahkûm alacak bir kamp kompleksi öngören plan hazırlanmıştı. Oysa, planın gerçekleştirilmesi işine daha Haziran'da başlanmış, Erfurt'ta J. Topf a. Söhne Şirketi, öngörülen 4 krematoryuma konacak fırın ve gaz odalarına kurulacak tesisatın montaj işiyle görevlendirilmişti. Krematoryumlar ve gaz odaları Mart/Haziran 1943'te bitirildi ve hemen hizmete sokuldu.

Kampın Kuruluşu

Kamp üç bölümden oluşuyordu. 1. Bölüm (BI) BIa kampı ve BIb kampına ayrılmıştı ve ve II. krematoryum bulunduğu yerde (I. krematoryum ana kamptaydı) tamamlanmıştı. 1943 yılı sürecinse III. krematoryumla altı koğuşun -BIa'dan BIIf'ye kadar- bulunduğu II. Bölüm (BII) ve efekt deposu -"Kanada"- mahkûmların giysileri vs. ile doluydu; bunlar çeşitli Nazi kuruluşlarına (değerli eşyalar devlet bankasına) bitten temizlenmeleri ve yıkanmaları için gönderiliyordu. İlk olarak B IIe kampı açılmış ve orada Şubat 1943'te Kıpti ve Romenler için bir kamp kurulmuştu. 26 Şubat 1943 ve 21 Temmuz 1944 tarihleri arasında barakalara toplam 20.967 kişi yerleştirilmişti. 1700 kişi sözde tifus şüphesiyle hemen gaz odalarına gönderilerek kayıtlara bile geçirilmemişti. 5 Nisan 1944'te ise Birkenau'da kalan son yaklaşık 9000 Kıpti ve Romen (bunların son bölümü 3 Ağustos 1944'te Buchenwald toplama kampına gönderilmişti) gaz odasında öldürüldü:

8. *Aynı yerde*, s. 184-185.

"2 Ağustos 1944: Saat 19.00'da, Birkenau Çingene Kampı BIIe'nin yolları kesildi. Aynı zamanda yük kamyonlarıyla bir grup SS gelmişti: bunlar Çingeneler'i ortadan kaldıracaklardı. 1897 savunmasız kadın, çocuk ve erkek krematoryuma getirildi ve gazla öldürüldü."[9] Bu aksiyonla Kıpti ve Romen kampında 20.000 Kıpti ve Romen imha edilmiş oluyordu.

Mahkûmlar için hastane olarak öngörülen BIIf Kampı "Krematoryum Bekleme Salonu" olarak kullanılıyordu. BIId Kampı çeşitli iş bölüklerinde çalışan erkek mahkûmlar için kurulmuştu. Bu kamplarda 1943/44 yıllarında ortalama 13.000 mahkûm vardı. BIIb'de Theresya kenti gettosundan getirilen Yahudiler için bir aile kampı kurulmuştu. Bu Yahudi ailelerin tümü gaz odalarında öldürüldü. Geriye kalan son 7.000 erkek, kadın ve çocuk 11/12 Temmuz 1944'te imha edildi. Kamp doktoru SS *Sturmbannführer* Josef Mengele'nin tıbbî araştırmaları için kullandığı doktor veya ikiz 75 kişiyle başka toplama kamplarına gönderilen 3.080 genç kadın ve erkek dışında herkes öldürülmüştü.

Haziran 1944'te BIIc ve henüz bitirilmemiş bölümde (BIII) -"Meksika" adı verilen bu bölümde IV. krematoryum ve henüz bitmemiş V. krematoryum vardı- gaz odasına ya da çalışma kampına gönderilecek Yahudi kadınları için bir geçici kamp kurulmuştu. SS doktoru Josef Mengele ve Heinz Thilo burada her hafta ayıklama yapıyor, II. ve III. Krematoryum fırınlarının yanında küçük gruplar kurşuna diziliyordu. Bu SS kampı gaz odalarında on gün içinde 40.000 Yahudi kadın ortadan kaldırıldı.

Auschwitz'te İşlenen Suçlara Alman Sanayi Kuruluşlarının Katkısı

1942 yılından 1944'e kadar, Alman devletinin ekonomik amaçları için kullanılan Auschwitz Toplama Kampı'nın 40 yan kuruluşu hizmete girmişti. Bunlar IG-Farben, Maden

9. *Auschwitz Defterleri*, Nr. 8, Wydawnictwo Panstwowego Muzeum w Oswiecimiu 1964, s. 55.

Ocağı İşletmeleri AG, Yukarı Silezya Hidrolik İşletmeleri AG, Hermann Göring İşletmeleri, Siemens-Schuckert, Rheinmetall-Borsing, Alman Demiryolları gibi, Alman sanayi kuruluşlarının, işletme, maden demir ocakları ve fabrikalarının faaliyetlerini destekliyorlardı.

40 yan kampın 28'i doğrudan ya da dolaylı olarak silâh endüstrisi için çalışıyordu: "Demir ve metal endüstrisi bünyesinde dokuz, taş kömürü ocakları bünyesinde altı, kimya endüstrisi bünyesinde altı, hafif endüstri bünyesinde üç, enerji endüstrisi bünyesinde bir ve gıda maddesi endüstrisi bünyesinde bir olmak üzere 28 kamp kurulmuştu."[10]

Babice, Budy, Hermeze, Pawy ve Rajsko'da kurulan dış kamplar Himmler'in talimatı üzerine tarımsal faaliyet içindeydiler. Ana kampta bulunan atelyeler 1941 yılında Alman Silah Fabrikası (DAW) adıyla SS kuruluşu haline getirilmiş ve ordunun tamir işleriyle görevlendirilmişti.

IG-Farben

Auschwitz mahkûmlarının en kapsamlı sömürüsü, 1941'de inşa edilen Buna Fabrikaları'yla -30.000 mahkûmu zorla çalıştırmak için almıştı- IG-Farben Kuruluşu tarafından gerçekleştirilmişti. Bu kuruluş kamp yönetimine 10-12 saatlik bir çalışma için mahkûm başına günde 3-4 mark ödüyordu. Mahkûmlara hastalık durumlarında sadece 14 gün para ödendiğinden, SS kamp yönetimi, gelirlerinin düşmemesi için, 14 günden fazla hasta olan kadın ve erkek işçileri gaz odalarına gönderiyordu. Siklon B gazı, bir IG-Farben patentiydi ve Teş Stabenov (Hamburg) ve Degeş (Dessau) firmaları tarafından Auschwitz Toplama Kampı'na teslim ediliyordu. IG-Farben'da çalışan bir memur tarafından Auschwitz Toplama Kampı'na gönderilen bir yazıdan, kuruluşun, yapacağı ilâç deneyleri için köle olarak

10. Danuta Czech, Tadeusz Iwaszko, *Auschwitz*, Hamburg 1980, s. 33/34.

kadın satın aldığı öğrenilmektedir: "... Yeni bir uyku ilâcıyla yapılan deneyler için, bize bir miktar kadın temin edebilirseniz size müteşekkir olacağız... Yanıtınızı aldık, ne var ki kadın başına 200 markı fazla buluyoruz. Size kadın başına en fazla 170 mark öneriyoruz. Eğer bu fiyatı kabul ederseniz, kadınları alacağız. Yaklaşık 150 kadına ihtiyacımız var... Ismarlanan 150 kadını aldık. Sağlıkları son derece kötü olmasına rağmen yeterli sayıyoruz. Deneyler uygulandı. Bütün denekler öldü. En kısa zamanda yeni siparişler vereceğiz." [11]

Buna Fabrikaları'na ek olarak IG-Farben, Auschwitz Toplama Kampı'nın kurduğu dış kamplarda Fürsten, Heidebreck, Janiya (Libiaz) ve Günter (Ledziny) ocaklarını da işletiyordu.

Krupp

1943 Haziran'ında Krupp işletmelerinin hizmetine uçak ve bomba ateşleyicisi üretimi için bir hangar verilmişti. Ekim 1943'te Weichsel Birliği Metal İşletmeleri fabrikayı teslim aldı ve top cephanesi için ateşleyiciler ve makineler üretmeye başladı.

J. A. Topf u. Söhne Firması

Birkenau'daki dört krematoryum ve gaz odası, Temmuz 1942'den sonra merkezi Erfurt'ta olan J. A. Topf u. Söhne firması tarafından inşa edilmişti.

Siemens

Siemens Gross-Roosen, Buchanwald, Ravensbrück ve Uckermark Toplama Kampı dışında Auschwitz Toplama Kampı'yla, dış kamp Bobreck'te de bir üretim merkezi kurmuştu.

11. Bruno Baum, *Auschwitz'de Direniş*, Berlin 1957, s. 50/51.

Siemens kuruluşunun bir raporunda konuya ilişkin şöyle denmekteydi: "SSW (Siemens Schuckert Fabrikası) küçük yapılarının 3 ve 4 Eylül 1943 ve 22 ve 23 Kasım 1943'teki hava saldırılarında ağır hasar görmesi ve özellikle alet deposunun tamamen imha edilmesi sonucunda, kendisine verilen programı yerine getirecek durumda değildi. Silah ve Savaş Üretimi Bakanlığı bünyesine elektrik endüstrisinin tahliye işleriyle ilgili özel yetkilisi işletmeye gönderdiği 26 Kasım 1943 tarihli bir yazıyla, Auschwitz'deki eski süper fosfat fabrikasını tahsis ettiğini bildirmiş ve Aralık 1943'te Siemens Schukert İşletmesi kendisine tahsis edilen yerin iç donanımını yapmaya başlamıştır..."[12] Bunun dışında Siemens büyük egzosterleri gerekli metal tesisatlarla donatmıştı; bunlar gaz odalarında gazın iyice emilmesini sağlıyorlardı. İnsanların peşpeşe kitleler halinde öldürülebilmeleri sadece bu yolla mümkün olabiliyordu. Auschwitz'in eski mahkûmlarından Roger Pelisson ve Georges Galtot'un arkadaşlarına yazdıkları 20.8.1947 tarihli mektuptan anlaşıldığı üzere gaz odalarında başka tesisatlar da Siemens tarafından yapılmıştır: "... Evet, arkadaşım Georges Gullot ve ben III. ve IV. krematoryumlarda çalıştık ve gerek gaz odaları, gerekse de Auschwitz ve Birkenau Kampı'nın bütün elektrik tesisatında kullanılan bir çok materyalin Siemens mamülü olduğuna garanti verebiliriz. Örneğin tel kafesli *randarmaturlar*, tevzi levhaları, şalterler, transformatorlar, dağıtım prizleri, *rohrschellen*ler, vs..."[13] Aynı şekilde 1944 yılında Auschwitz'te kurulan dezenfeksiyon kampı Siemens kuruluşunun uzmanları tarafından inşa edilmişti.

Mahkûmların Kampa Gelişi

Auschwitz Toplama Kampı'na getirilen insanların büyük çoğunluğu daha önce başka toplama kamplarında, gettolarda ve transit kamp ve hapishanelerde bulunmuşlardı; hepsinde

12. *Aynı yerde*, s. 57.
13. *Aynı yerde*, s. 60.

açlık, işkence ve hastalık izleri vardı. Trenlerle getirilen mahkûmlar Auschwitz kamp binalarının yakınında bir rampada iniyorlardı. İmha edilecek Yahudiler için 1942'de bir ikinci rampa daha yapıldı, buna "Yahudi Rampası" deniyordu. Uygulanan ayıklama işlemlerinden sonra sevkedilen bu insanların sadece çok küçük bir kısmı kampa ulaşıyor ve kaydediliyordu, çoğunluğu ise hemen gaz odalarına gönderilmekteydi. Mayıs 1944'den sonra trenle getirilen Birkenau Toplama Kampı'nda BI ve BII bölümleri arasındabulunan özel bir rampada indiriliyordu. Kamyonlarla yapılan sevkiyatlar ise genellikle kamp girişinde SS'e teslim ediliyordu. Kamp kurulduğundan beri ve 1944 Ağustos'undan sonra kampın yoğun biçimde tasfiye edilmesine başlandığında da gecegündüz değişik zamanlarda sürekli sevkiyat oluyordu.

Auschwitz'in eski mahkûmlarından 92627 numaralı Yahudi doktor Vilna'lı Gordon Yakub, yolculuk ve Auschwitz'e geliş hakkında şunları anlatmaktadır: "Grodnie gettosunun tasfiyesine 19.1.1943'te başlanmış ve beş gün sürmüştü. Ocağın 21. günü erken saatlerde evime gelen Alman jandarmalar beni ailemle birlikte sokağa sürüklediler. Sokakta büyük bir Yahudi grubu toplanmıştı. Caddelerde Almanlar tarafından kurşunlanmış bir sürü ceset vardı; erkek, kadın ve çocuk cesetleriyli bunlar. Daha sonra bir kaç bin insanın toplandığı sinagoga sokulduk. Bir süre sonra da sinagogtan çıkarılıp beşli sıralar halinde yoğun bir denetim konvoyuyla 35 yük vagonundan oluşmuş bir trenin beklediği Lososna istasyonuna götürüldük ve her vagona 120 kişi olmak üzere yerleştirildik. Yer o kadar dardı ki, insanların sadece bir kısmı oturabiliyordu, diğerleri ayakta durmak zorundaydı. Vagonda bir kaç somun ekmekle bir miktar sucuk vardı. Herkese yaklaşık yarım kilo ekmek 25 gram da sucuk düşüyordu. Bir damla bile su yoktu. Yolda çok susuzluk çektik. Konvoydaki Almanlar bize su ya da kar vermek isteyen köylülere ateş ediyorlardı. 22.1.1943 gecesi Auschwitz'e vardık. Tren Birkenau rampasında durdu. 'Dışarı, haydi, çabuk!' gibi hayvanî bağırtılar ve korkunç darbelerle vagonlardan çıkmaya zorlandık. Paketler, bavullar, sırt çantaları hemen yere bırakılmak zorundaydı. Yeni gelenler hemen bir kol oluşturmuş ve dört

gruba ayrılmışlardı. Birinci grup genç ve sağlıklı erkeklerden oluşuyordu, bunların kampta çalışması öngörülmüştü. İkinci grupta 16-20 yaş arası genç kızlar vardı; bunlar da çalışacaklardı. Üçüncü grup çok genç ve çok yaşlı erkekler grubuydu. Nihayet en büyük grubu oluşturan dördüncü grupta ise çocuklu ve yaşlı kadınlar bulunuyordu. Bizimle birlikte 3650 kişi gelmişti. Bunlar arasından kamp çalışması için ayrılan erkekler 265 kişiydi; ikinci gruba ayrılan çalışacak kadınlar ise yaklaşık 80 kişiydi; kalan 9.000 kişi kamyonlara yüklendi ve daha sonra öğrenildiğine göre, gaz odalarında öldürülüp yakıldıkları krematoryuma gönderildiler. Kampa geldikten hemen sonra gaz odasına gönderilenler arasında karım, oğlum, annem ve babam da bulunuyordu. Erkek kardeşimle daha sonra kampta karşılaştık."[14]

Kampta Mahkûmların Sınırlandırılması ve Bir Gün

Auschwitz'in kadın mahkûmlarından Hanna Kampel, "Anılar"ında çalıştırılmak üzere ayrılan insanları nelerin beklediğini yazıyor: "Sonra 'banyo' faslı geliyordu. Çıplak, üşüyen insanlar, mevsim dikkate alınmaksızın dışarıda, ya da barakalarda bütün gece öylece bekliyorlar, zaman zaman da üzerlerine soğuk su dökülüyordu. Havlu yoktu, insanlar açık havada "kurulanmak" zorundaydılar. Böyle bir banyonun sonucu sayısız soğuk algınlığı, zatürre ve başka hastalıklardı. Banyonun ardından tıraş işlemi geliyordu. Çoğunluğu ehli olmayan berberler, beceriksizce ve en önemlisi kör, küflenmiş ve kirli aletlerle, sadece saçları değil, vücuttaki bütün tüyleri tıraş ediyorlardı, bu arada kadınların etek traşını da erkek berberler yapmaktaydı. Tıraş sabunu olmadığı için vücutlarda acı veren yaralar ve sıyrıklar meydana geliyordu. Tıraştan sonra dezenfeksiyon safhası sıradaydı; kirli kimyasal bir bileşimle -'sagraton'- yıkanmak zorunluydu. En sonunda da tıraş edilen yerler dağlayıcı bir ilâç olan 'Cuprex'e batırılmış kirli bir bezle siliniyordu.

14. Filip Friedman, Tadeusz Holuj, *Ostwiecim*, Bydgoszcz 1946.

Böyle bir dezenfeksiyon işleminin sonucunda, bu bahtsız insanların vücudunda iltihaplı yaralar çıkıyor, çoğu bulaşıcı deri hastalıkları kapıyordu."[15]

Mahkûmlara bitli giysilerle takunyalar verildikten sonra numaralanıyorlar, sonra da renklere göre işaretlenerek ayrılıyorlardı. En önemli işaret kategorileri şunlardı: Politik mahkûmlar için kırmızı üçgen; profesyonel suçlular için yeşil üçgen; "asosyal" mahkûmlar -ASO, örneğin fahişeler, Kıpti ve Romenler- için siyah üçgen, İncil araştırıcıları için mor üçgen, homoseksüeller için ise pembe üçgen saptanmıştı. Yahudiler 1944 yılının ortalarına kadar sarı bir yıldız, bu tarihten sonra da sarı bir şerit takıyorlardı. Şeritin üzerine kişinin mensup olduğu ulusun baş harfi yazılmıştı. Bir çok ulustan mahkûm vardı: Örneğin, Belçikalı, Bulgar, Alman, Fransız, Yunan, Rus, Çek ve Macarlar. En büyük grubu Yahudiler ve Polonyalılar oluşturuyordu.

Bütün bu önlemlerden sonra mahkûmlar kendilerini bulaşıcı hastalıklardan sözde koruyacak olan, ama gerçekte ikinci bir seleksiyon işlevi gören karantinaya alınıyorlardı. Karantinadan kamp hastanesi olarak kullanılan BIIf'ye gönderilenler, er ya da geç gaz odasına sevkediliyorlardı. Yani, birinin hasta olarak kaydedilmesi, krematoryuma giden yolun ilk uğrağında olduğu anlamına geliyordu. Karantina, BIIa'da seleksiyon, SS doktorları Helmerson, Thielo, Koenig ve Mengele tarafından uygulanmaktaydı. Bu karantina sayesinde mahkûmların sadece yüzde 10'u hayatta kalmayı başarıyor, bunlar da bir başka fırsatta gaz odasına gönderiliyor ya da öldürülüyorlardı. Kampta, her yeni gün ölüm demekti.

Korkunç derecede kötü koğuş koşulları bir sürü bulaşıcı ve salgın hastalığın nedenlerinden biriydi. Taş ya da tahta barakalarda ve at ahırlarında yaşayan mahkûmlar, tahtadan üçlü ranzalarda, iki ya da daha çok mahkûmla birlikte saman minderler -çoğu kez de tahta- üzerinde uyuyorlardı. Barakalarda, öngörülen sayının iki katı mahkûm vardı; ör-

15. *Aynı yerde*, s. 39/40.

neğin 700 kişilik yerde 1400 kişi kalıyordu... "Nem, akan çatılar ve mahkûmların sürekli yakalandığı açlık ishali nedeniyle samanların pislenmesi sonucunda zaten kötü olan koğuş koşulları iyice dayanılmaz hale gelmişti. Talimatlara göre geceleri kapı ve pencereleri açmak yasak olduğundan, koğuşlar havalanmadığı için, her şey daha kötü oluyordu. Ortalık haşarat kaynıyordu, ortalığı kasıp kavuran fareler uyuyanlara saldırıyor, cesetleri kemiriyorlardı. Bütün bunların üstüne su da son derece az veriliyor, gerekli sağlık tesisleriyle hiç ilgilenilmiyordu."[16]

Mahkûmlara verilen takunyalar uygun olmadığından vitaminsizlik ve genel açlık nedeniyle, ayakları yara içinde bırakıyor, bazı mahkûmların ölümüne yol açıyor, diğerleri çalışamaz duruma geldikleri için öldürülüyorlardı.

Yiyecek miktarı, gerek nitelik, gerekse de nicelik itibariyle yaşamak için yetersizdi. Günlük öğünler şöyleydi: Öğle yemeği için sulu lahana çorbası ve kahve ersatzı, akşam için ekşi bayat ekmekle marmelat ve ot suyu. Sabahları ise sadece içecek bir şey veriliyordu. Yiyecekler sadece küflenmiş ve bayat olmakla kalmıyor, aynı zamanda mahkûmların zaten son derece sınırlı olan istihkakları, SS'ler ve görevli mahkûmların çalıp çırpması yüzünden iyice kısıtlanıyordu.

Gün, sabah saat 4'te kalkış ve kahvaltıyla başlıyordu. Sonra, kamp yoklaması yapılıyor, bu arada da çeşitli seleksiyonlar gerçekleşiyordu. Yoklamadan sonra Auschwitz Toplama Kampı'nın her üç bölümünde de mevcut olan kamp orkestrası eşliğinde 11 saatlik ağır iş başlıyor, bu süre içerisinde SS'ler eğitilmiş köpeklerle nöbet bekliyor ve daha hızlı çalışmaları için mahkûmları zorluyorlardı. Mahkûmların bir çoğu bu çalışmalardan geri dönmüyordu. Yaklaşık 9'dan sonra gece istirahati başlıyordu, bu saatten sonra kimse barakalardan çıkamazdı.

16. Danuta Czech, Tadeusz Iwaszko, *Auschwitz*, Hamburg 1980, s. 74.

İmha

Mahkûmların imha edilmesi için çalıştırma etkili bir yoldu. Endüstri kuruluşları tarafından satın alınan mahkûmların sayısı 1942'de 6.000 iken, 1944'te 41.000 yükselmişti. Günlük çalışma normları mahkûmların fizik olanaklarını çok aşıyordu. Üstelik de mahkûmlar iş esnasında sürekli dövülüyorlardı. 1944 ilkbaharında Buna'da yaşayan 25.000 işçiden 1.223'ü Buna Fabrikası'nda kurşuna dizilmiş, 11.547'si çalışamaz duruma geldikleri için Birkenau gaz odalarına gönderilmişlerdi.

Çalışma esnasında, ya da bir başka yerde SS'lerin hoşuna gitmeyen davranışta bulunan mahkûmlara işkenceden başka bir şey olmayan bir dizi "ceza" veriliyor ve bu cezalar öteki mahkûmları yıldırmak amacıyla yoklama meydanında uygulanıyordu. Uygulanan cezalardan biri dayak cezasıydı; bir sehpa üzerinde sopayla yerine getiriliyordu. Dayak cezası cezalandırılanın vücudunda yaralar açıyordu. Kazığa bağlama denen uygulamada ise mahkûm arkaya doğru kıvrılmış kollarıyla yere değmeden bir direğe asılıyordu; bu durumda mahkûmun omuz sinirleri kopmaktaydı. Auschwitz I'in II'nci Blok'unda tabutluklar ve su hücreleri yapılmıştı; bu hücrelerde hareket etmeksizin günlerce son derece az bir havayla yaşanıyordu. Bir çok mahkûmu bir tek hücreye tıkma uygulamasında ölüm nedeni çoğu kez boğulma oluyordu. Ceza talimi olan "spor" esnasında da sağlıkları son derece kötü olduğu için birçok mahkûm ölüyordu.

Cezanın bir başka varyantı da mahkûmların "ceza bölüğü"ne nakledilerek haftalar, aylar boyunca izole edilmeleriydi. "Bölük"ün denetim personeli Gerlach, Sternberg, Moll ve Ruff adlı SS'ler kapolarla birlikte, bu bölükte barınma, beslenme ve çalışma koşullarının ana kamptakinden daha kötü olması, mahkûmların burada daha çok eziyet görmesi için çaba harcıyorlardı. Josef Kret, "Ceza Bölüğünde Bir Gün" adlı raporunda bölükteki koşulları şöyle anlatmaktadır: "Bloğun önünde beşli sıralar halinde durduk. SS'lerden biri yürüme emri verdi. Bizi, Nisan'dan bu yana

Birkenau'da bulunan Ceza Bölüğüne götürüyorlardı... SS Moll yıpratma psikolojisi uzmanıydı. Bölesine büyük bir grubu ancak kapsamlı düşünülmüş bir yıpratma yöntemiyle uyumlu hale getirebilirdi. Bazı mahkûmları fizik olarak, bazılarını ise psikolojik olarak ezme çabasındaydı. Bu, mahkûmları acı çektirerek öldürmek amacıyla SS'lerin kullandıkları çok özel bir deneysel psikolojiydi... Öte taraftan (çukurun öte tarafından) Moll geçmekteydi. Çalışma esnasında Moll'un görünmesi kötüydü... Kısa süre sonra 400 metre uzunluğundaki şeritte korkunç çığlıklar duyuldu. Bütün sopalar, değnekler hareket halindeydi... Moll'un kışkırttığı kapoları şiddetli bir öfke sarmıştı... Acı veren darbelerden kurtulmak için kapoların dayattığı hızlı tempoya yetişmek amacıyla son güçlerini toplayan mahkûmların yüzünde ölüm korkusu vardı... Yeniden işe koyuldum. O korkunç sahneleri, eziyet eden ve eziyet edileni görmemeye çalışıyordum. İnsan olmakla bağlantılı herşey burada tiksinti vericiydi... Ama çukur ve sazlıktan ölüleri çıkarıp yanımdan geçirerek götürürlerken bakışlarımı nasıl kaçırabilirdim?.. Kapo Sepp'in en büyük eğlencesi işten sonra mahkûmları kementle yakalamak ve bahçede sürümekti. Bugün tuğla kıran mahkûmlardan birini seçmişti. Kemendi adamın boynuna attı ve öyle bir çekti ki, neredeyse arkadaşlarının ayaklarını eziyordu. Bir kaç dönüşten sonra mahkûmları hela çukurunun yanındaki ceset kutusuna atardı. Bugün seçtiği mahkûm uzun süre dayanmıştı. O nedenle ikinci bir kahkûm daha seçerek aynı oyunu oynamaya başladı..."[17]

Eğer ağır cezalar, genellikle firar girişimlerinden sonra verilen aç bırakarak öldürmek ve firar girişimleri, firara yardım, her şeyden önce de kampta politik faaliyete verilen idam cezalarıydı. Auschwitz'te yaklaşık 20.000 kişi kurşuna dizilmişti; çoğu kez kurşuna dizmeden önce işkence de yapıyorlardı. Örneğin kadınların cinsel organlarına benzine batırılmış tamponlar sokuyor ve tutuşturuyorlardı. Ama kampta 11. Blok'la 10. Blok arasında iki duvarla ko-

17. H.G. Adler, Nermann Langbein, Elia Lingens-Reiner, *Auschwitz, Köln/Frankfrut 1979*, s. 23-43.

runmuş bir avlu idam yeri olarak kullanılıyordu. Siyah bir duvarın üzerine kanı emmesi için toprak serpilmişti. Asarak öldürme, kurşuna dizmenin tersine, açıkta yapılıyordu. İdam edilenlerin tümü krematoryumlarda yakılıyordu. Hijyen koşullarının yetersizliği ve beslenmenin kısıtlılığı nedeniyle mahkûmlar arasında birçok hastalık yaygındı. Bu hastalıkların en sık rastlananı açlık ishaliydi; 1942/43 yıllarında Birkenau'daki mahkûmların yüzde 80'i bu hastalığa yakalanmıştı. Hastalığın belirtileri sindirim sisteminin bozulması, organizmanın iflas etmesi ve hızlı kilo kaybıydı. İskelete benzeyen mahkûmlar seleksiyona girmeden ölüyorlardı. Ayrıca tifus (ayda yüzlerce, binlercesi ölüyordu bu hastalıktan), malarya, uyuz flegmoni vs. gibi hastalıklar da mahkûmlar için öldürücü oluyordu. Hastalıkların "yok edilmesi", hastaların gaz odalarına gönderilmesiyle gerçekleşmekteydi.

Tıbbi Deneyler

Bütün anlatılanlara ek olarak kampta SS doktorları ve Alman kimya endüstrisi -bilim adına- insanlar üzerinde deneyler yapmaktaydı. Auschwitz 1'in 10. Blok'unda SS doktoru Carl Clauberg, imha edilecek halkların kısırlaştırılması için kadınlar üzerinde kısırlaştırma deneyleri yapıyordu. Bunun için 16 ve 30 yaşları arasında 400-500 Yahudi kadını deneylere tâbi tutmuştu. Schering Fabrikası tarafından üretilen kimyasal maddelerle kadınların yumurtalık kanallarını tıkama ve rahimle yumurtalık kanallarına enjekte edilen kontrast ilaçların etkilerinin izlenmesi yönünde deneyler yapılmıştı; bu deneyler çok acı verici oluyordu. SS doktoru Schumann ise, iç organları yakma ve ardından yumurtalık kanallarını alma yöntemiyle kadınları kısırlaştırıyordu. Blok 21'de SS doktoru Wirthus bu operasyonları yapmaktaydı. Röntgen ışınları erkeklere de uygulanıyor ve sonra testisleri alınıyordu. Bu deneyleri mahkûmların sadece küçük bir bölümü atlatabiliyordu. Deneylere tâbi tutulan mahkûmların bir kısmı hemen ölüyor bir kısmı ise fenol enjekte edilerek öldürülüyor ya da gaz odasına gön-

deriliyordu. SS doktoru Josef Mengele de canlı ya da fenol verilerek öldürülmüş ikizler üzerinde -bunlar Theresya kentinden gelen Kıpti ve Romenler'le Yahudi ailelerden alınmıştı- organları karşılaştırarak deneyler yapıyordu. Bu arada Mengele, Berlin Irk Biolojisi ve Antropolojisi Araştırma Entitüsü ile birlikte çalışmaktaydı. SS doktorları, ilâç firmaları adına, özel olarak miktop verilmiş, örneğin tifus hastalığı bulaştırılmış insanlar üzerine yeni ilaçlar deniyorlardı.

Gaz Odaları ve Krematoryumlar

IV. ve V'nci krematoryumların gaz odaları "Gardrop" denilen gaz odası, berber ve dişçi bölümleri ve SS'ler için kurulmuş bir büfeden oluşuyordu. Gaz odaları duş kabinine benziyordu, kabinlerin üstünde, içine siklon B gazı döktükleri delikler vardı. Ölüm nedeni, siyonidrik asitin kanla dokular arasında oksijen değişimini kesintiye uğratmasıydı. Süre 5 dakikayla sınırlandırılmıştı. Mahkûmların çoğunun gaz odalarında öldürülmek üzere Auschwitz'e yollandığı 1944 yılında bir günde -28.6.1944- gaz odasına gönderilenlerin sayısı 24.000'di. Bütün 1944 yılı süresince ise: Macaristan'dan 600.000 Yahudi, içlerinde Yahudiler'in de bulunduğu 690.000 Fransız, Lodz gettosundan 70.000, Bedzin'den 40.000, Theresya kentinden 30.000, Selanik'ten 43.000, Atina'dan 50.000 Yahudi gaz odalarında öldürülmüştü.[18]

Gaz odalarında öldürüldükten sonra kadınların saçları kesiliyor, cesetlerin altın ve platin dişleri çekiliyor, üzerlerindeki mücevherler alınıyordu. Ölülerden alınan saçlar kilosu 50 Pfennige, at kılı astarı yapımı için Alman tekstil firmalarına satılıyordu. Roth'daki bir firma "Alex Zing" de bu saçları alanlar arasında bulunuyordu. Altın ve platin dişler ise hemen eritilip kalıp haline getirilerek Berlin'e gönderiliyordu. Bundan sonra cesetler saatte 750 insanın ya-

18. Filif Friedmann, Tadeusz Holuj, *Ostwiecim*, Bydgoszcz 1946, s. 96.

kılabildiği krematoryuma taşınıyordu. Krematoryum yöneticisi 1942'den 1945'e kadar SS *Hauptscharführer* Otto Moll'du (Dahau Davası'nda ölüme mahkûm edildi). Cesetlerin gaz odalarından taşınması gibi birçok iş mahkûmlardan oluşan "Özel Komando" (Sonderkommando) tarafından yerine getiriliyordu. Bu mahkûmlar belli bir süreden sonra, çok şey gördüklerinden SS için tehlikeli olmaya başlayınca, öldürülüyorlardı.

1944 yazında olduğu gibi, gaz odasında öldürülenlerin sayısı krematoryumun kapasitesini aştığı zamanlarda, insanlar dışarda, çukurların içinde -çoğu kez diri diri- yakılıyordu. "Canlı canlı yakılanların çığlıkları ve hıçkırıkları bütün kampa yayılıyordu. Geceleri krematoryumların fırınlarından yükselen alevler ve aşağıda çukurların içinde yanan ateşler nedeniyle kamp aydınlanıyordu. Yanan vücutların havayı ağırlaştıran kokusu, gazla ya da yakılarak öldürülenlerin çığlıkları, kampın üzerinde yoğunlaşan duman bulutları ve bütün bunların arasında, kızıl alevlerin önünde kan dökme çılgınlığına kapılmış, kudurmuş SS'lerin canavarca hareketleri -bu korkunç Cermen "cadı bayramı"nın tanığı olmuş insanların düşüncesine kazınan görüntü, bu cehennem görüntüsüydü işte... Bu sahnelerin tanığı olanlardan biri işçi eylemcisi Krakau'lu Cyronkiewicz, PPS'ye (Polonya Sosyalist Partisi) yazdığı raporda bu cehennemde yaşadıklarını şöyle anlatıyordu: "Daha haber Macaristan'a ulaşıp, sınırın ötesine geçmeden, Hitlerci SS cellatları kendilerinden geçmiş, cani, yarı çıldırmış, vahşi hayvanlara -aslında bu vahşi hayvanlara hakarettir- dönüşmüşler, sorumluluk bilincini yitirmişlerdi."[19]

Auschwitz'te Direniş

Auschwitz'de en ufak politik faaliyet ölümle cezalandırıldığı için örgütlü direniş yaratmak çok zordu. Yine de yıllar içinde kamp mevcudunun sürekli değişmesine

19. *Aynı yerde*, s. 86.

(ölüm ve sevkler nedeniyle) rağmen birçok mücadele grubu yaratılabilmişti.

İlk örgütlü gruplardan birisini, Polonyalı politik mahkûmlar, 1940 yılının ikinci yarısında oluşturmuşlardı. Grubun içinde Polonya Sosyalist Partisi, "Kızıl İzciler" ve Polonya Komünist Partisi üyeleri vardı; bunlar kampın "ilgi alanı"nda çalışan sivil işçiler vasıtasıyla bazı Polonya kentleriyle ilişki kurabilmişlerdi. Bu grubun birçok üyesi 1941-43 yıllarında öldürüldü. Eski Polonyalı subaylar vs. de faaliyet içindeydiler; giysi ve yiyecek maddeleri örgütlüyor, bazı mahkûmlara kaçmaları için yardım ediyorlardı. 1941 sonbaharından sonra Polonya "Nasyonal Demokratik Partisi" ve "Nasyonal Radikal Kamp" -bu örgütlerin iki temel kadrosu 1942-43 yılında SS tarafından öldürülmüştü- üyeleri de örgütlenmeye başlamışlardı. 1941 sonunda bu gruplar birleşik yönetime sahip ortak bir mücadele grubunda birleşme kararı aldılar. Yönetimde Ryborski, Dubois, Masdorf, Pilecki, Rawicz (Ağustos 1942'de Mauthausen'a sevkedildi) ve onun yerine geçen Juliusz Gilewicz (1943'te kurşuna dizildi) vardı. Kamp yöneticilerinin 1943 yılında direnişe karşı bir dizi saldırı eylemlerine girişmesi üzerine bütün direniş yönetimi yerle bir edilmişti. İllegal faaliyet şüphesiyle SS tarafından yapılan kitlesel infazlarda 25 Ocak 1943 tarihinde 51 ve 11 Ekim tarihinde 54 mahkûm kurşuna dizildi. Yine de ana kampta, 1943 yılında yine Polonyalılar'ın oluşturduğu sol bir grup örgütlendi, bu grubun içinde, başkalarının yanısıra, Josef Vyrankiewicz ve Todeus Holuj bulunuyordu. Birkenau'da da aralarında Alfred Fiderkiewicz ve Todeusz Borowski'nin olduğu -bunlar ana kampta faaliyet gösteren grupla ilişkiyi sağlıyor ve hastalar bölümünde ilâç temin ederek birçok mahkûmun hayatını kurtarıyordu- bir grup örgütlenmişti. Kadınlar Kampı'nda da 1943 yazında, Erkekler Kampı'nda örgütlenmiş grupla ilişki halinde olan Stanislava Rahvalova, Antonia Piatkovka, Helena Hofmann'ın aralarında bulunduğu yeraltı örgütü kurulmuştu. Grupların arasında çoğu kez büyük politik çelişkiler olmasına rağmen, Polonyalı mahkûmların çoğunun ortak yanı dikkat çekecek kadar şiddetli bir anti-semitizm

ve öteki mahkûmlara karşı şovenizm duyguları içinde olmalarıydı. Todeus Holuj (KPP üyesi) şunları anlatıyordu: "Auschwitz'te Fransız, Belçikalı, Norveçli ya da başka uluslara mensup faşistler yoktu, sadece Polonyalı faşistler vardı. Bütün emperyalizm gibi Hitlerizm de, bir ulusun bir başka ulusa karşı kazanılması yöntemini kullanıyordu. Bu her yerde böyleydi, çoğu kez kampta da..." [20]

1942-43'ten sonra başka ulusal gruplar da kuruldu. İlk gruplardan biri olan Avusturya grubu, 1942 yılında Uluslararası Tugaylar, komünistler ve sosyal demokratlarla birlikte faaliyet göstermeye başladı. Grubun çekirdeğini, özellikle kamp hastanesinde aktif olan Hermann Langbein, Ernst Burger, Alfred Klehr, Heinz Dürmayer, Ludwig Sosminski vs. oluşturuyordu. Aynı şekilde 1942'den sonra da Georgez Varannes, Roger Abada, Eugene Garnier ve Roger Pelissou yönetiminde bir Fransız grubu örgütlenmişti. 1943'ten sonra bu gruba kadınlar kampındaki Fransız kadın mahkûmlar Danielle Casanova (Mayıs 1943'te tifustan öldü), Maie Politzer, Raymonde Salez vs. katıldılar. Fransız grubuyla, komünist Berliner'in yönetiminde bir Belçikalı hücre işbirliği halindeydi.

Birkenau ile ana kampta Rus grubunun çekirdeğini ise, başkalarının yanısıra, Viktor İvanov, Valentin Sitnov, İvan Mironov oluşturuyordu; kadınlar kampında Nina Guzevva, Anna Trynda, Shenya Sariyçeva bu grupla birlikte çalışmaktaydı. "Özel Komando"ya ayrılan 300 kişiden - aralarında Zalmen Gradowsk, Jankiel Handelsmann ve Kaminski de vardı- oluşan bir Yahudi grubu 7 Ekim 1944'te ayaklanma örgütledi. 1943 yılından sonra da KPD, SPD ve diğer anti-faşistlerden oluşan bir Alman grubu örgütlenmişti. Bu grubun üyeleri arasında Bruno Baum, Ludwig Wörl, Karl Lill, Stefan Heymann vardı. Kadınlar kampında Orly Reichert, Judith Dürmayer, Gerda Schneider vs. faaliyet içindeydi. Başkalarının yanısıra Emil Paneviç, Jan

20. *Aynı yerde*, s. 123-24.

Cespivy, Milos Nedred'in üye olduğu Çek grubu, kadınlar kampında Hartha Sosvinska, Vena Foltynova, Vlasta Kladivova ile birlikte çalışıyordu. Yugoslav grubunda ise Norka Vuksanoiç, Stefha Stibler, Jelena Vasilyeviç vs. vardı.

Mayıs 1943 yılında "Auschwitz Mücadele Grubu" adıyla uluslararası bir örgüt kurma kararı alındı. Girişim Avusturya grubundan gelmişti; yönetime şunlar girdi: Josef Cyrankiewicz, Todeus Holuj, Ernst Burger, Hermann Langbein. Heinz Dürmayer ve Ludwig Soswinski, Langbein'ın 25 Ağustos 1944'de Neuengamme Toplama Kampı'na sevkedilmesinden sonra yönetime katılmışlardı. Burger'in başarısız kaçma girişiminden sonra (30 Aralık 1944'te kampa asıldı), Bruno Baum yönetime alındı. Monowitz'de örgütlenmiş olan direniş grubunun, içlerinde Stefan Heymann'ın da bulunduğu kendi yönetimi vardı.

"Auschwitz Mücadele Grubu"

Auschwitz'te direnişin biçimleri şunlardı:
- İlâç ve yiyecek temini,
- Mahkûmlara karşı işlenen faşist suçların belgelenmesi,
- Firar hazırlıkları,
- Sabotaj eylemleri,
- Mahkûmların aktif direnişe ikna edilmesi,
- Kamp görevlerine politik mahkûmları getirme çabası,
- Kamp yönetimi için çalışan muhbirlerin tasfiye edilmesi,
- Ayaklanma hazırlığı. [21]

Ana kampta ilk yaygınlaştırılan parolalardan biri, gaz odasına götürülenleri demiryolunun Yukarı Silezya-Krakau kesişme noktasında toplu kaçış için harekete geçirmekti; çünkü bu insanların kaybedecekleri hiçbir şey yoktu zaten. O nedenle parola Yahudiler arasında yankı bulmuş, yeni

21. Danuta Czech, Tadeusz Iwanszko, *Auschwitz*, Hamburg 1980, s. 158.

üyelerin kazanılmasına yolaçmıştı. Mücadele eden insanların doğru sonuçlara varabilmelerine yardımcı olmak için radyo ve basından alınan haberler -bu arada yabancı radyolar da dinleniyordu- toplanıyor ve sözlü olarak aktarılıyordu; Sovyet Ordusu'nun ilerleyişi bu haberlere eşlik ettiğinden, yeni cesaret kaynağı oluyordu.

SS mutfağı, SS reviri, ordu iaşe deposu, mezbaha vs. gibi yerlerden yiyecek temin etmek için mümkün olan her şeyi çalmak gibi eylemler yapılıyordu. Böylece bir çok aç insana daha çok yiyecek sağlanıyordu. Polonyalılar, Çekler ve Yahudi olmayanlara gelen paketler açlara dağıtılmaktaydı. Hiçbir biçimde karşılanamayan yiyecek sıkıntısına rağmen, bazı mahkûmlar bu ölüm kampında da dayanışmanın gerçekleştirilebileceğine tanık olmuşlardı. Özellikle Yahudiler'e uygulanan ve öncelikle de 50 yaşın üstündeki mahkûmların etkilendiği seleksiyonlardan kurtulabilmek için, blok kayıtçısı, bu mahkûmların kayıtlarında değişiklikler yapmakla görevlendirilmişti. Seleksiyon için toplanıldığında, bazı mahkûmların yardımıyla, bu mahkûmlar, dezenfeksiyon binasından kaçabiliyorlardı; bu her şeyden önce dezenfeksiyon bölümünün kaposu Alman komünistlerinden Alfred Ponthius sayesinde mümkün olabiliyordu. Silâhlı direnişin örgütlenmesi amacıyla metal atelyelerinden, kampın etrafındaki elektrik yüklü telleri kesmek için sapları yalıtılmış kerpeten sağlamıştı. Ateşli silâhlar dışarıdan getirilmiş ya da para yiyen SS'ler kanalıyla temin edilmişti. En önemlisi de Union Fabrikası'nda çalışan kadınlar tarafından ekmek içinde içeriye sokulan patlayıcı maddelerdi. Bu malzemeler dezenfeksiyon bölümünün çatısında saklanıyordu. Çamaşırhane, çamaşır dağıtımı sırasında bilgi alışverişi için yardım ediyor, talimatlar diş macunu ya da emniyet fişeklerinde saklanıyordu.

"Özel Komando"da görev alanların belli aralıklarla gaz odalarına gönderildikleri bilindiği için, örgütlü Rus ve Yahudi mahkûmlar bu bölümde 1944 yılında bir ayaklanma örgütlemişlerdi. Aylar boyu silâh temin edildi: "Günün birinde, 'Özel Komando' arasından bir çoğunun yine gaz odasına gönderileceği haberi yayılmıştı. 'Özel Komando' grubumuzun yöneticileri III. Krematoryumda, durumu gö-

rüşmek üzere bir araya geldiler. Bunu farkeden Baş Kapo - bir Alman kriminel suçlusuydu- durumu SS'e bildirmekle tehdit etti. Kısa bir tartışmadan sonra Baş Kapo etkisiz hale getirilip ateşe atıldı. Artık geriye dönülemezdi. Krematoryum ateşe verilip silâhlar gizlendikleri yerlerden çıkarıldı. Bir kaç dakika sonra 600 mahkûmun katıldığı ayaklanma kampın bir bölümünü kasıp kavurmaya başlamıştı. 15 dakikadan az bir süre içinde nöbetçi zinciri kırılmış, nöbetçilerden bazıları öldürülmüş diğerleri kaçmıştı... Kampın bir bölümünde büyük bir kargaşa hüküm sürüyordu. Bu koşullar altında asiler, Budi bölgesine kadar gitmeyi, yani kamptan 6 km. kadar uzaklaşmayı başarmışlardı. Bu noktada daha büyük SS birlikleri ile karşılaştılar ve kaçmayı başaran birkaçı dışında, yok edildiler... Özel Komando'daki savaşçıların cesur ölümü -sembolik anlamı bir yana- Yahudiler'le öteki ülkelerin Yahudi olmayan mahkûmları arasında işbirliğinin daha güvenli olmasını sağlamıştı, çünkü herkes Yahudiler'in de savaşabileceklerini görmüştü. Almanlar'ın ırkçılığından etkilenmiş bir sürü Polonyalı ve Alman o zamana kadar buna hiç inanmıyordu."[22]

Bağlantı sadece içerden daşarıya, mahkûmların gizlice yolladıkları mektuplar kanalıyla kurulabiliyordu. Haberlerin, özel olarak yapılmış mumların, dolmakalemlerin, anahtarların vs. içine gizlenmiş olarak dışarı yollanması da kullanılan yöntemler arasındaydı. Kendi yaptıkları kısa dalgadan yayın yapan bir radyoyla kamuoyuna katliamları açıklamışlardı. Fakat toplama kamplarındaki mahkûmların bu çağrısı, ancak 1944 ortalarında yabancı bir radyoda yayınlandı. Bu andan itibaren, kamp koşulları üzerine makale ve raporlar daha sıkı bir çalışmayla hazırlanmaya başlamıştı. Krakau'da Auschwitz Grubu'yla ilişki halinde bulunan direnişçiler, kampta hazırlanan "Auschwitz Yankısı" adlı gazeteyi çıkarıyorlardı. Bu gazetede SS cinayetleri üzerine haberler vardı.

Toplam 700 mahkûmun kaçmasına yardım edilmiş, ne var ki bunların 400'ü yeniden yakalanmıştı. Kampın tas-

22. Bruno Baum, *Auschwitz'de Direniş*, Berlin 1957, s. 77-78.

fiyesinin son hızla devam ettiği, mahkûmların ya kitleler halinde öldürüldüğü, ya da başka kamplara gönderildiği bir zamanda Auschwitz Grubu, dışarıya ve Sovyet Cephesi'ne haber gönderebilmek için bazı kişilerin kaçmasına yardımcı olma kararı aldı. 29 Ekim 1944'de Ernst Burger, Zbyszek Raynoch ve Benedikt Brzezina, daha önce örgütledikleri bir SS şoförünün kullandığı kamyonla Aushwitz'ten çıktılar, ne var ki kamyon hemen kampa, II. Blok'a geri döndü. Orada kendilerini Gestapo bekliyordu, kamyon şoförü ihanet etmişti. Hizmetine karşılık kendisine savaş madalyasıyla 14 günlük izin verildi. Firar girişiminde yakalanan direnişçiler aynı gün zehir içerek intihar ettiler (Auschwitz'te intihar çokça rastlanan bir şeydi). Raynoch aldığı zehirden öldü, diğerleri 30 Kasım'da asıldılar. "İlk arkadaşın -bir Polonyalı'ydı- boynuna ilmiği henüz hüküm okunurken geçirdiler. Cellat, 'Yaşasın Polonya' diye bağıran arkadaşın yüzüne vurmuştu. İkincisi 'Yaşasın Sosyalizm', üçüncüsü "Yaşasın Sovyetler Birliği" diye haykırdı... Sonuncusu... Viktor Vessele'ydi. Kürsüye çıkar gibi çıktı tabureye ve delikanlı sesiyle bağırdı: 'Kahrolsun kahverengi ölüm vebası! Yaşasın özgürlük!'[23] 6 Ocak 1945'te SS, 4 Polonyalı Yahudi kadını daha astı; muhbirler bu kadınların Union Fabrikası'ndan Özel Komando ayaklanması için patlayıcı madde çaldıklarını ihbar etmişlerdi.

"Auschwitz'te bile direnişin sürmesi, insanlık düşmanı nasyonal sosyalizmin en güçlü olması gereken yerde bile ne kadar zayıf olduğunu göstermektedir."[24] "Auschwitz hepimiz için zorlu bir okuldu, hem de insanoğlunun geçmek zorunda olduğu en zorlu okul. Kampı terkettiğimizde, hayatta olduğumuza inanamıyorduk. Fakat orada çok fazla insan bıraktık, çok fazla. Onlar, IG-Farben, Krupp, Siemens ve öteki tekelci kuruluşların kârlarının kurbanı oldular ve en korkunç biçimlerde öldüler. Auschwitz cehenneminden kurtulan biz-

23. *Aynı yerde*, s. 101
24. H.G. Adler, Hermann Langbein, Elia Lingens-Reiner, *Auschwitz*, Köln/Frankfurt 1979, s. 238.

ler bunu hiç unutmamalı, bu cinayetlerin suçluları layık oldukları cezaya çarptırılıncaya ve sahip oldukları kuruluşlar halkın eline geçinceye kadar huzura ermemeliyiz."[25]

Kampın Kurtuluşu

Alman Ordusu'nun Doğu Cephesi'nde uğradığı yenilgiler ve Sovyet Ordusu'nun ilerlemesi üzerine, Üçüncü Reich'ın yöneticileri kampın tasfiye edilmesi talimatını vermişlerdi. Majdanek Toplama Kampı'nın (Lublin) 24 Temmuz 1944'te Sovyet Ordusu tarafından kurtarılması ve SS'lerin tutuklanması Auschwitz Kampı Politik Kısmı'nın daha 1944 Temmuz'unun sonlarında gaz odalarına gönderilen kişilerin adlarını, fiş ve belgelerini yakmaya başlamasına yol açmıştı. Ağustos 1944'te SS kamp yönetimi kampın tasfiyesine başladı. Bu, mahkûmların gaz odalarında öldürülmesi veya kısmen başka kamplara gönderilmesi anlamına geliyordu. Ekim'de Auschwitz ana kampı ve Birkenau III. Bölümü'nün (B III Barakaları Gross-Rosen Toplama Kampı'na gönderilmişti) tamamlanması işlemleri durduruldu ve yapılması öngörülen B IV Bölümü'nün inşaatına girişilmedi. IV. Krematoryumun sökülmesine başlanmıştı, gaz odaları ise 1944 yılı sonlarına kadar tasfiye edildi. I. ve III. krematoryumun fırın tesisatları Gross-Rosen Toplama Kampı'na gönderilmişti.

Gazla öldürme işlemleri Kasım'da durduruldu ve yanmış cesetlerle dolu çukurların üzerleri otlandırıldı.

17 Ocak 1945'te 67.012 erkek ve kadın mahkûm son yoklama için toplandılar. Bunların 31.894'ü Birkenau, 35.118'i Monowitz toplama kamplarındaydı.* 18 Ocak'ta ana kampta son numara (202.499) bir Alman profesyonel suçluya verildi. Auschwitz ve Birkenau'da yürüyebilen bütün mah-

25. Bruno Baum, *Auschwitz'te Direniş*, Berlin 1957, s. 107.

* *Çevirenin notu:* Birkenau'da bulunan 39.894 mahkûmla, Monowitz'te bulunan 35.118 mahkûmun toplamı 62.012 değil, 75.012 yapıyor. Yanlışlık olsa gerek.

kûmlar Wodzislav Sloski'ye kadar sürülmüş ve oradan başka toplama kamplarına gönderilmişlerdi. Monowitz mahkûmları da çok eziyet çekmişlerdi. Tahliye edilen toplam 58.000 kişiden bir çoğu yolda bitkinlikten ölmüş ya da kurşunlanmıştı. Hasta oldukları için kampta bırakılan 8.000 mahkûmun hiç yiyeceği yoktu. Aslında planlanan, kampı hastalarla birlikte havaya uçurmaktı. Ne var ki, Sovyetler hızla yaklaştıklarından SS, tabanları yağlamayı tercih etmişti. Yine de geride kalanlar ölümden kıl payı kurtuldular; 25.1.1945 günü öğleden sonra dört sularında kampa 120 kişilik bir Gestapo grubu geldi, amaçları bütün mahkûmları kurşuna dizmekti. Fakat son anda gelen iki Gestapo subayı, grubu kampı hızla terketmeleri için uyardı, zira bir Sovyet Tank Birliği, Almanlar'ın geri hatlarını yarmayı başarmıştı ve yolların kesilmesi ihtimali büyüktü. Böylece Gestapo grubu kampı planlanandan iki saat önce terketti. Mahkûmların hayatta kalmasının tek nedeni buydu.

27 Ocak 1945'te I. Ukrayna Cephesi 60. Ordusu Auswichtz Toplama Kampı'nı kurtardığında, ana kampta 1.230 kişi, Birkenau'da yaklaşık 4.000 kadın ve 1.800 erkek, Monowitz'te 650 kişi, yani toplam 7.650 kişiyi canlı bulmuştu. Auschwitz kayıtlarına işlenen insan sayısı toplam 400.000'den fazladır, bunlardan en fazla 60.000 kişi hayatta kalmıştır (başka kamplara gönderilenler ve Auschwitz'te kurtarılanlar dahil). Bu rakam öldürülen toplam 4.5 milyon insanın yüzde 1.9'udur.

ANTİ-SEMİTİZM VE SİYONİZM

Politik gençlik hareketi olarak yükselen siyonizm, *19. yüzyıl Doğu Avrupası*'nda belli bir sosyo-politik ilişkiler ağından, yeni biçimlenen doğu burjuvazilerinin nasyonalizmine karşı bir *tepki* olarak ortaya çıktı.

Aynı sosyo-politik koşullar, Doğu Avrupa'yı gerek Yahudi sosyalist işçi hareketinin, gerekse de sol siyonizmin beşiği haline getirmişti.

RSDİP kurulmadan bir yıl önce ve Basel'deki ilk siyonist kongreye paralel olarak "Litvanya, Polonya ve Rusya Genel Yahudi Birliği" 1897'de Vilna'da kuruldu; bu birliğe genelde sadece "Bund" deniyordu. Siyonizm Yahudi kamuoyu içinde İkinci Dünya Savaşı'na kadar nispeten iyi örgütlenmiş de olsa bir azınlık olarak kaldı. Batı Avrupa Yahudiliği, özellikle de Fransız Devrimi çerçevesinde biçimsel eşitliği elde etmiş olan Yahudiliğin dinsel temsilciliği genel olarak siyonizmi reddediyordu. 1893'te Almanya'da "Yahudi Dinine Mensup Alman Vatandaşları Merkez Birliği" kurulmuştu. Bu birlik daha sonra programının birinci maddesinde Almanya'ya bağlılığını ifade eden Alman Yahudileri'nin en büyük örgütü haline geldi.

Gerçi tarihte Filistin toprağı üzerinde bir Yahudi merkezi kurma projesi sık sık gündeme gelmişti ama, bu projelerin pratikte hiçbir önemi olmamıştı. 19. yüzyıla kadar Filistin'e göç hareketi gerçekleşmedi.

Doğu Avrupa Sefaleti

Birinci Dünya Savaşı patlak verdiğinde Rusya İm-

paratorluğu içinde 5.5 milyon, Avusturya-Macaristan'da 2.5 milyonu aşkın, Romanya'da ise 300 bin Yahudi yaşıyordu. (Toplam olarak Avrupa'da yaklaşık 11 milyon.)

19. yüzyılın 80'li yıllarının başında Varşova'da 125 bin Yahudi vardı. Viyana, Odessa, Budapeşte'de (New York ve Berlin'de olduğu gibi) Yahudi toplulukları 50 bin kişiye ulaşıyordu.

17. yüzyıl başlangıcından beri Doğu Yahudilerinin yaşam koşulları sürekli kötüleşmişti. 17. yüzyıl ayaklanmaları, Kazak ayaklanması, Chmjelninki Hareketi, Yahudi satıcıları ve aracıları hedef almıştı. 18. yüzyıl içinde kapitalist gelişim Yahudi kitlelerin ekonomik temellerini - özellikle el zanaatları ve küçük ticareti- sarsmıştı. 1914 yılında köylerdeki dükkân sahiplerinin yüzde 72'si Yahudi iken, 1935'te bu oran yarı yarıya düşmüştü. (Abraham Leon, Yahudi Sorunu ve Kapitalizm, s. 92.)

1926 yılında Yahudi emekçilerin yarısı işsizdi; işsizlerin yüzde 80'i ise zanaatkârdı. (Nathan Weinstock, Le sionisme contre İsrael, s. 26.)

İkinci Dünya Savaşı'ndan önce Doğu Avrupa Yahudi kitlesinin yüzde 40'ı insanî kuruluşlardan yardım talep etmek zorundaydı. Yahudiler'in geleneksel sosyal düzenleri bozulmuş, modern ekonomiye de kabul edilmemişlerdir.

Doğu burjuvazilerinin ekonomik nasyonalizmi kendisini vahşi bir anti-semitizmde ifade etmekteydi:

- 1824: Yahudiler Rus köylerinden sürülür;
- 1835: Benzer 600 kararname çıkaran Çar 1. Nikola anti-semitik düzenlemeler yapar;
- 1821, 1859, 1871: Odessa'da pogromlar;
- 1881-1884: Güney Rusya'da "Güney Fırtınaları" olarak anılan pogromlar;
- 1882: Köylerde ikâmet yasağı; kent dışında toprak satın alma yasağı; menkul mallar ve çiftlik kiralama yasağı da dahil yeni anti-emitik düzenlemeler yapılır;
- 1887: Yahudiler için lise ve üniversitelere girişe kota getirilir;
- 1891-1892: Yahudi zanaatçılar Moskova ve Petersburg'dan kovulur;

- 1903: Kiev'de pogrom;
- 1905: 700'ü aşkın yörede pogrom;
- 1906: Pogromlar sürer;
- 1909-1910: Polonya'daki Yahudiler'e karşı ekonomik boykot;
- 1910: Kiev'den sürülmeler;
- 1911-1913: Yahudi Mendel Beilis'e karşı açılan (ve beraatle sonuçlanan) din cinayeti davası.

Yahudi gençliğinin içinde bulunduğu durum özellikle çok kötüydü. Gençlik, "ekonomik yaşama entegre olma şansından yoksun, umutsuz bir sefalet içinde yaşıyordu." (Abraham Leon, s. 94.) Polonya'nın küçük bir kentinden bir örnek: "Yahudi satıcıların çocuklarının yüzde 50'si anne-babalarının yanında çalışıyor; ama bunun tek nedeni başka iş bulamamalarıdır. Bunların yüzde 25'i herhangi bir meslek öğreniyorlar, geriye kalan yüzde 25 ise hiçbir şey yapmamaya mahkum. Zanaatçıların çocuklarının yüzde 70'i anne-babalarının atölyelerinde kalıyorlar; oysa buralarda nerdeyse hiç iş yok ve çocuklarının yardımı olmaksızın işleri idare edebilirler. Bunların yüzde 10'u yeni meslekler öğreniyorlar, yüzde 20'sinin ise yapacak işi yok. Hahamların ve Yahudi topluluğunda çalışan hizmetlilerin çocukları hayatlarını bir meslek öğrenerek idame etme eğilimi gösteriyorlar. Gençliğin tamamı göç etmek istiyor; yüzde 90'ı Filistin'e gitmek niyetinde, ama göç izni sınırlaması olduğu için şansları çok az. Ama bunun hiç önemi yok, bu durgunluktan kaçmak için Kuzey ve Güney kutbuna dahi gidebilirler." (Abraham Leon, s. 94. Veriler, "Dünyada Yahudilerin Ekonomik Durumu"ndan alınmıştır. Yahudi Kongresi, Paris 1938.)

1923 ve 1934 arasında Polonya'daki öğrencilerin sayısı yüzde 24.5'ti. 1933 ile 1936 arasındaysa bu oran yüzde 13.2'ye düşmüştü; aynı durum Letonya ve Macaristan'da da sözkonusudur. "Hitler'in Yahudi yıldızı takma zorunluluğu getirmesinden çok önce Polonya burjuvazisi üniversitelerde getto bankları oluşturmuştu." (Abraham Leon, s. 93, Veriler, agy.)

Polonya endüstrisinde Yahudi işçilerin adeta yokluğunu aşağıdaki tablolar göstermektedir. (Veriler 1931 yılına aittir. Tablolar, Nathan Weinstock, "Le sionisme contre İsrael", s. 23.)

İşletme Tipi	Yahudi	Yahudi Olmayan
Küçük işletme (zanaat)	%82	%37
Orta İşletmeler	%15	%20
Ağır Endüstri	%3	%42

Geçim kaynaklarının temelden yıkılması ve ekonominin yeni alanlarından kovulmaları önceleri iç göçe, kentlere göçe neden olmuştur.

19. yüzyılın sonlarından itibaren önce Rusya'da başlayan, sonra Polonya'ya sıçrayan pogrom dalgası nedeniyle artık sözkonusu olan dış güçtür. Aşağıdaki tabloda da görüleceği gibi, 1921-1924 yılları arasında ülkeye giriş koşulları sertleştirilmeden önce ABD ilk sırayı almaktaydı. (Bkz. s. 195-196'daki tablo)

Zulmün Sonuçları

Tarihî olarak siyonizmin ilk teorisyeni, Bonn'da Yahudi sokağında büyüyen ve bir süre Marx ve Engels'le birlikte çalıştıktan sonra Lassalle'in "Almanya Genel İşçi Birliği"ne giren siyonist Moses Hess olarak kabul edilir.

"Avrupa Triarşisi" (1841) gibi eski yazılarında, o zaman henüz 29 yaşında olan Moses, kurtulmaları için Yahudiler'in asimilasyonunu savunmaktaydı.

Ne var ki, 1862'de siyonist ütopyanın ilk ifade edilişi olan "Roma ve Kudüs" adlı kitabını yayınladı. M. Hess'in değişimi genel olarak Almanya'da modern anti-semitizmin ilk ortaya çıkışına dayanmaktadır.

Ne olursa olsun "Roma ve Kudüs" anlayışsızlık, ilgisizlik ve kuşkuyla karşılanmıştı. Kitap çıktıktan bir yıl sonra, 1863'te sadece 160 adet satılmıştı. Moses Hess öldükten (1875) çok sonra Doğu Avrupalı Yahudiler'in dili olan Yidiş diline çevrildi.

1881'den sonra Rusya ve Polonya'nın yüzlerce kent ve köyünde patlak veren pogrom dalgası durumu değiştirdi.

Son pogromun üç gün boyunca her yeri kasıp kavurduğu Odessa'da doktor Leo Pinker "Oto-Kurtuluş" (1882) adlı ki-

1880'DEN 1929'A KADAR

Terkettikleri Ülkeler	Rusya	Avusturya-Macaristan 1920'den sonra Polonya
Gittikleri ülkeler:		
ABD	1.749.000	597.000
Kanada	70.000	40.000
Brezilya	6.000	10.000
Arjantin	100.000	40.000
Ortaya da Güney Amerika	5.000	10.000
Amerika toplam	1.930.000	697.000
İngiltere	130.000	40.000
Almanya	25.000	75.000
Fransa	40.000	40.000
Belçika	15.000	30.000
İsviçre, İtalya	-	
İskandinav Ülkeleri	30.000	
Avrupa toplam	240.000	185.000
Güney Afrika	45.000	10.000
Mısır	20.000	10.000
Afrika toplam	65.000	20.000
Filistin	45.000	40.000
Avusturalya, Yeni Zelanda	5.000	10.000
Toplam	2.285.000	952.000

Kaynak: Nathan Weinstock, ***Le sionisme contre İsrael***, s. 25.

YAHUDİ GÖÇÜ

Romanya	İngiltere	Başka ülkeler	Toplam
161.000	114.000	264.000	2.885.000
5.000	-	10.000	125.000
4.000	-	10.000	30.000
20.000	-	20.000	180.000
5.000	-	10.000	30.000
195.000	114.000	314.000	3.250.000
30.000		10.000	210.000
-		-	100.000
-		20.000	100.000
-		5.00	50.000
-		-	-
-			30.000
30.000		35.000	490.000
-			
-		5.000	60.000
		5.000	35.000
		10.000	95.000
10.000		25.000	120.000
-			
		5.000	20.000
235.000	134.000	389.000	3.975.000

tabını yazmıştı. Bu kitapta Pinker, anti-semitizmi "iyileşmez ve kalıtımsal psikoz" olarak adlandırmaktaydı. Yahudiler'e anti-semitizm karşısında sürekli bir korunma ve sığınağı, sadece ulusal ve bağımsız bir toprak üstünde toplanmaları sağlayabilirdi. Pinker bunu söylerken mutlaka Filistin'i düşünüyordu: "Şimdi uğraşlarımızın hedefi kutsal ülke değil, kendi ülkemiz olmalıdır." (Ben Sasson, Yahudi Halkının Tarihi'nden alınmıştır. Cilt III. s. 213.)

Yine pogrom dalgası nedeniyle, uzun süreden beri varlığını sürdüren "Chowewe Zion" çevresi ("Siyonizm Dostları") yeni bir tutum belirlemişti. 1881'den sonra radikal öğrencilerin oluşturduğu çok sayıda küçük ulusalcı Yahudi çevreleri kurulmuştu.

Böylece 1881'de örneğin "BİLU" Cemiyeti kuruldu (Gel, İsrael'in Evi'ne): "Birliğin amacı, Suriye ve Filistin'de İbrani halkının politik-ekonomik, manevî-ulusal yeniden oluşumunu sağlamaktır." (Ben Sasson, s. 212.) Ortodoks Yahudileri, BİLU öğrencilerine "Rus anarşistleri" diyorlardı. Gerçekte ütopik sosyalistler bunların görüşlerini büyük ölçüde etkilemişlerdi. Böyle çevrelerde -elbette benzer Rus çevrelerinde de- Çernişevski'nin "Nasıl Yapmalı?" adlı romanı büyük bir coşkuyla okunmaktaydı. Rus siyonizminin önemli akımlarından biri Achad Haam'ın (Asher Ginsberg: "Halktan Biri") düşünceleriyle özdeşleştiriliyordu. Achad Haam'ın toprakla, devletle bir ilgisi yoktu; o daha çok "manevî bir merkez"le yani bir Yahudi ulusal bilincinin yeniden oluşturulması ya da istikrarlılaştırılmasıyla ilgiliydi. Filistin'e yaptığı ilk yolculuğun ardından o da "Chowewe Zion"un sömürgeleştirme pratiklerini şiddetle eleştirmişti. Rus-Polonya pogromları sırasında (esas olarak Rusya'dan) 24.000 Yahudi Filistin'e göçetmişti. Bu, 1880-1905'teki ilk "Alija"("giriş") idi.

Theodor Herlz

Ne var ki, siyonist hareketin esas ideoloğu Batı Almanya'dan çıktı. 1896'da Viyanalı gazeteci ve dramaturg Theodor Herzl "Yahudi Devleti" adlı yazıyı yayınladı.

Daha iki yıl önce Herzl, "Siyona Dönüş Düşü" adlı eleştirisinde ironik biçimde görüşlerini açıklamıştı. (N. Weinstock, s. 50.) O zamandan beri Herzl, medenî dünyanın düşünsel merkezi sayılan Paris'te, Viyana Gazetesi "Neue Frein Presse"nin muhabiri olarak yaşamaktaydı. Paris'teyken kendisi gibi birçok Yahudi'yi sarsan Dreyfus Olayı'na tanık olmuştu. Herzl'in tezi çok basit ve kısaydı: Sadece bir Yahudi devleti anti-semitizmi boşa çıkarabilirdi. Bu yazıda bu devletin Filistin'de mi, yoksa Arjantin'de mi kurulacağı sorusu henüz yanıtlanmamıştı. Ülke, toprak, Theodor Herzl için *Yahudi devleti* kadar önemli değildi. Zaten Yahudi tarihi ve kültürüyle de fazla ilgilenmemişti. Böylece 1904 yıllarında yayınlanan siyonist ütopik romanı "Kadim Yeni Vatan"da resmî dil olarak Yidiş'i (Yahudiler'in çoğunluğunun konuştuğu dil) değil, Almanca'yı öneriyordu.

Herzl, "Siyona Dönüş"ü baştan itibaren, İngiliz Sömürge Ticareti Birliği modeline uygun bir "Jewish Agency" aracılığıyla, sömürgesel bir girişim olarak tasarlamaktaydı: "Avrupa için biz orada aşağıda, Asya'ya karşı bir koruma siperinin bir parçasını oluşturabiliriz. Barbarlığa karşı medeniyetin kolu olabiliriz." (Yahudi Devleti, s. 42.)

Bunun ötesinde Herzl, "aşağıda" demokrasi değil, daha çok bir monarşi, daha doğrusu bir "Aristokratik Cumhuriyeti" öngörmekteydi. Daha önceki yapıtların aksine "Yahudi Devleti", özellikle Doğu Avrupa'da hemen büyük ilgi uyandırdı. Oysa Batı Avrupa ve ABD'de, öncelikle hahamlar ve topluluk önderleri Herzl'in projesini şiddetle reddetmişlerdi. Viyana başhahamı bu "kahrolası ulusal Yahudilik"i eleştiriyordu. Siyonizm ve Musevi dininin, yani yasalar öğretisinin birleşmesi olanaksızdı. (Walter Laqueur, İsrail Devletine Giden Yol, s. 113.)

Basel'de 1897'de yapılan ve tüm dünyadan 204 delegenin katıldığı ilk siyonist kongreyle birlikte siyonizm, politik-ulusal bir hareket haline gelmişti. Basel Programı'nda hareketin amaçları saptanıyordu:

"Siyonizm Yahudi halkı için Filistin'de resmî-hukukî bir yurt kurmayı amaçlar. Bu amacın yerine getirilmesi için kongre şu önlemleri alacaktır:

1- Filistin'e Yahudi çiftçilerin, zanaatkârların ve esnafların amaca uygun yerleşimlerinin teşvik edilmesi.

2- Bütün Yahudiliğin ulusal yasalara göre uygun yerel ve genel organizasyonlar sayesinde düzenlenmesi ve biraraya toplanması.

3- Yahudi ulusal hareketinin ve bilincinin güçlendirilmesi.

4- Siyonizmin hedefine ulaşması için gerekli olan hükümet olaylarını elde etmek için hazırlık adımları atmak. (Walter Holstein, İsrail'e Barış Yok, s. 22.)

Siyonist düşüncenin yapısının özü, anti-semitizmin ebedî oluşunu kabul etmektir. Anti-semitik düşünce biçimine koşut olarak Yahudi olmayan bir dünya içinde Yahudi varlığının çözülemez bir sorun oluşturduğundan hareket edilmektedir. Buna karşı yanıt, sadece bu Yahudi olmayan dünyadan Yahudiler'in çekilmesi olacaktır.

Siyonistler ile anti-semitistler arasında varsayılan bu çıkar özdeşliği, Herzl'in hummalı bir diplomatik faaliyete girişmesine neden olmuştu. Örneğin Çarlık İçişleri Bakanı, von Plehven'i pogromların sorumlusu ve aynı zamanda potansiyel müttefik olarak görüyordu. Alman İmparatoru, İtalyan Kralı ve Papa için de aynı şey söylenebilir.

Ne var ki, Avrupa'nın büyük sömürge devletleri bu fikre önce pek ilgi göstermemişlerdi. Gerçi İngiltere, Sina yarımadasında bir bölge ya da Kenya'da bir toprak parçası önermişti, ama bunların tümü reddedildi; özellikle de Rus siyonistler tarafından.

Herzl'in ölümünden sonra siyonist hareketin iç çatışmaları şiddetlenmişti. Siyonizmin tarihî öyküsü öylesine renklidir ki, ne bir ne de iki makaleyle anlatılabilir. Fakat eğilimler burada birer cümleyle belirtilmeli:

- Filistin'in tarihî sınırları içerisinde bir Yahudi devletinin kurulmasını isteyen siyonist revizyonistler. (Jabotinsky)

- "Binasyonal" (çifte-uluslu) devleti isteyen siyonist minimalistler. (Örneğin Butev)

- Filistin dışında da olabilecek bir toprak amaçlayan siyonist teritoyalistler. (Zargwil) (Bunlar, 20. yüzyılın 30'lu yıllarında yeniden rağbet kazandılar.)

Sol siyonizm ("işçi siyonizmi" de deniyordu) özellikle Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra siyonist hareket içinde *en güçlü* politik odak haline geldi. En büyük Yahudi politik faaliyetine Polonya'da rastlanıyordu.

1901 dolaylarında önce Rusya'da, daha sonra "Poale Zion" partisinde birleşecek olan (1904) çok sayıda "Poale Zion" (İşçi Siyonu) grubu kurulmuştu. "Poale Zion" üyeleri kendilerini hem devrimci hem de siyonist olarak tanımlıyorlardı. Sosyalizmin siyonizmle bağdaştırılabileceği inancındaydılar. Birinci Dünya Savaşı sırasında Rus "Poale Zion"ları açık bir anti-emperyalist tavır içinde oldular. "Borokov Alayı" (Zion'un baş teorisyenlerinden birinin adıdır) adıyla bir siyonist birlik daha sonra Kızıl Ordu saflarında savaştı. Poale Zion, Sovyetler Birliği'nde 1927'ye kadar varlığını sürdürdü.

Borokhow (1881-1917) doğu Yahudileri'ni "Luftmenscken" (hava insanları) olarak tanımlıyordu. Yahudi kır ve endüstri proletaryasının oluşması anlamında doğu Yahudileri'nin sosyal yapısının normalleştirilmesi, sadece "politik toprak otonomisi" ile olanaklıydı. Sadece "geri kalmış bir ülkede" normalleştirme gerçekleşebilir, sadece böyle bir ülkede "hava insanları" bir "normal sınıf mücadelesine" çekilebilirdi.

Ne var ki, bunun neden Filistin'de olması gerektiğini Borokhow açıklamıyordu; ama diğer siyonist yazından farklı olarak Arap-Filistin halkının varlığını tanımakla kalmıyor, aynı zamanda Filistin halkıyla dayanışma öneriyordu.

Bununla birlikte sol siyonist akım, Filistin'in birinci sömürgeleştirilme sürecinde önemli bir rol oynamıştır. Sol siyonist akım, ikinci "Alija"nın (1905-1914) çoğunluğunu oluşturuyordu; bunların büyük çoğunluğu (yaklaşık yüzde 80'i) düş kırıklığına uğramış olarak ya Rusya'ya geri dönmüşler ya da ABD'ye gitmişlerdir. Ekim Devrimi sol-siyonist hareket için yeni bir hareket noktası sağladı- taraftarları Yahudi sorununun *kapitalist sistem* içinde çözümünün olanaksızlığından hareket ediyorlardı. Ve sonrasında çoğunlukla KP'ye katıldılar.

Sağ siyonizme düştüğümüz not, bu bölüm içinde de geçerlidir. Sol siyonizmin bütün örgütsel levhasını burada gözler önüne sermek olanaksızdır.

Bund

Doğu Avrupa, siyonizm gibi, anti-siyonizmin de doğduğu yerdi.

1897'de Rusya'da kurulan Bund, "gerici ütopya" olarak mücadele ettiği siyonizme şiddetle karşı çıkıyordu. Özellikle sol-siyonizmle mücadele etmekteydi. Anti-klerikal bir vurguyla, "hahamların ve hayalperestlerin" dili olan İbranice'ye karşı Yahudi kitlelerinin dili olan Yidiş'in propagandasını yapıyordu. 1903'te Bund'un üye sayısı 40 bindi. Bu sayı önce, 1905 Devrimi'nin başarısızlığı ve polis baskısı sonucunda 500'e inmişti. Ne var ki, 1917'de Rusya Bund Seksiyonu 45.000 üyeye ulaşmış durumdaydı; bunların çoğu "Poale Zion" örneğindeki gibi KP'ye katıldılar.

İki savaş arası dönemde Bund, Polonya'da da yine en güçlü Yahudi partisi haline gelmişti. Başlangıçta ajitasyon ve propagandasını Rusça yapıyordu; 1910'da Yiddiş ulusal dil olarak kabul edildi. 1899'da çoğunluk her türlü ulusal talebi reddediyordu. 1901'de ise Yahudi halkı ulus olarak tanındı. Gerek Bolşevikler, gerekse de Menşeviklerin örgütlenmeye ilişkin tartışmalarda (merkez ya da feodal) Bund'un Yahudi işçi sınıfının tek temsilcisi olduğunu reddetmeleri üzerine, Bund 1903'te RSDİP'den ayrıldı, fakat 1906'da yeniden partiye katıldı.

Bund'un şiarı "Devletsiz Milliyet"ti; bu, ne asimilasyon, ne de devletti, ulusal-kültürel özerklik talep edilmekteydi. Ayrıca Bund, (Yahudi olmayanlarla birlikte) Yahudi savunmasını örgütleyen ilk partiydi.

Nasyonalizm ve Siyonizm

Nasyonal sosyalizmin iktidarı ele geçirişi ve sonra da savaşın ardından, daha önce azınlıkta olan siyonizmin etkisi, Avrupa ve ABD'de birden arttı. Örneğin Amerikan siyonist

örgütünün (ZAO) 1932'de 8400 olan üye sayısı 1939'da 43 bine, savaş sonundaysa 200 bine yükselmişti. (W. Laquer, s. 571) 1946'da da 2 milyon Yahudi -dünya Yahudileri'nin yaklaşık yüzde 20'si- siyonist dünya örgütüne girmişti. (N. Weinstock, S. 221)

Yahudi kamuoyu -karamsar hareket noktalarına rağmen siyonizm de- nasyonal sosyalist imhanın boyutunu öngörememişti. 1939'a kadar Yahudiler özellikle Amerika'ya göçediyorlardı. Daha sonra İngiliz manda hükümeti Filistin'e göçü gündeme getirdi. Bir yandan zengin Yahudiler'e sınırsız göç izni veriyordu; öte yandan göç beş yıl süreyle geçerli olacaktı ve yılda en fazla 10.000 Yahudi göçedecekti. Zorunlu mültecilerin toplam sayısı, dünyanın almaya hazır olduğundan fazlaydı.

Nasyonal sosyalist rejim anti-semitist politikasını sertleştirmiş, buna paralel olarak komşu ülkeler de mültecilik yasalarını değiştirmişlerdi. *Haziran 1941*'de, mültecilik ölüm kalım meselesi olduğunda, Amerikan State Departement Avrupa mültecilerinin ülkeye girişini engellemek için önlemler aldı. İlgili makam ve dairelerin nasyonal sosyalist imha aygıtının biçim ve boyutu hakkında bilgi sahibi oldukları 1943'te, ABD'ye göçedebilen Yahudiler'in sayısı sadece 4705'ti. 1938'de Fransız Evian'ında mülteci sorunuyla ilgili bir konferans yapıldı; Dominik (diktatörlük) hükümetinden başka hiçbir hükümet yardıma hazır değildi.

Belli sayıda Yahudi için çeşitli kurtarma planları (mübadele) ya da Auschwitz'e giden demiryolunun bombalanması önerilerinin tümü reddedilmişti.

1939 yazında Hamburg'dan gelen 900 zorunlu mülteciyi taşıyan bir gemiye Küba'ya girme izni verilmedi. Dünyanın kayıtsızlığını protesto etmek için Polonya sürgün hükümetinin Yahudi delegesi Zygelbojm 1943'te Londra'da kendini öldürdü.

1938'den sora Filistin'e illegal göç büyük ölçüde artmıştı. 1938 ve 1939 yıllarında her yıl 16.000 Yahudi ülkeye "illegal" gitmişti.

Bununla birlikte birçok mülteci gemisi hedeflerine varamadılar. Savaş bittikten sonra da Batı hükümetleri yar-

dıma hazır görünmüyorlardı. 1945 ve 48 yılları arasında ABD sadece 25.000 Yahudiye göç izni vermişti. (Nathan Weinstock, s. 220.)

1946 sonuna kadar Almanya'nın batı işgal bölgelerindeki "Displaced Person" Yahudi sayısı 204.000'e ulaşmıştı ve bunlar kamplarda barındırılıyordu.

1948'e kadar bu sayı, Polonya'da 1945-46 yıllarında meydana gelen yeni pogromlar sonucunda 250.000'e yükseldi. Polonya hükümeti kardinal Hlodt'tan anti-semitizme karşı tavır almasını istediğinde kardinal şöyle demişti: "Taşkınlıkların nedeni ırkçı nefrette değil, politikada yatmaktadır. Irkçı nefret, Yahudiler'in hükümete katılımının sonucudur." (Nathan Weinstock, s. 219.)

Nihayet 250.000 Yahudi "displace person", şu ülkelere göç etmişlerdi:

İsrail	142.000
ABD	72.000
Kanada	16.000
Belçika	8.000
Fransa	2.000
Ötekiler	10.000

(Veriler: R. Hilberg, "Avrupa'da Yahudiler'in İmhası", s. 780.)

Politik siyonizmin gerekli olan değerlendirmesinden bağımsız olarak, burada, anti-semitizmle siyonizme rağbetin artması arasında bağlantıdan söz edilmelidir. "Çünkü Filistin'e, daha doğrusu İsrail'e göç eden Yahudiler'in çoğunluğu siyonist düşüncelere, ya da motivasyona sahip değillerdi. Örneğin nasyonal sosyalizmin, öncelikli motivasyonları kaçmak ya da sürgün olan kurbanlarının durumu böyledir..." (Dan Diner, Filistinliler'in Mezarları Üzerinde Gelecek Kurulmaz, s. 102.)

KAYNAK KİTAPLAR:

- Nathan Weinstock, *"Le Sionisme contre Israel"*, François Maspero, 1969.

- Abraham Leon, *Yahudi Sorunu ve Kapitalizm*, trikont. Önceleri sosyalist-siyonist bir gençlik grubunun üyesi olan Leon, daha sonraları Troçkizme katılmış ve Belçika Siyonist Federasyonu Başkanlığı'na devam etmiştir. 26 yaşında Auschwitz'de öldürülmüştür.
- Walter Hollstein, İsrail'e Barış Yok, 1977, Yakın-doğu Anlaşmazlığına Dair.
- Walter Laqueur, İsrail Devleti'ne Giden Yol, Europa Verlag, 1977.
- Raul Hilberg, Avrupalı Yahudilerin İmhası, Olle ve Wolter, 1982.
- Dan Diener, Filistinliler'in Mezarları Üzerinde Gelecek Kurulmaz, 1982.

İÇİNDEKİLER

Antik Çağdan Haçlı Seferlerine Kadar 7
Hıristiyanlık ve Yahudi Düşmanlığı 9
Haçlı Seferleri 12
Cinayet Ayini ve Kutsanmış Ekmeğe Hakaret 14
Yahudi Damgası 16
Talmud Davası 17
Tablo: Kilise Yasaları ve Nazilerin Önlemleri 18

Orta Çağ 22
Kara Ölüm 23
1096-1348 Aşkenazların Ekonomik Durumu 25
Vebadan Sonra 26
Aşkenaz Yahudi Kültürü 28

Reformasyon Çağında 33
Luther ve Yahudiler 34
Almanya'da Yahudi Liderliği 38
Bölge Devletlerinde Yahudilik 39
Luther ve III. Reich 41

Reformasyondan Aydınlanmaya 43
Otuz Yıl Savaşı ve Vestfalya Barışı 43
Brandenburg'da Yahudiler 45
Hamburg Yahudi Toplumu 48
Chmielnicki Ayaklanması 50
Amsterdam Yahudi Toplumu 51
Kabbala ve Sabbatai Zwi - Bir Sahte Mesih 52

Aydınlanma Çağında 54
Moses Mendelssohn 54
Christian Wilhelm Dohm 57

Fürth 59
Avusturya ve İtalya 59
Hasidizm 62
Prusya'da Reform Çabaları 64
Fransız Devriminden Önce 65
Fransız Devriminin Etkileri 66

Napolyon Döneminden 1848 Devrimine 70
Fransız Yasalarının Alman Devletine Etkisi 71
Viyana Kongresi ve Restorasyon 72
Alman Nasyonalizmi Ve Yahudi-Karşıtlığı 76
Yahudilik ve Reform Hareketi 79

1848 Mart Devriminden 90'lı Yıllara 84
Marx: "Yahudi Sorununa İlişkin" 85
1873'ten Buyana Almanya'da Anti-semitizm 87
Emperyalist İdeoloji Varyasyonu olarak Irkçılık 91
Stoecker: Sosyal Sorun ve Anti-semitizm 94

Irkçılık ve Yüzyıl Sonu 99
Irkçı Hareket 102
Irkçı Anti-semitizmin Belirtileri 106
Sosyalistler ve Yahudi Sorunu 112
Sosyalistlerin Politikası 115

Sosyal Demokratlar ve Yahudi Sorunu 118

KPD ve Yahudi Sorunu 125
Versailles Barışı 125
Radek'in Schlageter Konuşması 126
"Yahudi Sermayesi" 128
"Halk Devrimi" 129
Tablo: Resmi Verilere Göre KPD Üyeleri 130
"Sosyal Faşizm" 125
Otto Heller: "Yahudiliğin Çöküşü" 126
Heller'in Amacı 128

Yahudiliğin Kaynağı 129
Ulusal Sorun 136
Tablo: 1919-1933 Reichstag Seçim Sonuçları 138

İmha Süreci: 1939-1939 141
İmha Sürecinin Bazı Adımları 142
İnancı Ne Olursa Olsun Pislik 143
Toplama ve Ayırma 146

İmha Süreci: 1933-1945 151
Gettoların Kurulması 152
Hareketli Öldürme Birlikleri 153
Sürgün 154
Tablo: Almanya ve İlhak-edilmiş Bölgeden Sürgün 158
Batı Avrupa'dan Sürgün 158
Tablo: Ülkelere Göre Sürgün Listesi 159
Tablo: Resmi Ölüm Nedenleri 159
İmha Merkezleri 160

Ölüm Fabrikası Auschwitz 162
Kamp 163
Toplama Kampı İçin Önceki Planlar 165
İmha Kampı Planı 166
Kampın Kuruluşu 169
Auschwitz'deki Suça Alman Sanayisinin Katkısı 170
IG-Farben 171
Krupp 172
Siemens 172
Mahkumların Kampa Gelişi 173
İmha 178
Tıbbi Deneyler 180
Gaz Odası ve Krematoryumlar 181
Auschwitz'de Direniş 182
Auschwitz Mücadele Grubu 185
Kampın Kurtuluşu 189

Anti-Semitizm ve Siyonizm 191
Doğu Avrupa Sefaleti 191
Tablo: Polonya Sanayiinde Yahudi İşçiler 194
Zulmün Sonuçları 194
Theodor Herzl 197
Sosyalist Siyonizm 200
Bund 201
Nasyonalizm ve Siyonizm 201
Tablo: Vatansız Kalan Yahudilerin Göçü 202